

Vårdprogram och underhållsplan för den historiska trädgården vid soldattorpet Rensmyran

Marita Bergström

Examensarbete · 30 hp
Landskapsarkitekturprogrammet, Ultuna
Institutionen för stad och land
Uppsala 2020

Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala
Examensarbete vid landskapsarkitekturprogrammet, Ultuna
Kurs: EX0533, Självständigt arbete i landskapsarkitektur, 30 hp
Kursansvarig institution: institutionen för stad och land
Nivå: Avancerad A2E
© 2020 Marita Bergström, e-post: marita.bergstrom11@hotmail.com
Titel på svenska: Vårdprogram och underhållsplan för den historiska trädgården vid soldattorpet Rensmyran
Titel på engelska: A conservation programme and maintenance plan for the historical garden at the smallholding Rensmyran
Handledare: Viveka Hoff, SLU, institutionen för stad och land
Examinator: Roger Elg, SLU, institutionen för stad och land
Biträdande examinator: Madeleine Granvik, SLU, institutionen för stad och land
Omslagsbild: Plommondunge, Rensmyran: Marita Bergström
Upphovsrätt: Samtliga bilder/foton/illustrationer/kartor i examensarbetet publiceras med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren. Där inget annat anges är de författarens egna
Originalformat: A4
Nyckelord: soldattorp, vårdprogram, underhållsplan, historisk trädgård, kulturmiljö.
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

FÖRORD

Tack Margareta för att torpet räddades från ruin och för att jag fått förmånen att arbeta med det, samt för tålamod och inspiration. Tack till Viveka Hoff för handledning, examinator Roger Elg för god återkoppling, samt kursansvarig Madeleine Granvik.

Även de personer som på olika sätt bidragit med sin kunskap och information till arbetet, alla villigt och entusiastiskt, tänker jag på med tacksamhet.

Stort beröm, med kärlek, till Cajsa och Vanja som stod ut och kämpade i många år.

SAMMANFATTNING

Soldattorpet Rensmyran med anor från sent 1600-tal är beläget på landsbygden sydväst om Uppsala. Torpet Rensmyran drivs som fritidsjordbruk med en liten uppfödning av hästrasen Gotlandsruss. På hag- och åkermark förekommer bete. Byggnaderna runt gårdstunet vid Rensmyran består av gårdshus, magasin, jordkällare, fähus och en ladugård med sammanbyggd loge, dessa har under senare år restaurerats. Här finns också fornlämningar från brons- och järnåldern, vilka är skyddade enligt fornlämningslagen. I det omgivande landskapet bedrivs rationellt jordbruk. Soldattorpet blev vanliga till följd av indelningsverket som infördes 1682, ett rotesystem där bördan att underhålla soldater fördelades på bönderna, systemet avskaffades 1901.

Soldattorpet Rensmyran och trädgården har en traditionell placering i en sydsluttning. Fram till mitten av 1800-talet fanns inte trädgårdar i dagens mening, det kunde förkomma något fruktträd eller fruktlund, men soldattorpare var innovativa trädgårdsanläggare.

För att få ett underlag till åtgärderna inventeras platsen och den historiska trädgården. Till detta formuleras kulturhistoriska värden och utifrån detta ges förslag till åtgärder. Trädgårdens främsta värden är det miljöskapande och det trädgårdshistoriska värdet, men också arkitekturhistoriskt och pedagogiskt värde. Åtgärderna för trädgården syftar till att lyfta fram den här typen av miljöer och visa på kvaliteter samt att belysa de historiska värden som finns. Trädgårdar är föränderliga, även en historisk trädgård som har en lång historia har inslag från olika tidsperioder. I trädgården vid soldattorpet Rensmyran finns delar som är möjliga att restaurera medan i andra avseenden är det nödvändigt att tillämpa en tidstypisk efterbildning. Arbetet sammanställs i ett vårdprogram och en underhållsplan.

ABSTRACT

The tenement soldier's smallholding Rensmyran dates to the late 17th century and is situated on the countryside South West of Uppsala. The holding is a small farm, with a minor horse-breeding. The buildings at the farmyard are a storehouse, a cattle-shed, an underground storehouse and a cow house with a barn attached. The buildings have during the past years been restored. There are also ancient monuments from the Bronze – and the Iron Age, which are protected according to ancient law. In the surrounding countryside are rational agriculture conducted. Tenement soldier's smallholding became common after the military system that was established in 1682, the burden of supporting soldiers was divided by the farmers in the hundred. The system was abolished in 1901. Until the mid- 1800s there were no gardens in today's meaning, one or a few fruit-trees could be found by the holding, but the soldiers were innovative gardeners. The site and the historical garden are inventoried in order to get a basis for measures, cultural-historical values are also formulated and from those are suggestions to measures formed. The most valuable cultural-historic features in the garden are the environmental and the historical-garden value, but also the architectural and the educational value. The measures for the garden aim at showing this type of environments and its qualities, also to illuminate the historical values that has been found. Gardens are changeable, even an historical garden that contains parts from different periods. In the Rensmyran-garden there is areas that is possible to restore but in other areas of the garden is it necessary to make a pastiche. The measures are put together in a conservation programme and a maintenance plan.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	3
ABSTRACT	4
INLEDNING	8
Bakgrund	8
Syfte	9
Mål och avgränsningar	9
Forskningsfrågor	9
Metod och källor	9
Teori	13
1. TORP I DET HISTORISKA AGRARLANDSKAPET	15
1.1 Agrar historik och begrepp	15
1.2 Begreppen torp och soldattorp	15
2. SOLDATTORPET RENSMYRAN I DAG	16
2.1 Jordbrukslandskapet	16
2.2 Torpstället	17
2.3 Fornlämningar	17
2.4 Fägatan	18
2.5 Soldattorpet	19
3. TRÄDGÅRDEN	21
3.1 Jämförelse med andra torp	22
3.2 Torpet Larsbo	22
3.3 Torpet Nyborg	23
4. INVENTERING	25
4.1 Utmarken	27
4.2 Magasinsområdet	27
4.3 Vid fähuset	28
4.4 Trädgården	30
4.4.1. Trädgården som helhet	31
4.4.2. Köksland i trädgården	34
4.4.3. Blomsterplanteringar	35

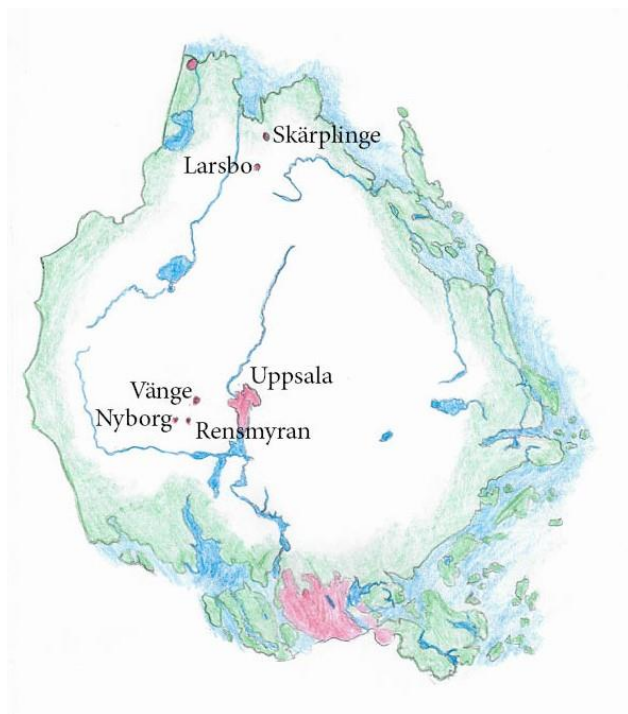
4.4.4. Stugans västra vägg.....	35
4.4.5. Stugans södra vägg.....	37
4.4.6. Gången med planteringar.....	38
4.4.7. Sammanfattning av inventering.....	40
5. VÅRDPROGRAM	43
5.1 Kulturhistorisk värdering.....	43
5.2 Dokumentationsvärde Identifikation, del1	43
5.2.1 Byggnadshistoriskt värde.....	43
5.2.2 Arkitektoniskt värde.....	43
5.2.3 Trädgårdshistoriskt värde.....	43
5.2.4 Samhällshistoriskt värde	44
5.2.5 Socialhistoriskt värde	45
5.3 Upplevelsevärden Identifikation, del 2	45
5.3.1. Arkitektoniskt värde.....	45
5.3.2 Patina.....	45
5.3.3 Miljöskapande värde.....	45
5.3.4 Identitetsvärde	46
5.3.5 Kontinuitetsvärde	46
5.4 Bearbetning Förstärkande – övergripande motiv	47
5.4.1 Kvalitet	47
5.4.2 Autenticitet	47
5.4.3 Pedagogiskt värde	48
5.4.4 Representativitet.....	48
5.5 Kulturhistorisk värdering.....	48
5.5.1 Ambitionsnivå för bevarande	49
6. MÅLSÄTTNINGSDISKUSSION.....	49
6.1 Förhållningssätt	49
6.2 Generella mål och åtgärder.....	50
6.2.1 Struktur	50
6.2.2 Vegetation.....	50
6.2.3 Relation till omgivningen	51
6.2.4 Kontinuitet och levandegörande	51
6.2.5 Nya tillägg	51
7. UNDERHÅLLSPLAN	52
7.1 Övergripande	52

7.2 Utmarken	52
7.2.1 Mål	53
7.2.2 Åtgärder	54
7.3 Magasinsområdet	54
7.3.1 Mål	55
7.3.2 Åtgärder	55
7.4 Vid fähuset	56
7.4.1 Mål	57
7.4.2 Åtgärder	57
7.5 Trädgården	58
7.5.1 Trädgården som helhet	58
7.5.2 Mål	59
7.5.3 Åtgärder	59
7.5.4 Syrenbersån	62
7.5.5 Gången och andra hårda ytor	63
7.5.6 Blomsterplanteringar	64
7.5.7 Stugans västra vägg	65
7.5.8 Stugans södra vägg	66
7.5.9 Planteringarna längs gången	66
7.5.10 Gräsyta	67
8. AVSLUTANDE REFLEKTION OCH DISKUSSION	69
8.1 Reflektioner om metoder	69
8.2 Läget, bebyggelse och vegetation	70
8.3 Trädgård och växtmaterialet	71
8.4. Underhållsplanen	72
KÄLLOR OCH LITTERATUR	75
BILAGOR	79
Bilaga 1. Skogsdelningskarta 1746	79
Bilaga 2. Kartöverlägg 1746	79
Bilaga 3. Kartöverlägg 1854	80
Bilaga 4. Skifteskarta 1854	80
Bilaga 5. Inventerade växter	81
Bilaga 6. Växtval till Rensmyran	84

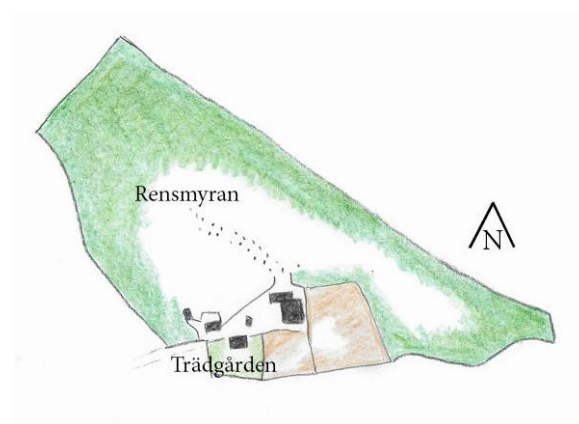
INLEDNING

Bakgrund

Soldattorpet Rensmyran från sent 1600-tal, är beläget på landsbygden sydväst om Uppsala, strax söder om samhället Vänge. Här återfinns fornlämningar från brons- och järnåldern. I närheten ligger naturskyddade Ekeby sjö, som är en sänkt sjö och numera ett blött kärr, med ett rikt fågelliv. Strax nordost om torpet går den gamla sockenvägen via Kroksbo till Ekeby by genom ett natur-klassat område som i dag fungerar som rekreationsområde. Rensmyran drivs som fritidsjordbruk med en liten uppfödning av hästrasen Gotlandsruss, hästarna betar på hag- och betesmarker samt ursprunglig åkermark vilket förhindrar att markerna växer igen. Byggnaderna runt gårdstunet på Rensmyran består av gårdshus, magasin, jordkällare samt fähus. En ladugård sammanbyggd med en loge uppfördes 1926. Den nuvarande ägaren tillträdde 2004 och har därefter renoverat och åtgärdat samtliga byggnader på platsen. År 2006 ändrades bostadshuset exteriört vilket innebar att bostadshuset byggdes ut, tre meter i östlig riktning där en ny farstukvist tillkommit på den östra gaveln. På den södra sidan av huset där farstun tidigare fanns, har en glasveranda tillkommit, verandan har en dörr ut mot trädgården. I trädgården återfinns bärbuskar och fruktträd, humle, en syrenberså samt rester av blomsterplanteringar. I blomsterplanteringarna påträffas olika perenna växter men också ytor där gräs, brännässlor och liknande växter tagit plats. Målet med arbetet har varit att utarbeta lämpliga åtgärder för den historiska miljön och trädgården vid soldattorpet Rensmyran. Platsen har inventerats och den ligger till grund för ett åtgärdsförslag. I arbetet har även en kulturhistorisk värdering genomförts.

Figur 1. Uppland, Rensmyrans plats i landskapet samt övriga platser som besökts (Underlag © Lantmäteriet, i2012/901, bearbetning; Marita Bergström).

Figur 2. Soldattorpet Rensmyran med tillhörande mark och trädgård (Underlag © Lantmäteriet, i2012/901, bearbetning; Marita Bergström).

Syfte

Syftet är att lyfta trädgården vid soldattorpet Rensmyran som historisk trädgård och belysa de värden som påträffas. Finna en hantering av torpträdgårdens kulturhistoriska värden i relation till den omgivande kulturmiljön och dess nuvarande bruk. Att i ett vårdprogram sammanställa den kunskap som ägaren behöver för att ta beslut om åtgärder. Syftet är också att finna en avvägning mellan historisk och nutida trädgård, samt mellan bevarande och nutida brukande och till detta utarbeta en underhållsplan.

Mål och avgränsningar

Målet med examensarbetet är att ta fram ett vårdprogram och en underhållsplan för soldattorpet Rensmyran. Åtgärderna omfattar trädgården och den närmsta omgivningen runt byggnaderna, området anges i en plan. Det innefattar också att undersöka de växter som påträffas och skaffa kunskap om den växtlighet man kan förväntas hitta i en torparträdgård.

Forskningsfrågor

Inför återupprättandet av gårdesgård och fägata på torpstället gjorde länsstyrelsen i Uppsala län en bedömning där man anger att *”Torpet som helhet är en välbevarad representant för ett småjordbruk från 1900-talets första hälft och äger därför ett kulturhistoriskt värde”* (Dellbeck 2005).

När Upplandsmuseet gör en besiktning av byggnaderna på Rensmyran 2003, nämns trädgården i en mening, *”Söder om bostadshuset återfinns en trädgård med fruktträd, syrenberså och rabatter”* (Pettersson 2003).

Med dessa två bedömningar väcks en rad frågor; Hur är den typiska utformningen av trädgården vid Rensmyran, en soldattorpsträdgård i allmänhet och en uppländsk soldattorpsträdgård? Vad är denna trädgårds historia och vad finns bevarat i trädgården? Vad är det möjligt att finna för typ av växtmaterial? Finns något samband mellan torpets funktion, bebyggelse och vegetation? Vari består det kulturhistoriska värdet? Vilka åtgärder i form av restaurering, vård och skötsel behöver trädgården?

Metoder och källor

Det är viktigt att se på platsen ur ett trädgårdshistoriskt perspektiv. Det innebär för Rensmyran att undersöka när trädgården kommit till och hur det en gång sett ut, men också att ta reda på hur samtida och regionala torpträdgårdar sett ut. För att göra det möjligt att ta fram åtgärder och reda klarhet i de frågor som väckts görs undersökningar med olika metoder.

För att kunna undersöka landskapets historiska dimension, det vill säga hur markanvändningen har format och förändrat odlingslandskapet har historiska kartor jämförts. Kartorna har jämförts med varandra och med nutida kartor som resulterat i kartöverlägg. Det innebär att en historisk karta ritas av på rit-film och sedan läggs över

en nutida karta som jämförelse. I arbetet med kartor över Rensmyran har kartorna också analyserats för att undersöka trädgårdens uppkomst, läge och utformning.

Vid inventeringen av Rensmyran har valda delar av två likvärdiga inventeringsmetoder använts. Den ena metoden är framtagen av POM, Program för odlad mångfald, ett samarbete med Jordbruksverket i samråd med myndigheter, organisationer, företag och ideella föreningar som är verksamma inom området. Programmet är framtaget för att långsiktigt värna kulturväxtresurser med målsättningen att bevara de växtrikedomar som finns i landet (POM – programmet för odlad mångfald, u.å.). POM's inventeringsarbete har bedrivits med olika så kallade upprop och det handlar speciellt om växter som förut inte ägnats ett samlat intresse (POM 2002). I arbetet med olika upprop har man tagit fram råd om inventering, dessa råd och information om inventering finns i broschyren; *Att inventera kulturväxter: en handledning*. (POM 2005).

En liknande inventeringsmetod har utarbetats i Västmanland. Metoden utvecklades ur ett inventeringsprojekt åren 2004–2006, som då var ett samarbetsprojekt mellan Skogsstyrelsen Västmanlands distrikt, och Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen. Länsstyrelsen i Västmanlands län var uppdragsgivare och Riksantikvarieämbetet finansierade projektet. Metoden kallas; *Syrenen i ruinen: en metod att inventera torpen och torparnas växter*, och syftar till att ge en mer heltäckande bild av torpmiljöerna genom flera olika vetenskapliga ingångar till en plats historia; kartor, fotografier, arkiv, intervjuer, växter, släktforskning och torparnas levnadsvillkor (Sköld J. & Svensson C. 2009).

Eftersom det handlar om två olika inventeringsmetoder så finns det vissa skillnader, men det har inneburit att metoderna kompletterat varandra i undersökningarna kring Rensmyran. Syrenmetoden uppmanar till att identifiera och dokumentera de växter som finns vid torpet eller ruinen och riktar mer in sig på att inventera utifrån en särskild plats medan POM uppmanar till att leta det unika och inventera växter för att få ett samlat växtmaterial. POM letar efter odlingsvärda sorter och lägger stor vikt vid de kulturhistoriska aspekterna av våra kulturväxter och anser; då växterna har utvecklats tillsammans med oss människor, tillhör de det svenska kulturarvet lika mycket exempelvis runstenar, lador och träharvar. I uppropen framkommer ofta någon form av bakgrund till växterna i form av berättelse, kvitto eller dagboksanteckningar. Där det inte är möjligt att finna det unika som POM söker och då det råder brist på dokumentation, är syrenmetoden ett komplement för att kunna hitta växter man inte riktigt vet att man letar efter, samt att dokumentera de växter som finns på platsen. Syrenmetoden använder fynd av växter för att lokalisera funktion av platsen, exempelvis ett stort bestånd av brännässlor kan indikera på att här funnits en gödselstack, och som en metod för att lokalisera framförallt försvunna torp och torpmiljöer. Detta har funnits i åtanke vid inventering och analyser av det påträffade växtmaterialet. De bägge metoderna är till stora delar lika beträffande dokumentation och sammanställning av växtlistor, också vad det gäller arbetet i fält. Det är enligt dessa likheter arbetet på platsen skett. Inventeringsarbetet började med fältstudier i form av besök på platsen då miljö och växter inventerats.

Platsen har delats in i olika delområden efter byggnadernas position. Byggnaderna har utifrån dagens situation och enligt de kartor som studerats, haft samma placering över historisk tid. Detta gör att byggnaderna är de fasta inslagen på platsen som gått att säkerställa vid arbetets början. Upplägget av inventeringsarbetet har fallit sig naturligt till topografin, landskapets och torpställets utformning. I arbetet på plats upprättas en enkel skiss som stöd för minnet. På skissen markeras var träd och större växter är grupperade samt var större planteringar är placerade, dels för att se vart i trädgården växterna påträffas och dels hur placeringen är i förhållande till varandra. Senare, vid skrivbordet, upprättas ett mer tydligt underlag där det som skissats på plats överförs på en planritning, som också jämförs med de historiska kartor som används vid arbetet.

I samband med inventeringen förekom fotografering. Växterna har fotograferats både i detalj och med olika delar av sin miljö, vilket bägge metoderna förespråkar. Bilderna har använts för att säkert identifiera växter men framförallt i detaljarbete beträffande växternas placering och ståndort. Foton och planritningar kompletterar varandra i syfte att förmedla en visuell bild av platsen. Växtmaterialet är ett viktigt utgångsläge i arbetet där inventeringen visat vad som i dag finns kvar på platsen. Den huvudsakliga inventeringen genomfördes i augusti 2010 och har sedan kompletterats vid olika tillfällen.

Intervjuer och samtal har genomförts med ett antal personer som på något sätt haft kontakt eller anknytning till Rensmyran. Som intervjueteknik har kvalitativ metod använts vilket innebär en mindre grad av formalisering och strukturering än kvantitativa metoder. I metoden är det inte fråga om något utförligt utformat frågeformulär utan mer en minneslista som bildar utgångspunkt för intervjun. Intervjupersonen ska i största möjliga mån själv få utforma sina tankar och åsikter på ett naturligt sätt. (Holme & Solvang 1997, s.108). Metoden beskriver en intervju som ett samtal som har en struktur och ett syfte och som går utöver det spontana vardagliga utbytet av åsikter men där forskaren lägger fram ämnet samt definierar och kontrollerar situationen. (Kvale & Brinkman 2009, s.19). Vid varje intervjutillfälle skrevs minnesanteckningar som sedan sammanställdes i mer utförlig text. De personer som i sin yrkesroll intervjuats för detta arbete är; Anders Liberg, Länsstyrelsen i Uppsala län vid Lantbruksenheten med kulturmiljöstöd för arbetet med fägatan. Arne Svensson, Skogsstyrelsen beträffande skogsgallring av fornlämningsområdet. Agnetha Pettersson antikvarie Upplandsmuseet, som utfört besiktning av torpets byggnader i samband med renoveringen. Den besiktningen har legat till grund för det utlåtande Länsstyrelsen gjort i sin bedömning beträffande byggnaderna och platsen. I intervjuerna med dessa personer har fokus legat på personernas professionella arbetsmetoder och bedömning av platsen samt deras syn beträffande olika åtgärder.

Möte och samtal har skett med Asta Häll som var 14 år då familjen flyttade från torpet 1948. Besöket vid Rensmyran den 16/10 2010, var det första sedan hon lämnade torpet, Asta har återgett hur hon minns platsen vid den tiden. Även samtal med grannarna Stig och Martin ägde rum. Stig Engvall, 1928 - 2013, ägde torpet från 1953 till mitten av 1980-talet och brukade marken runt torpet tillsammans med sin bror, Martin Engvall. I dag bor Martin några gårdar ifrån torpet, vilket han tidigare gjorde tillsammans med sin bror. Ett möte med grannarna Rolf och Lena Lindblom vid torpet Nyborg, ägde rum den

15/6 2014. Alla har berättat fritt ur minnet om platsen. Mina frågor i mötena med Asta Häll, Stig Engvall och Martin Engvall har varit beträffande utformning av platsen och växtlighet i trädgården. Dessa samtal tillsammans med de historiska kartorna och den inventering som utförts har kompletterat varandra och gett en bild av platsen att förhålla sig till. Den information jag fått om växtligheten på platsen är främst från de samtal jag haft med Asta, Stig och Martin. Astas information har här varit betydande då hon återgett hur platsen sett ut och vilken växtlighet som fanns på 1940-talet.

En värdering av platsen är utförd för att undersöka vilka kvaliteter som finns på platsen samt ge ett bra underlag i det fortsatta arbetet. Till grund för värderingen ligger metoden; *Kulturhistorisk värdering för bebyggelse* av Axel Unnerbäck från 2002, som är framtagen för Riksantikvarieämbetet (Unnerbäck 2002). Syftet med värderingsmetoden är att de kulturhistoriska motiven bestäms för att göra det möjligt att skydda och vårda ett objekt på ett lämpligt sätt. Värderingsmetoden är utarbetad för bebyggelse men har anpassats för att bättre passa in på en utemiljö. En del av metodens olika kategorier blir svåra att tillämpa på växtlighet och de delar som är direkt utformade för byggnader har valts bort. Värderingen utförs i två steg, identifikation samt bearbetning och värdering. Det första steget innebär identifiering av vilket, eller vilka, grundmotiv som talar för ett bevarande. Dessa motiv kan vara flera och av varierande styrka, motiven kan sorteras i två huvudgrupper; *Dokumentation* och *Upplevelse*. I gruppen *Dokumentation* ingår flera traditionella kriterier baserad på historisk kunskap. Det är fråga om vad man brukar kalla "objektiva" egenskaper, men de är beroende av bedömarens kunskap och inriktning. Det är ett kunskapsunderlag som kan ändras över tid. Gruppen *Upplevelse* omfattar dels de traditionella bedömningsgrunderna som arkitektoniskt och konstnärligt värde, dels kriterier som miljövärde eller patina.

Till grundmotiven kan läggas förstärkande och övergripande motiv, det vill säga, kriterier som är kopplade till grundmotiven och som kan stärka dem. De förstärkande motiven kan exempelvis vara kvalitet, autenticitet eller pedagogiskt värde. Det andra steget innebär en generell bearbetning av den grundläggande värderingen. Därefter görs en sortering enligt bedömningsgrunderna sällsynthet och representativitet på nationell, regional eller lokal nivå. Sedan görs en sammanfattande motivering där de olika motiven sammanställs till en sammanvägd motivskrivning vilken ska leda till en sammanfattande värdering. Värderingen skall innefatta ett eller flera huvudmotiv, ytterligare grundmotiv som kan vara av varierande styrka, samt eventuella förstärkande och övergripande motiv. Analysen av de olika motiven följs av ett andra steg som innebär en sortering i olika ambitionsnivåer. Ambitionsnivåerna kopplas till olika former av insatser för skydd, vård och dokumentation. I värderingsmetoden finns en kategori kallad, arkitektoniskt värde och i det här arbetet omfattar det också landskapsarkitektur.

I första delen av värderingen; Identifikation, har kriteriet *Trädgårdshistoria*, lagts till. Trots att Unnerbäck talar om miljöer så är det inte tillräckligt detaljerat för detta arbete, därför behövs ett trädgårdshistoriskt motiv. Några av kriterierna i värderingsmetoden har valts bort. I den första delen av värderingen; Identifikation, i gruppen *Dokumentation*, är några kriterier bortvalda; *Byggnadsteknikhistoriskt värde* och *Personhistoriskt värde*; då det representerar en anknytning till en viss person eller

berömda personers livsmiljö. *Teknikhistoriskt värde* går bort då det ofta förknippas med industrins byggnader och miljöer. *Patina* kan betraktas både som ett dokumentvärde och ett upplevelsevärde på grund av sin egenskap att dokumentera spår av gångna tider. I det här arbetet finns kriteriet med i gruppen *Upplevelse*. Beträffande delen Identifikation, gruppen *Upplevelse* i värderingen har kriteriet *Konstnärligt värde*, valts bort. *Traditionsvärde*, är bortvalt då det ofta förknippas med speciella händelser eller traditioner, även kriteriet *Symbolvärde* har tagits bort då det enligt värderingsmodellen ofta är fråga om symboler som ger uttryck åt makt och rikedom. I avdelningen bearbetning har kriteriet; *Sällsynthet* valts bort med tanke på att Unnerbäck menar att bevara något enbart baserat på att det är sällsynt inte är tillräckligt. Begreppet sällsynt kan i vissa avseenden bli relativt och kan behöva vägas mot det som anses vara mer typiskt för en viss miljö eller tidsepok. Flera av värderingens olika kriterier går i varandra och har en flytande gräns. Metoden är väldigt detaljerad och gör det möjligt att arbeta systematiskt och innehåller en bred grund som till stor del är användbar även i arbetet med landskapsarkitektur. Dessa delar tillsammans med en historisk beskrivning samt en målsättningsdiskussion utmynnar i slutsatser vilka kommer att ligga till grund för åtgärdsförslaget.

Arbetet har inneburit en del litteraturstudier inom militär-, ekonomi- och agrarhistoria samt etnologi, för att få en grundläggande uppfattning om torparlivet och dess miljö.

Teori

En trädgård är föränderlig och olika faktorer påverkar trädgårdens utseende. De växter som finns samt träd och buskar ändrar utseende efter ålder och årstid, även normal trädgårdsskötsel påverkar utseendet. Frukttred beskärs, perenner och lökar som bildar ruggar måste delas och flyttas. Trädgårdens funktion och det behov den fyller förändras också över tid (Flinck 2013. s. 18).

Enligt Florensdokumentet beskrivs en historisk trädgård; En historisk park eller trädgård är en arkitektonisk och hortikulturell komposition av allmänt intresse med hänsyn till dess historiska eller konstnärliga värde. Det finns inget ålderskrav för vad som kan anses vara en historisk trädgård, den trädgård som kan berätta om sin egen historia, eller något om regionens trädgårdshistoria i allmänhet kan ses som en historisk trädgård. (Flinck. 2013 s.13). Trädgården vid Rensmyran berättar sin och platsens historia. I handhavandet av en historisk trädgård kan det behövas viss guidning, då finns olika förhållningssätt att arbeta från. Ett vårdprogram är ett grunddokument som ska förmedla all den historiska kunskap som ägare och förvaltare behöver för att kunna ta beslut om akuta åtgärder. Till detta utarbetas en underhållsplan. Underhållsplanen beskriver hur trädgården ska underhållas för att det långsiktiga målet i vårdprogrammet ska uppnås. Den kan innehålla planering för återkommande skötselinsatser med längre intervaller samt förändring av skötseln samt enstaka åtgärder för att rätta till eftersatt skötsel (Flinck, 2013 s. 58–59).

I arbetet med att utveckla och ta fram lämpliga åtgärder för utemiljön vid soldattorpet Rensmyran måste olika begrepp utredas för att tydliggöra syftet med åtgärderna.

”Rekonstruktion kommer av latinets *‘re’* åter och *‘construere’* konstruera, uppbygga. Att rekonstruera gamla trädgårdar är en svår konst som kräver kunskap i trädgårdshistoria och trädgårdsekologi. Det förutsätter bland annat tillgång till planritningar, gamla bilder och växtlistor, något som för det mesta saknas.” (Dunér & Dunér 2001, s. 313). Även om det i arbetet framkommit information, då framförallt muntlig, om hur trädgården och platsen sett ut så behövs det i mitt tycke än mer information för att rekonstruera trädgården. Det som behövts för ett sådant arbete har exempelvis varit planer, ritningar eller skrivna anteckningar om hur platsen sett ut och en beskrivning av växter.

”Restaurering kommer av latinets *‘restaurare’* som betyder återställa, förnya. Man talar om *‘restaurering’* när tillräckligt många fysiska fragment i trädgården finns kvar som gör det möjligt att återskapa den gamla trädgården genom reparation och renovering” (Dunér & Dunér 2001, s. 313). I trädgården vid soldattorpet Rensmyran finns vissa fysiska fragment men då det kommer till växtligheten uppstår vissa luckor i källmaterialet vilket gör det otillräckligt för att göra en restaurering.

Tidstypisk efterbildning (även kallad pastisch) betyder att man nyskapar en tidstypisk trädgård med hjälp av historiskt källmaterial från flera trädgårdar från samma tid och av samma typ. Det ställs samma krav på god källforskning som när det gäller restaurering och rekonstruktion (Flinck, 2013 s.23).

Det har inte framkommit exakta arter av växter i arbetet. När växtmaterialet måste kompletteras blir det för stor osäkerhet beträffande källmaterialet för att kunna göra en restaurering. Det finns också tveksamheter beträffande den historiska funktionen av den markyta som i dag är gräsyta. Det troligt att den är ett senare inslag i trädgården men den har en funktion till rekreation. I dessa avseenden blir åtgärdsarbetet en tidstypisk efterbildning.

1. TORP I DET HISTORISKA AGRARLANDSKAPET

1.1 Agrar historik och begrepp

Soldattorpet Rensmyran är ett historiskt inslag i landskapsbilden, här finns rester av agrara historiska detaljer som gärdesgård och fägata. Dagens jordbruk och markanvändning skiljer sig i vissa delar mot det historiska jordbruket. Detta bidrar till att vissa begrepp i det gamla agrara landskapet måste belysas för att finna en koppling mellan historik och framtida förhållningssätt, samt att se de landskapselement som är representativa för platsens utemiljö.

Under 1800-talet präglades jordbruket av självhushållning och kan till stor del beskrivas med talesättet *"äng är åkers moder"*. Grundläggande för jordbrukets utformning var samspelet mellan ängs- och åkermark där boskapen hade en viktig roll. Bonden kunde bara hålla de antal djur som under vintern kunde födas med det foder som den egna ängen gav, eftersom det sällan var möjligt att köpa större mängder foder. Antalet djur avgjorde i sin tur hur stor åkeryta som kunde gödslas varje år. (Adolfsson & Äijä 2001, s.3). Åkermark var det viktigaste markslaget i odlingslandskapet, det var där den största arbetsinsatsen utfördes genom röjning, gödsling och arbetet med att sätta upp hägnader (Tollin, C. 1991, s 53). Äng, åker och tomtmark utgjorde tillsammans inägomarken som omgavs av hägnad, utanför den tog utmarken vid med hagar och betesmarker. (Cserhalmi, N. 1997, s. 93). Utmarkens viktigaste funktion var att ge bete för kreatur under sommarhalvåret. Inägorna ägdes individuellt medan utmarken ägdes samfällt av alla familjerna i en eller flera byar. I sådana fall visste varje by vilken mark som var deras men den inhägnades inte vilket gjorde det möjligt för djuren att ströva fritt över flera byars marker. (Cserhalmi, N. 1997, s. 108). Ytmässigt utgjorde utmarken den största delen i odlingslandskapet. (Tollin, C. 1991, s 59).

Gärdesgårdar var viktiga inslag i landskapet och fungerade förr som en gräns mellan de olika markerna men också mellan olika gården samt mellan olika gårdar, den var också en hägnad i anslutning till fägatan. (Adolfsson & Äijä 2001, s.12). Fägatorna utgjorde ett viktigt element i det äldre landskapet, dess sträckning och utseende avspeglar indirekt mycket om olika kulturmarkers rumsliga förhållanden, men också en del om produktionens inriktning. De traditionella fägatorna hör samman med det förindustriella jordbruket. (Tollin, C. 1991, s 59). En fägata var drivningsväg för boskap mellan gården eller byn och betesmarken och användes för att skydda äng och åker från bete. Bete skedde sommartid i den här delen av landet på utmarken, på många andra håll innebar det skogsbete. (Adolfsson & Äijä 2001, s.3). Fägatan vid Rensmyran är ett inslag som ger karaktär till platsen.

1.2 Begreppen torp och soldattorp

Till en av de mest ursvenska bostäder som finns kan nog torpet räknas. I dag är begreppet torp synonymt med en liten äldre stuga på landsbygden, ofta använd som sommarbostad. Det är en plats för rekreation och vila, men innebörden av ordet torp har varierat. Den medeltida betydelsen av torp var en gård som anlagts avskilt på byns mark och kunde även kallas avgärdatorp (Helmfrid 1995). Under vasatiden, 1521–1611, användes benämningen torp dels om små nybyggen långt från den odlade bygden, de kallades odaltorp och låg oftast på byarnas oskiftade utmark. Men också om små gårdar på frälsemark där innehavaren var skyldig att göra dagsverken på huvudgården,

torpen kallas då säteritorp. Under 1600-talets slut tillkom soldattorpen och från 1700-talet även torp på enskild bondejord (Hellspong & Löfgren 1974, s. 76). Soldattorp blev vanliga till följd av att Karl XI år 1682 införde indelningsverket i Sverige. Tanken var att befria allmogen från betungande och ovissa utskrivningar till hären och ersätta tillfälligt rekryterade knektar med indelta soldater (Hellspong & Löfgren 1974, s. 47). 150 soldater bildade ett kompani, vars geografiska utbredning ofta motsvarade ungefär ett härad (Ericsson L. 2002, s. 39). För att fördela bördan att försörja soldater bland bönderna indelades regementsområdena i rotar. En rote skulle bestå av två eller flera gårdar, i småbruksbygder kunde gårdarna vara ända upp till tio eller femton (Hellspong & Löfgren 1974, s.47). Till skillnad från exempelvis säteritorp, där torparen hade skyldighet att göra dagsverken på gården, hade soldattorparen lite mer att kräva från bönderna. Soldaten skulle försörjas av bönderna med en bostad, ofta i form av ett eget torp, med tillhörande markbit att bruka och föda några djur på. Ett ordinärt soldattorp beräknades ge två tunnor säd och två lass hö samt lite halm. I Uppland och Västmanland var det vanligt att soldaten hade ett ofullständigt torp, de disponerade bara en stuga, ett litet fähus och något kvartstunnland åker. Här kunde soldaten inte bärga den uppskattade torpskörden och som ersättning fick han då ett hemkall (Kumm E. 1949, s. 154). Förutom bostad och mark skulle bönderna i roten förse soldaten med kläder enligt noggranna föreskrifter, de skulle också förvara och underhålla hans militära utrustning. Det var först under indelningsverkets senare tid, främst 1800-talet, som soldaten själv förvarade sin uniform och militära utrustning (Ericsson L. 2002, s. 39). År 1901 ersattes indelningsverket av en värnpliktsarmé, och de indelta knektarna började avskedas (Ericsson L. 2002, s. 14).

Trädgårdar växte med tiden fram vid soldattorpen och i det avseendet var soldaten en pionjär. Enligt förordningarna skulle rotebönderna även se till att soldaten fick en kåltäppa. Arealen som soldaterna fick för odling ökade successivt under indelningsverkets tid genom att generation efter generation av soldater svarade för viss nyodling. Det var ett slitsamt arbete för soldatfamiljen att bryta upp lyckor i backarna och frakta undan sten, träd och stubbar för att få odlingsbar jord. Det tog många år innan marken efter gödsling och bearbetning gav full skörd. I början av 1800-talet började bönder och torpare anlägga nyttoträdgårdar med fruktträd och bärbuskar. Soldaten kom att bli föregångare när det gäller utvecklingen av trädgården, framförallt under senare delen av 1800-talet (Berglund K. 2011, s. 96–97).

2. SOLDATTORPET RENSMYRAN I DAG

2.1. Jordbrukslandskapet

I omgivande landskap runt soldattorpet Rensmyran bedrivs i dag rationellt jordbruk med stora jordbruksenheter och bruket av den intilliggande åkermarken sker med konventionella metoder. Odningens landskapet har höga naturvärden och spännande kulturhistoria, men det är en liten näring som 2004 sysselsatte knappt 2 % av den yrkesverksamma befolkningen i Uppsala län. Det fanns då cirka 2 600 jordbruksföretag i länet, men enbart en tredjedel av bönderna arbetade med jordbruket på heltid. (Jordbruksverket 2004). År 2010 hade ingen större förändring skett (Jordbruksverket 2011). Det uppländska landskapet är starkt präglad av jordbruksnäringen och

jordbruket har under 1900-talet blivit mer storskaligt och odlingsmetoderna har förändrats. Olika faktorer har bidragit till förändringen men en del kan sättas i samband med industrisamhällets snabba utveckling, en annan faktor är mekaniseringen av jordbruket men även jordbrukspolitiska beslut har påverkat (Eriksson M. 2004, s13).

Vid Rensmyran har det i dag skett en viss förändring i markanvändningen. Då nutida kartor jämförs med de historiska kartorna, skogsdelningskartan från 1746 och laga skifteskartan från 1854, syns det att en del av den åkermark som finns på de historiska kartorna i dag används som betesmark. Bete förekommer också på den gamla hagmarken. Utformningen av åkrarna i direkt anslutning till torpet har därför inte förändrats nämnvärt. Markanvändningen har ändrats något, men de öppna ytorna i landskapet är i stort sett desamma, även skogsmarken är också den i stort sett oförändrad. Torpstället ligger perifert och markerna runt omkring har inte blivit utsatta för exploatering. Genom att använda och bruka marken på ett sätt som liknar den historiska markanvändningen är det möjligt att bevara landskapsbilden ur ett historiskt perspektiv. Dagens markanvändning vid torpstället med hästuppfödning bidrar till att de öppna ytorna i landskapet fortsättningsvis hålls öppna, åker och ängsmark i landskapet kan bevaras och hindras från igenväxning.

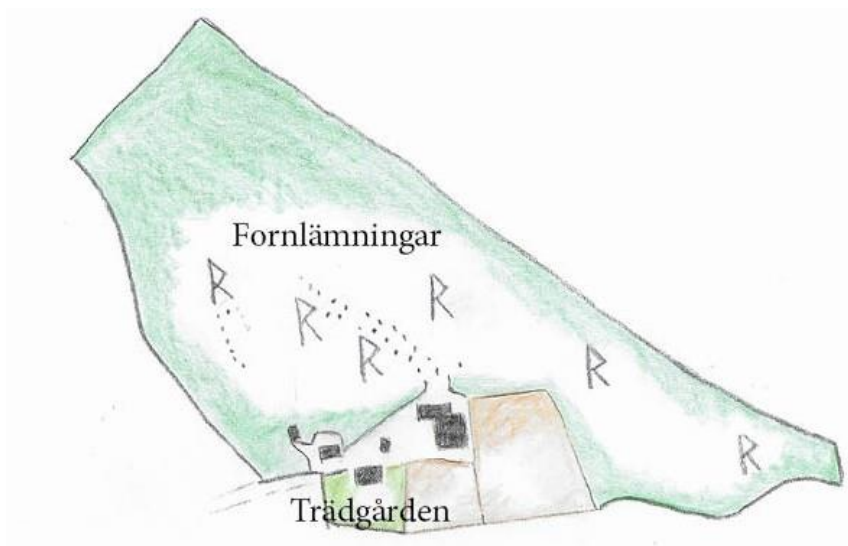
2.2. Torpstället

Soldattorpet Rensmyran ligger vid utdikade våtmarker och traditionellt var torpen placerade i utkanten av den etablerade bondemiljön, det var vanligt förekommande med torp vid utmarker¹. På en skogsdelningskarta från 1746 *”Wisgärds bys skogsmark och däruti belägne vretar”* står att läsa om marken strax söder om torpet; Sankt kärr med smått sly beväxt. (Bilaga 1). Utmarken var i allmänhet oskiftad, inte förrän under 1700-talet blev skogen en viktig ekonomisk del av samhällets tillgångar skiftades den. Förutom att fungera som sommarbete för djuren utnyttjades denna del av byn också för exempelvis ved- och virkesfångst samt för jakt och bärplockning (Sporrong U. 1997, s.31–33).

2.3. Fornlämningar

På området vid Rensmyran finns fornlämningar. Lämningarna består bland annat av en skärveshög från bronsåldern, en lämning med gravar från sten- brons- och järnålder samt en lämning med gravar från brons- och järnålder. Det finns flera liknande lämningar från samma tidsperioder (figur 3).

¹ Agnetha Pettersson Upplandsmuseet, telefonsamtal 27 september 2010

Figur 3. Ytor markerade med; R, visar områden med fornlämningar
(Underlag © Lantmäteriet, i2012/901, bearbetning; Marita Bergström).

Fornlämningar från bronsåldern är vanligt förekommande i Uppland, det rör sig om gravar, boplatslämningar och inte minst hållristningar. Under äldre järnålder förändrades jordbruket och blev mer intensivt och det blev mer vanligt med permanenta ängsmarker och gödslade åkrar, nötkreaturen började även hållas stallad under vintern. De synliga lämningarna från denna period består i huvudsak av gravar (Eriksson M. 2004, s. 10). Det är under den yngre järnåldern som vårt nutida odlingslandskap börjar ta form. Spår efter tidigare samhällsmönster som brons- och äldre järnålder, kan ligga kvar orörda och tydliga i landskapet. De finns kvar i områden som i senare tid inte exploaterats eller berörts av vår samhällsutveckling (Cserhalmi N. 1997, s. 87).

Fornlämningarna på platsen har formen av rösen och påträffas i stenig terräng som inte är lämplig till odlingsmark och markanvändningen har anpassats efter detta. Området har varit stenig, skogbeväxt utmark där djuren betat, även idag är marken skogbeväxt där delar av marken används till bete. Området har i ett samarbete med Skogsstyrelsen märkts ut och gjorts mer tillgängligt, arbetet utfördes under sommaren och hösten 2011. En varsam uppreprensning och trädfällning genomfördes för att frilägga och ta fram de fornlämningshögar som här finns, samt att öppna upp runt en vattenfylld sänka². Åtgärderna som gjorts visar på hur det är möjligt att anpassa dagens användning av ett markområde till en kulturmiljö.

2.4. Fägatan

En åtgärd som utförts vid torpet och bidragit till att lyfta den kulturhistoriska miljön är den rekonstruktion av en fägata som kom på plats under 2009 och 2010 (figur 4 & 5). Fägatan är gjord i trä, vilken har varit den vanligast förekommande typen av gärdesgård i landet (Berg & Svensson 1969, s. 81).

² Arne Svensson Skogsstyrelsen, besök vid Rensmyran 24 maj 2011

Figur 4. Den återuppsbyggda fägatan vid Rensmyran (Foto; Marita Bergström).

Figur 5. Fägatan; historiskt en driv-väg för djuren till betet på utmarken (Foto; Marita Bergström).

Arbetet utfördes med beviljade medel i form av kulturmiljöstöd från Länsstyrelsen. Det som vid ett sådant projekt avgör om en miljö anses kulturhistoriskt värdefull, är befintliga rester av exempelvis en gårdesgård eller ett kartunderlag där man kan se att det tidigare funnits detta element, det krävs någon form av dokumentation. Fägator hamnar i en 1800-talsmiljö och den här typen av restaureringsprojekt, som tidsmässigt hamnar före 1940, är det möjligt söka anslag för. Efter andra världskriget började taggtråd användas som stängsel och till det beviljas inga anslag. Bedömningen görs utifrån att stärka gårdsmiljön och bevara dess särprägel, detta görs med olika punktinsatser. Helheten av platsen påverkar bedömning och prioritering, åtgärden som utförs ska vara synlig för allmänheten³. De rekonstruktioner och renoveringar som är gjorda på platsen har bidragit till att lyfta fram och stärka miljön. Gårdesgården fyller sin funktion som stängsel även i dag och utgör därför ett funktionellt element i en kulturmiljö.

2.5. Soldattorpet

Stugans form och dess placering är typisk för ett torp i Uppland. Torpstugan vid Rensmyran har den bakre väggen mot norr och längs hela långsidan saknas fönster. Stugan hade, fram till renoveringen och tillbyggnaden 2006, stugdörren mot söder där också trädgården finns (figur 6 & 7). Gårdstunet och övriga byggnader är placerade norr om stugan. Torpen placerades ofta i en backslänt, i regel mot söder och med nödvändiga uthus strax intill (Karlsson L-E 1992, s. 28). Söder om stugan finns också bättre odlingsförhållanden, då marken norr om stugan är mer stenig. Detta innebär, tillsammans med goda sol-förhållanden ett gynnsamt läge för växtligheten.

³ Anders Liberg Länsstyrelsen, besök Länsstyrelsen 5 oktober 2010

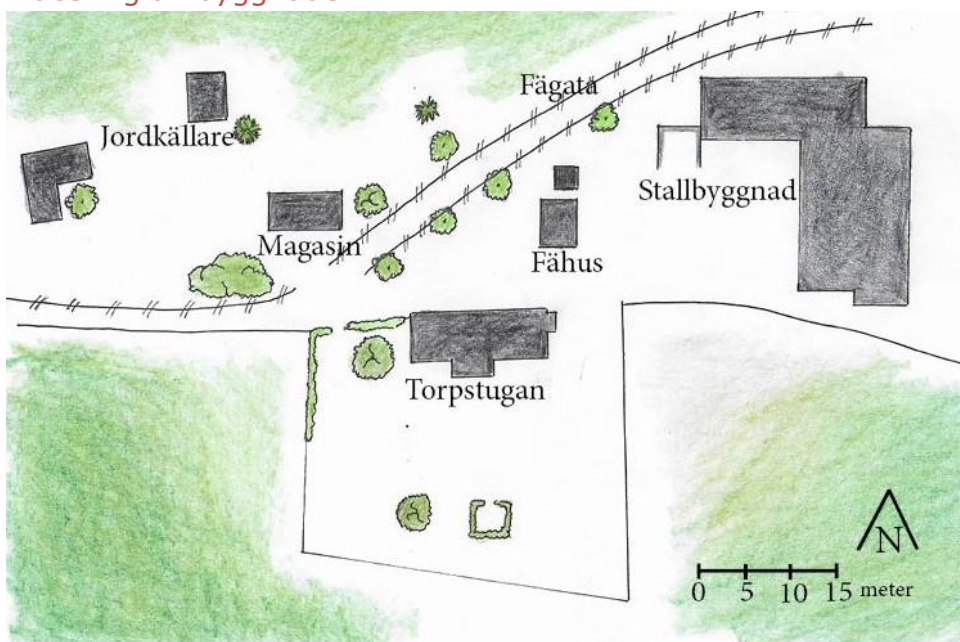
Figur 6. Torpstugan vid soldattorpet Rensmyran i dag, med veranda mot trädgården (Foto; Marita Bergström).

Figur 7. Stugans nuvarande farstu och dörr (Foto; Marita Bergström).

Det som i dag till största del utgör stommen på platsen är torpstugan och de övriga byggnaderna. Platsen och trädgården är utformad efter de fasta objekten som finns, stugans placering och utformning hjälper till att ge en uppfattning om trädgårdens utformning. Torpstugan vid Rensmyran är ursprungligen en Uppsvensk enkelstuga med kammare, enkelstugan har som hustyp existerat åtminstone sedan medeltiden. Planlösningen är tredelad, asymmetrisk med entrén placerad på ena långsidan. Spismuren är i den östsvenska typen är traditionellt placerad invid den bakre långväggen intill kammaren. Planen består av vardagsstuga, "stugan" med spis, förstuga och kammare. Från 1800-talet blir det mer vanligt med tillbyggd förstukvist eller veranda (GN/FMR, u.å.). I Uppland förekom olika typer av hus, från början var enkelstugan den vanligaste hustypen men under 1800-talet kom sidokammarstugan att bli en vanligt förekommande stugtyp (Karlsson L-E 1992, s. 28).

Placering av byggnader

Figur 8. Byggnadernas placering på platsen (Skiss; Marita Bergström).

3. TRÄDGÅRDEN

Soldattorpet vid Rensmyran har ett typiskt läge i landskapet, dess byggnadstyp och placering är karakteristisk för ett torp i Uppland. Trädgården på platsen har också den, en bruklig placering söder om stugan. När utvecklingen av trädgårdar vid soldattorp studeras ur ett historiskt perspektiv framkommer det att trädgård är ett relativt sent inslag. Fram till mitten av 1800-talet fanns det inte trädgårdar runt torpen i den mening vi använder i dag. Det förekom fruktträd, ett par, tre äppelträd, mest suraplar, samt några plommonträd, det kunde också finnas en vildvuxen körsbärslund, fruktskörden blev alltså obetydlig (Thorsén E. 1949, s.39). För platsen Rensmyran har historiska kartor studerats för att få en uppfattning om trädgårdens utveckling. På kartöverlägg som upprättats efter skogsdelningskartan från 1746 (Bilaga 2) syns en icke markerad yta söder om stugan och på det kartöverlägg upprättat efter laga skifteskartan från 1854 (Bilaga 3) är det också svårt att avgöra användningen av ytan. Till historiska kartor följer ofta en förklarande text, men vid studier av dessa texter har det inte framkommit något särskilt om just platsen söder om torpstugan. Det är troligt att det inte fanns någon trädgård när kartorna upprättades och att ytan använts på annat sätt.

Den odling som förekom vid torp var i huvudsak nyttoodling, prydnadsväxter förekom sällan vid torpstugan men någon solrosväxt invid stugväggen kunde man få se (Thorsén E. 1949, s.21). Soldattorpare var den grupp som var tidiga med att anlägga trädgårdar. Det var först under senare delen av 1800-talet som möjligheterna och intresset för odling av blomsterrabatter ökade mer allmänt hos allmogen och det var soldatfamiljerna som började anlägga planteringar (Berglund K. 2011, s.99).

I bondeträdgårdar under 1800-talet var äppelträd de mest populära fruktträden att odla, men också päron började odlas mer än tidigare. De sorter av plommon och körsbär som planterades var av förädlade sorter. I slutet av 1800-talet anställde hushållningssällskapen länsträdgårdsmästare vilket var en framgångsrik satsning. Trädgårdsmästarna förespråkade fruktodling på mindre fält med träd i raka rader och öppen jord mellan raderna. Det var möjligt att odla grönsaker mellan träden medan de var små, innan trädskronorna skuggade för mycket (Flinck M. 1999).

Ett allmänt förekommande inslag i trädgården är den berså som finns. Bersån var ett självskrivet inslag i trädgårdarna fram till 1930-talet. Den skulle erbjuda sittplats och vila, med lä och svalka i lätt lövskugga och var därför aldrig vänd med öppningen rakt mot söder (Wilke Å. 2006, s.123). I Rensmyrans trädgård är bersåns öppning mot norr och får på så sätt öppningen vänd mot stugan. Från bersån till torpstugan finns även en gång med planteringar. Några mindre åtgärder har utförts i trädgården de senaste åren, exempelvis har syrenbersån fått en föryngringsbeskränning och skjuter nu nya skott.

I dag leder en smal grusväg fram till torpet från väster, vägen anlades 1952 enligt ett vägprotokoll från den tiden. Trädgården närmast torpet omgärdas av ett enkelt staket, en grind finns i staketet väster om torpet, mot den nya vägen. Trädgården vid Rensmyran, i den form den har i dag, är placerad söder om stugan och har troligen tillkommit under senare delen av 1800-talet eller början av 1900-talet. Den ursprungliga formen av trädgården går att avläsa utifrån fruktträdens placeringar, tillsammans med de stubbar som finns i trädgården. Även placeringen av annan växtlighet visar

utformningen, som placeringen av vinbär- och krusbärsbuskar samt blomsterplanteringar. Stubbarna i trädgården visar att där funnits fler träd än de som finns i dag. Asta Häll berättar att det bland annat har funnits vinteräpplen som sparades till husbehov och att en av stubbarna i den västra delen av trädgården är efter ett päronträd. Det nämns också att det vid stugan tidigare fanns ett äppelträd av sorten Åkerö.⁴ Även bröderna Stig och Martin Engvall nämner Åkerö-trädet.⁵

3.1. Jämförelse med andra torp

Arkitekt Kristina Berglund har i boken; *Soldattorp i Uppland*, inventerat 302 rotar av de 418 som finns i Uppsala kommun och har i en grov bedömning angett att det finns 34 relativt oförändrade soldattorp i kommunen. Då har även tillbyggnader som tydligt kan urskiljas och anpassats till husets karaktär samt utsirade fönsterfoder och moderna takmaterial accepterats (Berglund K. 2011, s. 105). I förhållande till detta synsätt är det möjligt att ett visst mått av förändring kan accepteras, där en anpassning över tid är möjlig.

3.2. Torpet Larsbo

Ett helt oförändrat torp finns i Larsbo, strax söder om Skärplinge i norra Uppland. (figur 9 & 10). Båtsmanstorpet i Larsbo, Österlövsta socken löd under Norra Roslagens båtsmanskompani, rote 48. Torpet finns kvar i ursprungligt skick, där båtsman Carl Petter Fjällman tjänstgjorde 1840–1874. Hans dotterdotter Hulda Fjällman bodde i huset till omkring 1960 (Holmstedt K.B. 2001, s. 130). Medlemmar i Lövsta Bygderåd och Österlövsta hembygdsförening ordnade, efter att man bildat en studiecirkel, så att torpet fick en yttre renovering 2002 i samarbete med Upplandsmuseet och Länsstyrelsen i Uppsala län.

Figur 9. Båtsmanstorpet Larsbo i Norra Uppland, exteriör
(Foto; Marita Bergström).

Figur 10. Båtsmanstorpets interiör
(Foto; Marita Bergström).

⁴ Asta Häll, besök vid Rensmyran 16 oktober 2010

⁵ Martin Engvall, Stig Engvall, besök hos bröderna 5 augusti 2010

I arbetet med Rensmyran besöktes torpet den 11 juli 2012, som är öppet för allmänheten att besöka när som helst. Då konstaterades att platsen bevarats som museum. Stugan är placerad i en slänt i söderläge. Vid torpet växer, till höger om stugans dörr, framför det lilla fönstret, en nyponros (*Rosa dumalis*). Till vänster om stugan återfinns rester av vinbär och krusbärsbuskar, dessa står i ett buskage ganska tätt, gräs växer högt i och kring buskaget. Att besöka torpet ger en tydlig upplevelse av torparens livsvillkor.

3.3. Torpet Nyborg

Ytterligare ett torp har besökts. På vägen till Rensmyran passeras torpet Nyborg, ett fritidsboende som används flitigt året runt och ägs Rolf och Lena Lindblom (figur 11). Besöket vid torpet gjordes den 15 juni 2014. Torpet tillhörde tidigare Ekbolanda gård men blev en egen fastighet 1910. Tidigare gick vägen till torpet framför stugan men då den nya vägen anlades på 1950-talet kom den att gå på den norra sidan, bakom stugan. På platsen finns några ekonomibyggnader. Ett tidigare hönshus är uppfört 1819. Ladugården på platsen tillhör en av de äldre byggnaderna men den tillhörande logen är byggd 1948. Ett magasin finns också på gården samt en jordkällare, byggd 1931. Bostadshuset fick en utbyggnad på 1980-talet och huset blev då längre än tidigare. Tidigare fanns en blomsterplantering i en radformation framför stugan, men vid ombyggnaden flyttades växterna till en egen plantering i trädgården, strax väster om stugan⁶.

Figur 11. Torpet Nyborg exteriör (Foto; Marita Bergström).

Figur 12. Äldre äppelträd vid torpet Nyborg (Foto; Marita Bergström).

På åkermark söder om torpstugan odlades på 1920-talet grönsaker, som en del i det självhushåll som förekom vid torpet. I dag finns en mindre köksträdgård för grönsaker i trädgården. Här växer också tre äldre äppelträd (figur 12) dessa är placerade i det som ser ut att ha varit en mer symmetrisk form och här har tidigare funnits fler äppelträd.⁷ I jämförelse med Rensmyran finns vissa likheter i trädgårdens ursprungliga utformning. Även här är trädgården placerad söder om stugan, fruktträd är placerade i symmetrisk form. Blomsterplanteringar fanns tidigare i direkt anslutning till stugan, framför stugan. I trädgården finns för övrigt nyare inslag i form av en paviljong i trä, där markbeläggningen består av betongplattor, paviljongen används för umgänge. Här finns

⁶ Rolf Lindblom torpägare Nyborg, besök vid Nyborg 15 juni 2014

⁷ Rolf Lindblom torpägare Nyborg, besök vid Nyborg 15 juni 2014

också modernare inslag i form av pynt, även en lyktstolpe och torkvinda har fått olika placeringar i trädgården. Det har också tillkommit nyare perennplanteringar (figur 13).

Figur 13. En av de nyare planteringar som tillkommit vid Nyborg, till vänster i bild, syns en vit variant av löjtnantshjärta (Foto; Marita Bergström).

Figur 14. Gräsyta klippt för golf-sving (Foto; Marita Bergström).

På åkern söder om trädgården finns en yta klippt på samma sätt som en golfgreen (figur 14). Rolf spelade tidigare golf och ägnade sig åt att öva slag, även om golfintresset i dag avtagit får ytan samma behandling. Trädgården används i dag till rekreation. De boende har ett trädgårdsintresse och förnyar trädgården med exempelvis nyare planteringar i olika delar av trädgården.

4. INVENTERING

Inventeringen gjordes för att undersöka utgångsläget vid torpstället. Vilken typ av växtmaterial som i dag växer på platsen, dess kvalitet och förekomst. Detta för att kunna göra en jämförelse med källmaterial om växtmaterialet är representativt för torpträdgården och torpets utemiljö. Vid inventeringen undersöktes vilken utformning platsen har i dag, för att jämföra kopplingen till ett historiskt material. Upplägget av inventeringsarbetet har fallit sig naturligt till topografin, landskapets och platsens utformning, de olika delområdena är baserade på byggnadernas position då de är de fasta inslagen på platsen som varit möjligt att koppla historiskt. Inventeringen arbetar från norr till söder för att avslutningsvis inventera trädgården och där bli mer detaljerad. I norr finns fornlämningar och betesmark, söder om stugan finns trädgården. Varje stycke för vart och ett av delområdena ger en enkel beskrivning av hur området ser ut idag och de växter som påträffas. De identifierade växterna följs av ett faktainslag för att ge bakgrund till allmän förekomst och användningsområde samt för att bidra till att skapa en helhetsbild av växtens förekomst i miljön och i sammanhanget. De inventerade växterna finns även sammanställda i en växtlista (Bilaga 5).

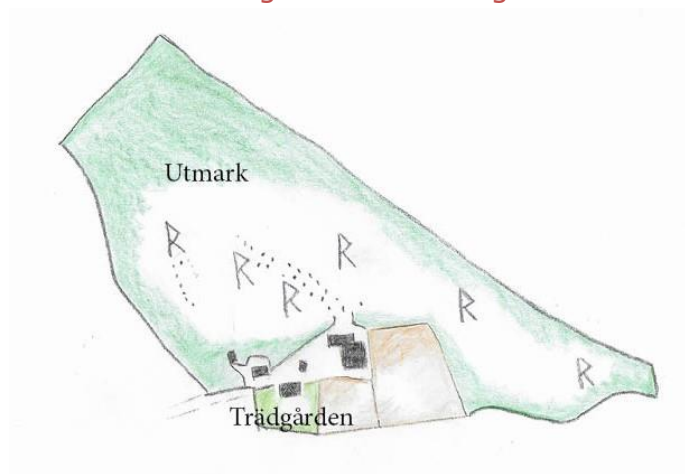
De olika litterära källor som använts i arbetet ger en samlad teoretisk bild av hur torparträdgårdar i Uppland sett ut. Till stor del nämns att det inte fanns det vi i dag menar då vi talar om trädgård. Däremot beskrivs vad som odlats, vilken typ av växter som funnits och det nämns olika delar och inslag i trädgårdar. Det som finns beskrivet och ger en bild av utformningen av trädgårdar är hushållningssällskapens rekommendationer i slutet av 1800-talet vilket också överensstämmer med utformningen av trädgården vid Rensmyran.

Vid inventering av växter vid torp och fäbodrar bör man även komma ihåg att de inte sällan också haft ett "andra liv" som sommarbostäder. Detta behöver naturligtvis inte betyda att växterna blir mindre intressanta, men det är viktigt att man får med hela platsens hela historia (Andréasson 2007 s.17). Funderingar beträffande växternas ålder uppkom i inventeringsarbetet, då arbetet skulle leda fram till vad som för en torpärmiljö är ett representativt material. Det är i allmänhet enklare att uppskatta ålder på träd, det som bedöms är till största del stammens tjocklek men även storleken på kronan påverkar. För övriga växtgrupper är det svårare. Det går inte att säkert avgöra när en växt införts på platsen utan dokumentation av växtmaterialet. Det man säkert kan veta är att växten omöjligt kan ha planterats före det år som sorten introducerades eller togs till Sverige första gången. Det finns möjlighet att med genetiska undersökningar identifiera en sort och med DNA-undersökningar är det möjligt att säga om en växt är identisk med en referensplanta av en känd sort. En sådan undersökning säger däremot inte när växten planterades eller något om åldern på växten. Storleken på plantorna eller hur stor yta de täcker kan ge information om hur länge växten funnits på platsen, men det är inte heller tillförlitligt då det gäller växtens ålder. Här är det olika faktorer som spelar in, som skötsel, begränsning av yta och hur snabbväxande växten är samt konkurrens av annan växtlighet.⁸ Stora bestånd av grova syrener och schersminer är i allmänhet väldigt gamla växter men exakt datering är svårt utan dokumentation. De kan ha varit nedsågade flera gånger under åren och de äldsta delarna av stubbarna har

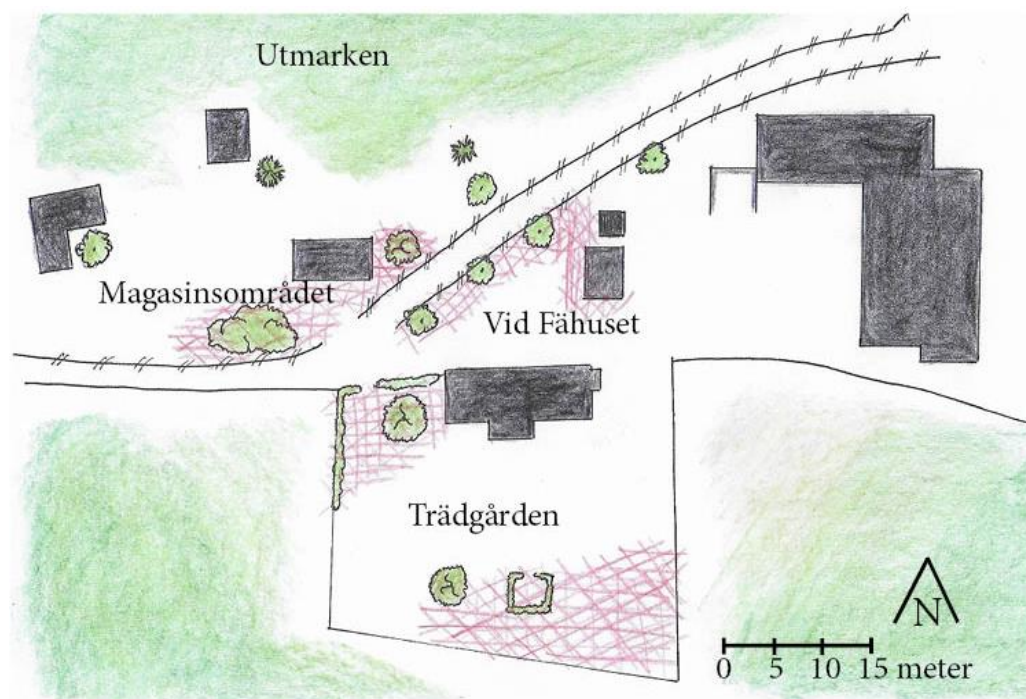
⁸ Linnéa Oskarsson POM, mail 3 juli 2012

ruttnat bort efter hand.⁹ En hjälp att åldersbestämma växterna vid torpet kan vara människorna i trakten. En erfarenhet från POM's perennupprop är att det ofta finns barndomsminnen knutna till växter.¹⁰ I fallet Rensmyran har personer som haft direkt kontakt med platsen, Asta Häll och bröderna Engvall gett värdefull information. Man bör dock alltid vara öppen för möjligheten att en växt verkligen är gammal och kanske av en sort som inte längre saluförs någonstans, så att man inte bortser från intressant växtmaterial alltför lättvindigt i en utredning.¹¹

Områdesindelning för Inventering

Figur 15. Soldattorpet Rensmyran med dess byggnader och utmarksområde, placerade i landskapet. (Underlag © Lantmäteriet, i2012/901, bearbetning; Marita Bergström).

Figur 16. De olika inventeringsområdena markerade (Skiss; Marita Bergström).

⁹ Henrik Morin POM, mail 30 juni 2012

¹⁰ Linnéa Oskarsson POM, mail 3 juli 2012

¹¹ Henrik Morin POM, mail 30 juni 2012

4.1 Utmarken

Området består till stor del av gles äldre skog som visar på ett tidigare skogsbruk och betesdrift, här återfinns också öppnare ytor av beteshagar samt berg-i-dagen. I rågångsområdet mot angränsande marker påträffas rester av en äldre gärdesgård. Fornlämningarna i området har till viss del blivit övervuxna av träd och buskar. I den sydöstra delen är betesmark dominerande. Hela området har under många år lämnats orört vilket bidragit till en förtätning av skogen, även brist på ljus har påverkat en del träd negativt i form av intorkade grenar och träd.

4.2 Magasinsområdet

Då man idag närmar sig torpet färdas man längs den grusväg som anlades 1952. På vänster sida av grusvägen finns den nyligen uppförda gärdesgården som utgör en del av fägatan som passerar gården. Fägatan avgränsar ytor och områden från varandra och ger en tydlig riktning i landskapet förbi torpet och vidare bort. Den gör en väg i landskapet och påverkar rörelsemönstret även för människor. För att komma på andra sidan om gärdesgården måste man klättra över den eller följa den till dess det kommer en öppning med störrar där det går att ta sig igenom till andra sidan. Fägatan bidrar till att tydligt dela av olika ytor, funktioner och användningsområden, som är kopplade och utformade efter topografin. Den är placerad som en gräns i svackor mellan sten, kullar och byggnader vilket också på ett naturligt sätt förstärker den.

Norr om gärdesgården, i en stenig beteshage med berg-i-dagen, ligger en magasinsbyggnad. Strax intill växer ett bestånd av enklare plommon (*Prunus domestica*).¹² Beståndet består av ett 20-tal tätt placerade träd som har en stark undervegetation av rotskott (figur 17 & 18) beståndet täcker en yta av cirka 30 kvadratmeter. Ytan avgränsas av gärdesgården och ovanför dungen finns en gångstig och vedbacke. Plommonen håller sig vid den ytan, och påträffas inte någon annanstans vid torpet. Många av träden har grönt bladverk på äldre grenar medan några av träden är torra och döda, stammarna är höga och knotiga vilket ger en skulptural känsla.

Figur 17. Dungen med plommon intill magasinet (Foto; Marita Bergström).

Figur 18. Dungen har stark undervegetation av rotskott (Foto; Marita Bergström).

¹² Tomas Lagerström Sveriges Lantbruksuniversitet, mail 18 oktober 2011

Plommon och krikon har odlats i Sverige sedan medeltiden. Krikon anses vara en underart till plommon och hela komplexet krikon och plommon innehåller förädlade sorter och hybrider som växer vilt. Både plommon och krikon förekommer ofta förvildade i stora buskage eller dungar av småträd som verkar ha uppkommit genom spridning med rotskott (Carlberg B. 1988, s. 134). Fram till mitten av 1800-talet var det vanligt med fruktlundar i stenig terräng. De sorter som odlades var rotäktade sorter av körsbär, plommon och krikon. Dessa sorter var lätta att föröka med rotskott och förutom lite gallring, behövde de ingen skötsel (Flinck M. 1994, s. 150). Dungen vid torpet i dag, har troligen förnygrats flera gånger under tidens gång. Eftersom undervegetationen av rotskott har bidragit till en naturlig förnygring går det inte att utesluta att dungen är ett äldre inslag på platsen, även om de exemplar som i dag finns inte har lika hög ålder. Träden har vuxit i stenig terräng, mark som inte behövts till något annat. Det är troligtvis anledningen till att dungen finns kvar i dag. Fruktlundar i allmänhet övergavs och fick efterhand växa igen (Flinck M. 1999).

På höjden bakom dungen i sydsluttningen intill magasinsbyggnaden finns en jordkällare. Här finns också en gäststuga i en byggnad som tidigare fungerat som fårhus eller hönsbarnhus. Strax intill finns en grund kvar som kan vara efter den smedja som enligt utsago ska ha funnits på platsen.¹³ Marken utgör tidvis betesmark för hästar och är kuperad med berg-i-dagen som, bakom byggnaderna, övergår i naturmark och betesmark. Enligt de historiska kartorna har bete förekommit på markerna. I dagsläget ger området för lite bete för att fungera som betesmark men på sikt är det möjligt att området ska kunna återgå till betesmark.¹⁴ Närmast gårdesgården och magasinet växer ett yngre äppelträd (*Malus domestica*) som kan uppskattas till en ålder av ungefär 15 år. Övriga träd som växer i området är inhemska arter av björk (*Betula pendula*), gran (*Picea abies*), tall (*Pinus sylvestris*) andra växter som finns är; en (*Juniperus communis*) och nyponros. Örtskiktet i området består av gräs och naturligt förekommande örter bland andra; stensöta (*Polypodium vulgare* L.), hundkåxa (*Anthriscus sylvestris*), brännässla (*Urtica dioica*) samt ormbunkar (*Pteridophyta*).

4.3 Vid fähuset

Strax söder om fäkatan, ligger det som tidigare fungerade som fähus, öster om fähuset finns stall och gårdstun beläget. Vid fähusets södra vägg växer några, för säsongen 2010, odlade solrosor (*Helianthus annuus*) (figur 19). Där vägen övergår till gårdstun och där den södra gårdesgården som bildar fäkatan börjar, växer tre fullstora björkar på rad. De växer nedanför fäkatan mot gårdstunet. Björkarna har troligen hamnat där spontant, med naturlig fröspridning och sedan sparats. Det är cirka sex meter mellan de två första björkarna och ytterligare fem meter bort står den tredje. De bildar ett tak och en lummighet som bidrar till att förstärka fäkatans riktning i landskapet. Avståndet mellan stugan och den första björken vid fäkatan är drygt fem meter. Här finns en liten nivåskillnad mellan vägen och fäkatan, där fäkatan ligger lite högre.

¹³ Martin Engvall, besök 5 augusti 2010

¹⁴ Arne Svensson Skogsstyrelsen, besök vid Rensmyran 24 maj 2011

Figur 19. Solrosor, för säsongen 2010, vid fähusets vägg (Foto; Marita Bergström).

Figur 20. Björkar och planteringsyta vid fäkatan. (Foto; Marita Bergström).

I anslutning till björkarna finns en planteringsyta som ger intryck av att det är ett pågående projekt, som ska bli en större mer ordnad plantering. Ytan är lätt kilformad och är i början drygt en meter bred för att sedan blir bredare i änden mot fähuset, där den då blir nästan tre meter, längden på ytan mäter nästan femton meter. På några ställen är marken täckt med hästdynga som verkar vara i jordförbättrande syfte. Gärdesgården bildar en fin kuliss, till de växter som finns där. Efter den första björken finns några buskväxter i etableringsfasen som är planterade av den nuvarande ägaren, de är mellan en halv till en meter höga och på tillväxt. Här finnas en syren (*Syringa vulgaris*) som till dagens trädgårdar finns i ett stort antal namnsorter med skiftande egenskaper vad gäller växtsätt, blomfärg och doft (Carlberg B 1988, s 138). Här växer också två havtornsbuskar (*Hippophae ramnoides*) med sortnamnen Romeo och Julia. Syrenen och de två havtornsplantor är placerade i en rad och avståndet mellan dem är ungefär en och en halv meter. Framför de två havtornen växer en korallkornell (*Cornus alba 'Sibirica'*). Som markvegetation mellan syrenen och havtorn växer vintergröna (*Vinca minor*). Vintergrönan blev vanlig i trädgårdarna mot 1800-talets slut och är vanlig på ödetomter och förekommer på en hel del platser i Uppland (Carlberg B. 1988, s. 108). Bakom havtorn och mot den andra björken har ett stort bestånd av vårtörel (*Euphorbia cyparissias*) etablerats, till ytan cirka en kvadratmeter. Växten har funnits i trädgårdarna här i landet sedan 1800-talet (Carlberg B. 1988, s. 111). Vårtörel är ursprungligen en odlad art som numera blivit förvildad och naturaliserad, den är ganska vanlig i bebyggda trakter (Anderberg A. 2011). Markvegetationen med vintergröna och vårtörel har inslag av gräs, brännässlor, hundkex och vitplister (*Lamium album*) vilket ger intryck av att de funnits på platsen ett tag.

Efter den andra björken i raden blir marken lite mer stenig. Här påträffas unga plantor av naturligt förekommande växter. Det finnas två små plantor av rönn (*Sorbus aucuparia*) varav den högsta är ungefär åtta decimeter, här växer också en liten nyponros. Ungefär en och en halv meter från den andra björken på en flat, ungefär en halv kvadratmeter stor sten, växer taklök (*Sempervivum tectorum*). Taklök är så gammal i svensk kultur att Rudbeck listar den som en inhemsk apoteksväxt 1658. Växten planterades även på taken som skydd mot åsknedslag (Martinsson & Ryman,

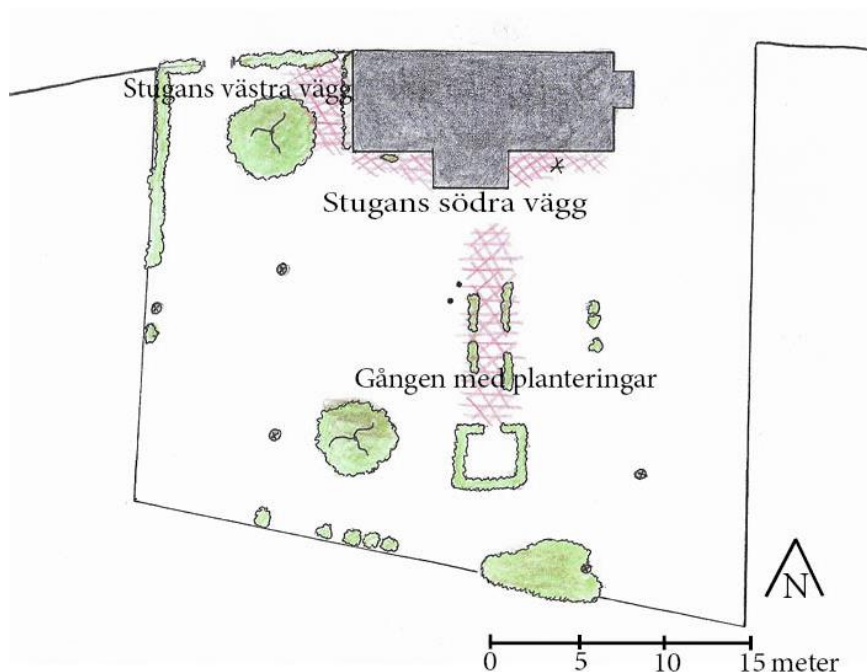
2008, s. 296). En meter från stenen med taklök växer en liten en, cirka sju decimeter hög. Runt enen och på sidan om den, mot den tredje björken täcks marken av silverarv (*Cerastium tomentosum*) som också sprider sig över ytan. Här ser det ut som om naturen är lite ordnad. Naturligt förekommande växter har ansats och beretts plats samt kompletterats med silverarv. Även här förekommer gräs och andra örter bland växterna. Ytan är, mot vägen, kantad med natursten som ser ut att vara påbörjad till att bli en mur, också detta ser ut att vara ett pågående projekt.

Efter den tredje björken övergår ytan, mot gärdesgården, till att vara gräsbevuxen, ytan framför består av grus och fungerar som bilparkering intill fähuset. Bakom fähuset tar gräs och naturligt förekommande örter över markytan som där blir klippt, det förekommer också riktigt stora stenar.

4.4 Trädgården

Syftet med inventeringen är att se vilken utgångspunkt trädgården ger beträffande växtmaterial och utformning. Trädgården ger vid första anblicken ett intryck av en trädgård med frodig grönska. Här ser idylliskt och lätt vildvuxet ut med rester av tidigare buskage och planteringar. Trädgården innehåller fruktträd och flera stubbar efter träd, samt buskar av olika slag, därtill blomsterplanteringar med perenna växter. Gräsytan i trädgården är ojämn och på sina ställen har det bildats grästuvor. Några växter har tagit en spontan placering och växer i konkurrens med gräs och andra, naturligt förekommande växter. Trädgården inventeras mer detaljerat beträffande växtmaterial och utformning.

Områdesindelning för inventering av trädgården

Figur 21. Markerade områden för inventeringen av trädgården (Skiss; Marita Bergström).

4.4.1 Trädgården som helhet

Trädgården omgärdas av ett enkelt staket gjort av grova plankor. Längs staketet på den västra sidan om stugan växer klasespirea (*Spiraea x billardii*) som häckväxt. (figur 22 & 23). Häcken följer staketet i sydlig riktning i ungefär tolv meter och växer frodigt. På några ställen vill den krypa under staketet och sticker ut sina grenar mellan staketplankorna. Klasespirean växer också längs det staket som avgränsar trädgården mot vägen. Växten har funnits i Sverige sedan 1800-talet (Carlberg B. 1988, s. 142). Häcken förstärker trädgårdens avgränsning mot intilliggande åker på den västra sidan.

Figur 22. Staket och klasespirea vid torpets västra sida (Foto; Marita Bergström).

Figur 23. Staketet i sydlig riktning (Foto; Marita Bergström).

I den södra och den östra delen av trädgården är staketet det enda som visar gräns mellan trädgård och intilliggande markområden. På utsidan staketet i den östra delen tar hagar vid och på den södra sidan finns åkermark. I den delen av trädgården upplevs ingen direkt skillnad mellan trädgård och omgivande mark utan det är en påtaglig närhet till omgivande terräng. Utmed staket i den södra delen växer ett exemplar av vinbär (*Ribes spp.*) efter en meter vidare längs staketet växer ytterligare tre vinbärsbuskar på rad. De står med ett planteringsavstånd på drygt en meter sinsemellan, vilket är anpassat så att de kan vara friväxande. Buskarna längs staketet upptar en längd av fem meter, Dessa exemplar växer frodigt med ett ganska tätt, yvigt grenverk, marken intill vinbären är gräsbevuxen. Längre österut längs staketet växer ett relativt stort bestånd av höstgullris (*Solidago x hybrida*). Höstgullris är känt som trädgårdsväxt sedan 1790-talet men det dröjde ända fram till 1920-talet innan den blev riktigt populär (Carlberg B. 1988, s. 96). Växten har en otrolig vitalitet och tar lätt över stora områden (Berglund K. 2000, s.178). Här i trädgården täcker höstgullris en yta som är ungefär tre meter bred och fem meter lång. Den har också brett ut sig utanför staketet, på angränsande mark, söder om trädgården. Höstgullris växer över säsongen upp till en hög frodig växt, för att på hösten vissna ned. På sensommaren blommar den och når då en höjd på cirka en meter, vilket gör att den under den perioden bidrar till att förstärka gränsen till trädgården mot angränsande mark.

Väl gömd bland höstgullriset, påträffas en stubbe av det som varit ett äppelträd. I trädgården finns ytterligare fyra stubbar som vittnar om att där funnits fler träd. Vid

första inventeringstillfället växte här tre äppelträd av varierande kondition, under arbetets gång har ett av träden dött, med det inräknat finns nu stubbar efter fem träd. Trädet som dog var vid inventeringstillfället ett slitet exemplar. Det hade torra grenar och dålig tillväxt vilket resulterade i klent bladverk.

Avståndet mellan de befintliga träden och stubbarna varierar, från drygt fyra till nio meter. De är placerade i ett enkelt symmetriskt mönster (figur 32). Trädens placering i trädgården följer de rekommendationer som hushållningssällskapen angav i slutet av 1800-talet, med träd i raka rader (Flinck M. 1999) men raderna är inte helt symmetriskt raka, rutmönstret som bildas är inte exakt. Det ger intryck av att träden i trädgården är planterade efter ögonmått och att man vid plantering stegat upp var träden ska stå. De träd som funnits i trädgården har enbart varit olika fruktträd.¹⁵

Ett av de två kvarvarande äppelträden har sin placering väster om stugan. Det har en starkväxande grundstam vilket ger ett säreget utseende (figur 24) trädet är högst 125 år.¹⁶ Trädets stam ger ett knotigt och ålderdomligt intryck och är ett skulpturalt inslag. Det växer med en bred krona och är på sin högsta höjd nästan vid stugansnock. Trädet är relativt friväxande men har ärr efter beskurna grenar, så vissa beskärningsåtgärder har utförts tidigare år. Det är lätt paraplyformat och fyller sin plats bredvid torpet. Fruktträdet är troligtvis planterade vid trädgårdens anläggande då detta stämmer överens med den uppskattade tiden för utformningen av trädgården. Det åldersbestämda trädet är troligen bland de första som planterades. Det andra trädet i trädgården har ett frodigt lövverk, men har mist en del grova grenar till följd av beskärning tidigare år. Det ser lite ensamt ut i den södra delen av trädgården. Det är ett, till storleken, mindre träd och har också det en lätt paraplyform, grenarna är svagt böjda för att lättare nå frukten.

Figur 24. Äppelträdet med kraftig grundstam (Foto; Marita Bergström).

Figur 25. Bärbuskar till vänster i bild, till höger; blomsterplanteringar. Vid staketet i den södra delen av trädgården frodas Höstgullris (Foto; Marita Bergström).

¹⁵ Asta Häll, besök vid Rensmyran 16 oktober 2010

¹⁶ Tomas Lagerström Sveriges Lantbruksuniversitet, mail 18 oktober 2011

Avsaknaden av fler träd gör att trädgården känns öppen framförallt i den södra delen, där angränsande åker och hagmark består av öppna ytor. Det upplevs som öppet och lite utsatt med en flytande övergång mellan trädgård och omgivande landskap. Även om det är ett staket som avgränsar de olika områdena så ger det inte en påtaglig upplevelse av trädgård utan mer som olika typer av ytor.

I den östra delen av trädgården finns en rad med bärbuskar. De är placerade på en rak linje i nord – sydlig riktning, parallellt med den gång som förbinder syrenbersån med stugan. Även om avståndet mellan raden med buskar och gången är nästan fem meter så följer det samma parallella linje. Hela raden med buskar är ungefär tre och en halv meter lång. I den norra delen av raden, närmast stugan växer ett exemplar av krusbär (*Ribes uva crispa*) (figur 25). Krusbären kom till Sverige på 1500- eller 1600-talet och det finns många sorter i omlopp. Sedan sekelskiftet 1900, har krusbärsmjöldaggen ställt till med problem för den som är intresserad av att bevara gamla krusbärssorter. Krusbär är en av de vanligaste växterna på ödetomter, framför allt vid torpgrunder där den är vanligare än till och med syren (Carlberg B. 1988, s. 130). Vidare i raden växer en buske röda vinbär (*Ribes rubrum*) avståndet mellan krusbär och den röda vinbärsbusken är ungefär en plantbredd, cirka 60 cm, och ytan mellan buskarna är gräsbevuxen. Därefter finns ytterligare en vinbärsbuske som ger svarta vinbär (*Ribes nigrum*). De röda vinbären har funnits i odling sedan 1500-talet. I kokböcker från 1700-talet kan man finna recept på vin av röda vinbär (Carlberg B. 1988, s. 129). Det är fullt möjligt att vinbären funnits längre i trädgården än sekelskiftet 18–1900 talen, men med tanke på buskarnas placering är det enligt dagens utformning troligt att de kommit på plats i trädgården vid den tidpunkten. Mellan den svarta och den röda vinbärsbusken finns ett plantavstånd på ungefär en meter. Efter ett mindre mellanrum, cirka 40 centimeter, växer ytterligare en krusbärsbuske. Samtliga buskar är i hyfsad kondition och de ger lite bär. Bland dem växer tistel (*Cirsium*), hundkäx, maskros (*Taraxacum sect.*) och vitplister. Buskarna växer omgivna av gräs som klipps, även ytorna mellan buskarna klipps på samma sätt. Gräsytan trycker på mot buskarna, vilket utgör konkurrens om plats och näring. Buskarna står på rad i en linje, med lite mellanrum i raden, detta tillsammans med deras plats i trädgården ger intryck av att det funnits fler buskar på rad i en längre plantering. Det verkar inte sannolikt att det bara skulle vuxit dessa fyra buskar parallellt med gången. Raden med buskar är placerad i den del där det saknas träd så platsen är väldigt öppen, de ser också lite ensamma ut. De bärbuskar som fanns runt torpet på 1940 talet, var svarta vinbär och krusbär. Vid köksfönstret växte en hallonhäck och på den östra sidan av torpstugan växte en liten syrenhäck, inget av detta finns kvar i dag.¹⁷

I trädgården finns en syrenberså placerad söder om stugan. Bersåns öppning är vänd mot stugan och avståndet mellan stuga och berså är ungefär tretton meter. Syrenbersån består av både vita och lila syrener (*Syringa vulgaris*). Syrener har odlats i Sverige sedan 1600-talet och den sort som påträffats på ödetomter är övervägande den blålila, vanliga syrentyp som ofta går under namnet ”bondsyren” men på vissa håll förekommer

¹⁷ Asta Häll, besök vid Rensmyran 16 oktober 2010

en vit motsvarande form (Carlberg B. 1988, s. 138). Syrenerna visar tecken på att vara beskurna, de växer med tunna, slanka grenar, och nya skott skjuter upp vid marken där det också finns lämningar av äldre, omkring fem centimeter tjocka, avklippta grenar.

Vid inventeringen är bersån klippt med raka linjer och har en höjd av drygt en meter. Det gör den lite för låg för att det ska vara möjligt att uppleva en omslutande grönska och det skuggiga rum som kan förväntas i en berså då man sitter ner. Höjden är viktig för rumsligheten, för att skapa ett omslutande rum där det är möjligt att sitta ned och ta en paus. Den låga höjden ger ett öppet intryck samt en känsla av synlighet. I dag ser man in i bersån att någon sitter där och den som sitter där ser ut över kanten. En lämplig höjd på bersåer är 1,5–2 meter eftersom de traditionellt klipptes på en sådan höjd att då man satt ner befann sig helt inom det slutna gröna rummet (Wilke Å. 2006, s. 123). Bland syrenerna i bersån växer också inslag av andra växter, exempelvis vinbär och hägg (*Prunus padus*). Några örtartade växter har också tagit plats, bland annat brännässlor och hundkäx. Markytan har jämnats till och är belagd med grus, ytan är kvadratisk och cirka nio kvadratmeter stor vilket är ganska typiskt. Ett vanligt mått på berså är 2,5 – 3 meter radie (Wilke Å. 2006, s. 123). Det är också därför ganska troligt att bersån historiskt, till markytan haft samma storlek som den har idag. Bersåerna kunde vara formade som en cirkel med öppning eller som en fyrkant med tre täckta sidor och de placerades bredvid eller i slutet av en gång (Wilke Å. 2006, s. 123).

Yttermättet som bersån har är omkring fyra meter, något som kan bli bredare då den vuxit på sig lite. Bersåer blev vanliga i trädgårdar på landsbygden under den senare delen av 1800-talet, vilket vi fortfarande i dag kan se rester efter. Det var i samband med att också trädgårdar med bärbuskar och fruktträd blev allt mer allmänt förekommande (Karlsson L-E 1992, s. 27–28). Form och tidsmässigt hamnar bersån i slutet av 1800-talet, det är möjligt att bersån vid Rensmyran är anlagd vid den tiden. Bersån används i dag som rekreationsplats. Gången från bersån till stugan är drygt en meter bred och gräsbevuxen men då den undersöks går det att ana en grusbeläggning under gräset.

4.4.2 Köksland i trädgården

I det historiska material som studerats för Rensmyran har det inte framkommit någon anvisad plats för var odling av köks- eller kryddväxter förekommit. Inte heller vid inventeringen framkom något om en särskild plats men Asta Häll nämner att man odlade ärtor och säd på åkrarna.¹⁸ Vid torpet Nyborg odlades, på 1920-talet, grönsaker på åkern söder om torpet.¹⁹

I andra källor som undersökts för arbetet har tydligt framkommit att odling av köksväxter förekommit vid torp och det finns beskrivet om vilken typ av köksväxter som odlades. Köksland hade man i allmänhet, där man odlade morötter, rödbetor, palsternacka och liknande. Bondbönor var vanliga och en slags mörkgröna ärtor som kallades; grågummor (Thorsén E. 1949, s. 39). Det finns också beskrivet hur köksväxterna användes bland annat om ärtmjöl. I Uppland gjordes pannkaka ofta på ärtmjöl, man gjorde också pannkaka på mjöl av malda bönor eller av blandmjöl av

¹⁸ Asta Häll, besök vid Rensmyran 16 oktober 2010

¹⁹ Rolf Lindblom torpägare Nyborg, besök vid Nyborg 15 juni 2014

hopmalt vete, korn och ärtor (Berglund K. 2011, s.39). Även förekomst av kryddland nämns i litteraturen. I Rasbo i Uppland har torp och backstugor dokumenterats, där fann man att på kartor från 1700–1800-talen förekommer ofta uppgifter om kryddland (Karlsson L-E 1992, s. 27). Hushållningssällskapens länsträdgårdsmästare som under andra hälften av 1800-talet kom med rekommendationer ansåg att grönsaksodling kunde ske i närheten av fruktträd. Träden skulle placeras i raka rader och då träden var små kunde man odla grönsaker där innan trädskronorna skuggade för mycket (Flinck M. 1999).

4.4.3 Blomsterplanteringar

I 1800-talets samhälle blev prydnadsväxter allt vanligare vid torp, backstugor och fäbodrar, även om nyttoodlingen fortfarande dominerade. En rad med härdiga perenner längs väggen och kanske en rabatt framför stugan kunde man oftast åstadkomma även med små medel (Programmet för Odlat Mångfald 2007) även exempel på vilken typ av växter som förekommit nämns i källorna. På många platser intill tidigare bebyggelse hittas exempel på pärlhyacinter och pioner (Karlsson L-E 1992, s. 27).

Blomsterplanteringar finns i trädgården längs stugans västra vägg och längs den gångstig som förbinder stugan med syrenbersån, längs gången finns rester av blomsterplanteringar. Vid den södra väggen av stugan återfinns enstaka plantor av perenna växter. Växterna i planteringarna växer relativt tätt, de är friväxande och har olika spridning i planteringarna och i trädgården. De växer också i konkurrens med gräs och andra örter. Det finns ingen tydlig avgränsning mellan planteringarna och den gräsbevuxna markytan i trädgården, gräsytan har krupit in och tagit plats bland de perenna växterna. På håll, i vissa lägen då man tittar på trädgården ser det ut som små ruggar, eller tussar med växter utspridda över gräsytan.

Att blomsterplanteringar historisk funnits vid torp och hur de varit placerade är tydligt dokumenterat i litteratur. De indelta soldaterna hade haft möjlighet att skapa både potatisland och grönsaksland, men det fanns också plats för mindre blomsterplanteringar runt torpen och soldaterna kom på så sätt att bli föregångsmän inom trädgårdsodling (Dunér & Dunér 2001, s. 356). Asta Häll minns att det fanns blommor vid torpet på 1940-talet. De blommor som fanns var penséer (*Viola x wittrockiana*), gladiolus (*Gladiolus*), löjtnantshjärtan (*Lamprocapnos spectabilis*), och pioner, som var vita med rosa omkring.

4.4.4 Stugans västra vägg

Blomsterplanteringen vid stugans västra vägg, är lagd i skuggan av äppelträdet med stark grundstam. Längs väggen finns perenna växter i en drygt halv meter bred plantering i anslutning till gräsytan. Det finns ingen markant avgränsning som skiljer planteringen från gräsytan. Det finns inte heller någon bar jord i planteringen, gräs, brännässlor, smörblommor och andra inhemska örter växer tätt tillsammans med de perenna växterna och har mitt i planteringen, nästan helt tagit över. Blandningen av perenna och naturligt förekommande växter ger ett friväxande och lite naturligt intryck.

Ytan består till största delen av såpnejlika (*Saponaria officinalis*) som breder ut sig och tar för sig av utrymmet, den ger intryck av att tränga undan annan växtlighet. Med en stor rugg dominerar den vid stugknuten i den norra delen av planteringen för att sedan

ta upp nästa en tredjedel av ytan längs den västra väggen. Den sträcker sig i hela framkanten av planteringen och små skott tittar också upp på flera ställen. Såpnejliken (figur 26) sprider sig lätt vegetativt med rotskott vilket gör att den kan leva kvar säkert mer än hundra år utan skötsel i äldre trädgårdar och vid ödetorp (Martinsson & Ryman 2008, s. 224). Såpnejliken infördes i Sverige på 1600-talet, till att börja med som medicinalväxt och som tvättmedel (Carlberg B. 1988, s. 84). Den användes för tvätt av finare textilier eftersom roten innehåller saponin, ett tvålämne, som löddrar när roten krossas och gnuggas. De flesta gårdar både i städerna och på landet hade en rugge såpnejlika (Flinck M. 1994, s. 166). Såpnejliken har också spridit sig runt knuten mot den norra sidan av stugan.

Figur 26. Frodig såpnejlika (*Saponaria officinalis*)
(Foto; Marita Bergström).

Figur 27. Planteringen längs den västra väggen
(Foto; Marita Bergström).

I den sista metern av planteringen vid den södra knuten påträffas akleja (*Aquilegia vulgaris*) de växer i frodiga tuvor med några decimeters avstånd. Här finns en större tuva med rosafärgade blommor, en mindre tuva i en annan rosa nyans samt en tuva med blommor i en blålila färg. Det förekommer också fler mindre, troligen självsådda, plantor över ytan. Aklejan anses vara en torpklassiker som har ett förflutet som medicinalväxt i klosterträdgårdar under medeltiden. Den användes även inom folkmedicinen senare, men det var framför allt för sin skönhet den odlades i trädgårdar. Det är den gamla "vanliga" aklejan som hittas på ödetomter har vanligtvis den mellanblå färgen, men vita, ljus eller mörkt rosa, mörkblå, ljusblå och mörkt purpurfärgade förekommer också (Carlberg B. 1988, s. 81). Bakom en tuva akleja, lite inklämd, intill väggen precis vid husknuten växer en planta gul daglilja (*Hermerocallis lilioasphodelus*) som trots sin position, blommor med fyra blomstänglar. Det finns två arter av daglilja som kan förekomma på ödetomter, gul och brunröd som visar sig vara lite vanligare och något mer hårdig än den gula. Båda har odlats i Sverige sedan slutet av 1700-talet (Carlberg B. 1988, s. 74).

I framkant av planteringen, knappt en halv meter från husväggen och en knapp meter från den södra knuten påträffas ett litet exemplar av bergklint (*Centaurea montana*). Även den kämpar om utrymmet, där den växer omgiven av gräs och hundkäx, men den

har ett fint bladverk och blommor med ett tiotal blommor. Växten infördes under sent 1800-tal. I ”*Svenska tidningen för Trädgårdsodlare*” från 1895 presenteras bergklint, det nämns som anmärkningsvärt att den inte ännu är allmänt känd och odlad i de svenska trädgårdarna. Bergklintens skönhet jämförs med blåklint. I svenska plantskolekataloger från förra sekelskiftet hittas till exempel himmelsblå bergklint (*C. montana coerulea*), vitblommande (*C. montana alba*) och rosenröd (*C. montana rosea*) samt namnsorten (*C. montana 'Lady Florence Hastings'*) (POM 2006).

I hela planteringen förkommer krollilja (*Lilium martagon*) som växer med ett tjugotal plantor spridda över ytan. Den sticker den upp lite högre än annan växtlighet och lämnar, efter blomning på försommaren, höga fröställningar. Växten kan ha förts till Sverige via klosterträdgårdarna på medeltiden, men har säkert odlats sedan 1700-talet. Krollilja betraktas som en representant för herrgårdsmiljö och återfinns ofta förvildad i stora mängder i slotts- och herrgårdsparkar (Carlberg B. 1988, s. 78).

Naturligt förekommande växter tar plats i planteringen, brännässlor och grästuvor tar för sig ordentligt av ytan, framför allt i den mellersta delen. Växterna i den södra delen av planteringen står lite hopklämda, där de kämpar för sin plats. Med tanke på att det finns olika sorters växter vid den västra väggen har det troligen varit en mer ordnad plantering även om såpnejlika är den som nu dominerar. På våren bildar såpnejlika en matta av blad, medan övriga växter kommer upp som blad i olika höjd, ytan är då väldigt grön av blad.

4.4.5 Stugans södra vägg

Vid stugans södra vägg finns glasverandan, här fanns tidigare entrén till stugan (figur 28). Längs väggen fram till verandan, tätt intill stugans vägg växer såpnejlika, den har troligtvis kommit smygande från den västra väggen. En blåfärgad lupin (*Lupinus polyphyllus*) växer en halv meter från stugans vägg, i höjd med fönstret som finns mitt på väggen. Även denna ger intryck av att spontant spridit sig från intilliggande planteringar och tagit plats längs väggen och sedan fått stanna där. Plantorna av såpnejlika och lupin tar för sig av sin plats i gräsytan och verkar vilja etablera sig på platsen.

Figur 28. Stugans södra vägg med verandan (Foto; Marita Bergström).

Figur 29. Humlen växer på stölar vid den södra väggen (Foto; Marita Bergström).

Till höger om torpets glasveranda växer humle (*Humulus lupulus*) på tre störrar placerade i en pyramid (figur 29). Den har en fin plats mellan längs väggen mellan två fönster, där stugan fått sin nya del och den når knappt upp till stugans takfot. Växten för tankarna till historiska inslag, men har troligen blivit planterad efter att stugan fått sin utbyggnad. Vid humlen växer även revfingerört (*Potentilla reptans*) något som kan betraktas som ett uthålligt ogräs, här förekommer också hundkåx. På 1940-talet fanns ingen humle i trädgården.²⁰ Det är ändå möjligt att det historiskt kan ha funnits humle vid torpet. I den litteratur som studerats nämns att det vid torp funnits humle men då för husbehov.

”En *humlegård* hörde ofta till, likaså fläderbusken” (Thorsén E. 1949, s. 21).

Torpställen var inte skyldiga att tillhandahålla humle i form av humlegårdar enligt den lag som upprättades 1734. Lagen innebar att alla hemman skulle ha 200 stänger humle, detta för att Sverige skulle bli självförsörjande och slippa importera humle (Flinck M. 1994, s. 153). Grunden för bedömningen av hemmantalet var att ett helt hemman skulle försörja den familj som brukade gården och familjen skulle förutom att klara den egna försörjningen även kunna betala skatt till kungen. Åker- och ängsmarkernas storlek och bördighet var den viktigaste måttstocken för gården men även utmarkernas möjlighet till bete och skogstillväxt, fiske i åar och sjöar med mera togs med i bedömningen (Cserhalmi N. 1997, s. 117).

4.4.6 Gången med planteringar

På bägge sidor om den gräsbevuxta gången mellan syrenbersån och stugan, i nord – sydlig riktning, finns idag planteringar med perenna växter (figur 30). Växterna står i en svajig rad beroende på att de har lite ojämn, spontan placering och att det inte finns något som markant avgränsar planteringarna mot omgivande gräsytor. Bredden på planteringarna varierar mellan en halv och en meter. Mellan bersån och planteringarnas början finns ett avstånd som i dag inte är symmetriskt men kan tidigare ha varit det. Det är troligt att planteringarna haft ett avstånd från bersån för att det ska vara lättare att ta sig till och från bersån, från olika håll i trädgården. Den östra planteringen börjar två meter från bersån medan den västra har sin början tre meter från bersån. Även längden på planteringarna skiljer sig åt, längdleds är de ojämn, den östra planteringen, är ungefär en meter längre i änden mot stugan och mäter från början till slut drygt sex. Den västra planteringen mäter fem meter. De växter som i dag växer här konkurrerar med gräs om utrymmet. Det har bildats luckor i raderna, mindre ytor där gräs helt tagit över och ser ut att bli klippta på samma sätt som övrig gräsyta i trädgården. Planteringarnas olika längd och att det finns luckor i raderna där det verkar fattas växter ger intryck av att planteringarna varit längre. Längden på planteringarna är ojämn, men de har troligen haft samma längd. Det är troligt att det funnits fler växter som konkurrerats ut. Bägge planteringarna domineras av en stor mängd praktlysing (*Lysimachia punctata*) (figur 31) som bildar flera större, frodiga ruggar. Praktlysing har förekommit i trädgårdslitteratur sedan i mitten av 1800-talet och blev populär under 1900-talet, men har blivit vanlig efter 1950. (Carlberg B. 1988, s. 91).

²⁰ Asta Häll, besök vid Rensmyran 16 oktober 2010

Närmast bersån i den östra planteringen växer tre stora ruggar, som är ungefär sex decimeter vardera. Mellan den första och andra ruggen växer en mörkt rosa pion (*Paeonia festiva*). Den växer lite inklämt, lite på sidan och är ganska klen och den blommar med få, relativt små blommor. Mellan den andra och tredje ruggen praktlysing, sticker krollilja upp i form av en liten grupp med tre stänglar. Efter de tre ruggarna med praktlysing är det en liten gräsbevuxen lucka som är cirka sex decimeter. Därefter finns en stor sammanhängande rad av praktlysing. Det är tre-fyra ruggar, men de växer så tätt att det bildar som en lång enhet, den är nästan tre meter och avslutar den, drygt sex meter långa planteringen.

Den västra planteringen är fem meter lång, närmast bersån växer två stora ruggar praktlysing som, också här, är sex decimeter vardera. Mellan de två första ruggarna påträffas en liten daglilja, som endast har blad och inga blommor. Därefter växer en mindre planta praktlysing som är cirka fyra decimeter, intill den växer en blå lupin, en lite klen planta med en blomstängel. Samtliga växter tillsammans täcker en längd av drygt två meter. Sedan uppstår ett litet mellanrum i planteringen som är cirka åtta decimeter. Därefter växer en större lupin med flera blomstänglar, den står någon meter bort från den mindre lupinen. Det är möjligt att den mindre plantan är spontant frösådd från den större. Därefter växer två stora ruggar praktlysing som är sex decimeter, mellan dessa två växer ytterligare en pion i mörkt rosa färg. Dessa växter tillsammans fyller de resterande två metrarna av planteringen.

Praktlysing täcker till största del planteringarna, de tar över och ger intryck av att ha pressat undan de andra växterna. De luckor i planteringarna som är gräsbevuxna ger intryck av att det fattas växter, att de försvunnit, vilket kan bero på att växter inte kunnat stå sig i konkurrens mot gräset. Förutom att också praktlysingens utbredning kan vara en anledning till att en del växter försvunnit.

På våren bildas det små tuvor av praktlysing, de står som bollar på rad i gräsytan, pion, krollilja och lupin sticker upp bland dem. De tomma ytorna i planteringen, där det växer gräs syns tydligt. Planteringarna har friväxande karaktär men får ändå på sensommaren en relativt jämn höjd, ungefär sju decimeter. Då det är ett relativt enhetligt växtmaterial ger det ett intryck av en häckplantering. Tanken har nog ändå inte varit att det ska vara en häck utan en fin blomsterplantering med olika blommande växter. Även om variationen i dag inte är så stor så förekommer olika sorters växter. Placeringen av två långa planteringar parallellt med gången mot bersån, med olika växter tyder på ett syfte att uppnå någon form av paradplantering, där det odlas vackra växter. Kopplat till detta borde växterna i planteringsytorna fått de bästa förutsättningarna med bra jord, ogräsfria planteringsytor i ordnade rader med en tydlig gräns. Troligt är att planteringarna varit längre, raka och innehållit fler arter och fler sorters växter.

Någon meter väster om gången med planteringarna, växer två mindre exemplar av nyponros, avståndet mellan dem är drygt en meter. Plantorna är relativt små och spretiga och dess placering ger intrycket av att rosorna är självsådda.

Figur 30. Gången mot syrenbersån som skymtar längst bort (Foto; Marita Bergström).

Figur 31. Frodig praktlysing vid den gräsbevuxen gången (Foto; Marita Bergström).

4.4.7 Sammanfattning av inventering

Inventeringsarbetet har visat de förutsättningar som platsen ger idag, där växtmaterialet är ett viktigt utgångsläge. Soldater var innovativa och provade gärna odling av olika sorter vilket ofta framkommit i litteraturen. För Rensmyran, i det här arbetet, har det inte påträffats något dokumenterat material som visar att några sorter eller arter av växter introducerats av någon av torpets soldater. På platsen förekommer också växter som planterats på senare år, det är fråga om nyplantering av växter på en mindre yta.

4.4.7.1 Utmark

De växter som finns på utmarksområdet är kopplat till användningen av marken och dess utformning. De inslag i terrängen som påträffas är kopplat till markanvändningen, det vill säga resterna av en gammal gärdesgård på betesmarken och gärdesgården som i dag finns restaurerad.

4.4.7.2 Magasinsområdet

Beståndet med plommon är ett framträdande inslag på området, det består av ett 20-tal tätt placerade träd med en stark undervegetation av rotskott. Dungen är av blandad kvalitet med grönt bladverk på några exemplar, medan andra exemplar har torra grenar och några visar ingen livskraft alls. Undervegetationen av rotskott har bidragit till en naturlig föryngring. Som inslag fyller dungen en funktion genom att vara ett exempel på extensiv fruktodling, en representant av historisk odling och som visar en annan typ av odling än den som vanligtvis tillämpas i dag. Marken fungerar som betesmark för hästar och övergår, i den norra delen av området, till natur- och betesmark. De naturligt förekommande växterna, de inhemska arterna, bidrar till att forma landskapets betesstruktur.

4.4.7.3 Vid fähuset

Här finns ett område med inslag av kultiverade växter samt en mindre, nyare plantering med växter planterade av den nuvarande ägaren. Längs väggen vid fähuset finns plats för säsongsblommor. De växter som finns på platsen är bland annat björk, syren och havtorn, här finns även vintergröna och taklök, de utgör ett dekorativt inslag. Vidare

öster om fähuset finns stallbyggnaden och framför den, gårdstunet som till största del präglas av platsens praktiska funktion som stallbacke och angöringsplats till torpet.

4.4.7.4 Trädgården som helhet

Trädgården omgärdas av ett enkelt staket gjort av grova plankor. Längs staketet växer klasespirea som häckväxt och vidare efter staketet påträffas vinbärsbuskar på rad. Längre österut utmed staketet växer ett relativt stort bestånd av höstgullris. I den östra delen av trädgården förekommer en liten rad med bärbuskar. I trädgården finns en syrenberså placerad söder om stugan med en kompletterande gång och blomsterplanteringar. Det har inte påträffats någon särskild plats för odling av grönsaksväxter vid torpet.

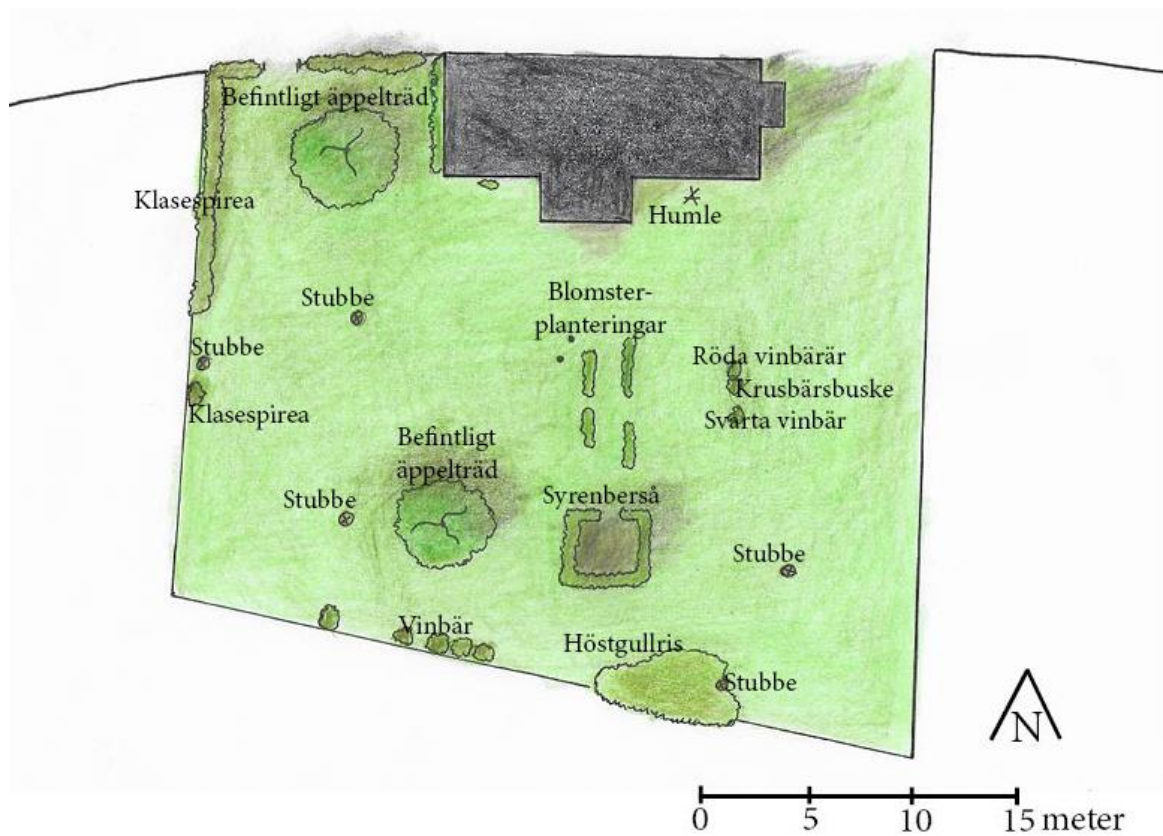
4.4.7.5 Trädgården

Trädgården ger ett idylliskt intryck, den innehåller fruktträd och buskar av olika slag samt blomsterplanteringar med perenna växter. En del av den växtlighet som påträffats växer spontant på olika platser. Åldersbestämning av perenner har inte varit möjlig, då det utan dokumentation av växtmaterialet är svårt att avgöra hur gamla växterna är. Det är bara möjligt att med säkerhet veta att växten inte kan ha planterats före det år som sorten introducerades i landet. Träd är lite lättare att uppskatta ålder på. Ett fruktträd är daterat till tidigast, slutet av 1800-talet, vilket också tidsmässigt stämmer med vad hushållningssällskapen förespråkade, beträffande fruktodling i raka rader. Träd och stubbar i trädgården är till största del placerade enligt denna princip. Åldersmässigt kan inget av de andra två andra äppelträden i trädgården antas vara äldre. Det verkar fullt troligt att trädgården med träd och övriga delar anlagts vid samma tid.

4.4.7.6 Blomsterplanteringar

Soldater kom att bli föregångsmän inom trädgårdsodling med att ordna mindre blomsterplanteringar vid torpen. En blomsterplantering finns i trädgården vid torpet Rensmyran längs stugans västra vägg. Planteringen består till största del av såpnejlika men här finns även andra sorter av växter som exempelvis akleja i olika nyanser, gul daglilja samt krollilja. Från stugan i sydlig riktning går en gräsbevuxen gångstig mot syrenbersån, vid sidan av gången finns rester av det som varit mer sammanhängande planteringar. Växten praktlysing har etablerat sig starkt i konkurrensen av gräs, medan andra kämpar i konkurrens om plats och näring med klena plantor som resultat. De enstaka växter som förekommer är två mörkt rosa pioner och en blå lupin, det förekommer också enstaka exemplar av daglilja. Formmässigt är gången med planteringarna tillsammans med syrenbersån ett typiskt inslag i trädgårdar vid sekelskiftet 1800–1900 tal.

Inventeringsplan

Figur 32. Inventeringsplanen visar trädgården med befintlig växtlighet och placering. Utgångsläget för åtgärder (Skiss; Marita Bergström).

5. VÅRDPROGRAM

I vårdprogrammet sammanställs den kulturhistoriska miljöns utveckling och de olika kulturhistoriska motiven bestäms i värderingen.

5.1 Kulturhistorisk värdering

Värderingen utförs i två steg, identifikation för att finna grundmotiv, samt bearbetning av den grundläggande värderingen. Slutligen görs en sammanfattande kulturhistorisk värdering.

5.2 Dokumentationsvärde Identifikation, del 1

5.2.1 Byggnadshistoriskt värde

På platsen har soldattorpet funnits sedan 1680-talet och byggnadsmiljöns ålder är i sig ett bevarandemotiv även om byggnader och miljö förändras över tid. Byggnaderna har en traditionsenlig byggnadsstil och utformning samt har renoverats och återskapats med traditionella tekniker. Allmogens arkitektur råder där funktionen av byggnaderna tillsammans med lokalt material och byggnadsstil styrt arkitekturen, detta gör att det finns ett byggnadshistoriskt värde.

5.2.2 Arkitektoniskt värde

Det arkitekturhistoriska värdet är här kopplat till samhällshistoriska och pedagogiska värden men avser också det traditionella byggandet i allmogemiljö. Det huvudsakliga värdet består i utformningen av platsen och soldattorpets miljö samt dess placering i landskapet. Det är en sammanhållen miljö, där byggnaderna runt gårdstunet bildar en miljö där det är möjligt att se ett historiskt livsförningsmönster. Soldattorpet ligger avsides i slutet av en enskild väg, det har en historisk placering i landskapet. Skog och åkermark angränsar torpets marker och dess omgivning där det är möjligt att avläsa historiska inslag. Det som kan påverka det arkitekturhistoriska värdet negativt är en förvrängning av byggnaderna beträffande material och utformning vilket gör att den historiska kopplingen blir svårare att hitta.

5.2.3 Trädgårdshistoriskt värde

Trädgårdshistoriskt värde är ett kriterium som lagts till i värderingsmetoden, värdet är baserat på Unnerbäcks resonemang om kulturhistoriskt värde. Kulturhistoriskt värde är nästan alltid uppbyggt av flera olika egenskaper, behovet av analys och precisering av de kulturhistoriska egenskaperna hänger samman med breddningen av kulturmiljövårdens ansvarsområde. På samma sätt blir det trädgårdshistoriska värdet uppbyggt av olika delar och med behov av analys av de trädgårdshistoriska egenskaperna samt trädgårdens framtida vård. Trädgården vid soldattorpet Rensmyran är viktig för helheten på platsen och har därför ett trädgårdshistoriskt värde. Den återspeglar en uppländsk torpträdgård från sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal. Utformningen och placeringen av trädgården i förhållande till torpstugan är typisk för torp i Uppland. De olika delarna som finns i trädgården har var för sig ett trädgårdshistoriskt värde, detsamma gäller för de växter den innehåller. De träd och stubbar som finns i trädgården är viktiga då placeringen av dessa visar den ursprungliga formen av trädgården. De är också viktiga för framtida förhållningssätt, för att kunna bevara och behålla den ursprungliga formen på trädgården. Utformningen och placeringen av trädgården i förhållande till torpstugan är typisk för torp i Uppland.

Dungen med plommon har ett trädgårdshistoriskt värde, den är ett exempel på extensiv fruktodling. Extensiv fruktodling, det vill säga odling som kräver liten arbetsinsats, dominerade fram till mitten av 1800-talet. Förutom lite gallring behövdes ingen skötsel (Flinck M. 1994, s.150). Fruktlundarna låg i oländig och stenig terräng som ändå inte kunde användas till något annat. Men de övergavs efterhand och fick växa igen (Flinck M. 1999). Fruktträd är, och har varit, viktiga inslag i trädgården. De kopplar symboliskt ihop trädgårdshistoriskt värde med socialhistoriskt värde med tanke på torparen som innovativ trädgårdsodlare. Soldaten måste göra sin täppa så vinstgivande som möjligt och började, tidigare än allmogen, att plantera förädlade fruktträd (Kumm E. 1949, s. 186). Trädgården vid Rensmyran har innehållit olika sorters fruktträd²¹ jämfört med idag då det återstår två äppelträd.

Soldattorpare var föregångare inom trädgårdsodlingen, men även andra personer med lägre social status bidrog till utvecklingen. Av dem som tidigast belönades för mer betydande trädgårdsanläggningar fanns flera hantverkare, torpare, klockare och soldater (Flinck M. 1994, s.160). Torparen var tvungen att utnyttja markytan så effektivt som möjligt, vilket innebar många sorter som odlades på en liten yta. Torparen och hantverkaren kunde ha svårt att försörja sig på enbart jordbruk, därför gav skogsarbete, frukt och grönsaksodling betydelsefulla biinkomster (Dunér & Dunér 2001, s. 356).

Syrenbersån i trädgården har ett trädgårdshistoriskt värde. Berså som inslag i trädgårdar i allmänhet daterar sig till slutet av 1800-talet (Flinck M. 1994). Övrigt växtmaterial i trädgården har ett trädgårdshistoriskt värde, detta ligger i att kunna identifiera vilka sorter som funnits på platsen. Det är fullt möjligt att det är fråga om gamla sorter och de bör behandlas som sådana. Det växtmaterial som i dag finns på platsen består av buskar av vinbär och krusbär samt olika perenner och lökväxter, växtmaterialet har ett trädgårdshistoriskt värde även om det är i princip omöjligt att datera växterna. Fortsatt hantering av växtmaterialet kan påverka det trädgårdshistoriska värdet. Det som kan riskera värdet ur den aspekten är exempelvis att skötsel uteblir. Detta skulle innebära ytterligare konkurrens bland växterna och i förlängningen finns en risk att växter helt skulle försvinna medan andra till större del dominera vissa markytor. De inslag i trädgården som är kopplat till historiska tidsperioder är viktiga, om dessa tas bort går en stor del av det trädgårdshistoriska värdet förlorat. Det som kan äventyra det trädgårdshistoriska värdet är att de olika inslagen i trädgården försvinner, exempelvis träd i rader och syrenbersån vilket skulle innebära att det tidstypiska formatet och utformningen av trädgården försvinner.

5.2.4 Samhällshistoriskt värde

Det samhällshistoriska värdet kan knytas till olika företeelser och system som inte längre finns i det moderna samhället, en byggnadsmiljö kan ge information om samhällets historia. Samhällshistoriskt värde är kopplat till socialhistoriskt värde. Rensmyran har ett samhällshistoriskt värde då byggnadsmiljön och platsen ger en återspeglning av systemet med indelningsverk och soldattorparens plats i bondesamhället, ett system som inte längre existerar.

²¹ Asta Häll, besök vid Rensmyran 16 oktober 2010

5.2.5 Socialhistoriskt värde

Det socialhistoriska värdet ligger nära det samhällshistoriska värdet då byggnader och miljöer avspeglar hur människor levt och arbetat. Rensmyran och dess omgivning ger en återspeglning av det sociala mönstret i bondesamhället. Torpets placering i landskapet och utformningen av platsen visar det livsförningsmönster och de levnadsvillkor som präglade torpamiljön. Utöver vad den fysiska miljön visar, var soldattorparen fram till 1800-talets mitt, före den obligatoriska folkskolan, den enda av allmogen som kunde läsa och skriva. Vid sidan om prästen och klockaren var soldaten relativt ensam om utbildning, vilket gav en särställning i bondesamhället. De var också skickliga hantverkare bland annat som skomakare, skräddare och finsnickare (Kumm E. 1949, s. 204) med detta i åtanke finns här ett visst socialhistoriskt värde.

5.3 Upplevelsevärden Identifikation, del 2

5.3.1 Arkitektoniskt värde

Det arkitektoniska värdet kan vara knutet till såväl enskilda byggnader som till större miljöer och ges i den här bedömningen två aspekter, dels i betydelsen för byggnaderna dels i egenskap av landskapsarkitektur. Det arkitektoniska värdet är starkt kopplat till miljövärdet. Vid bedömningen av värdet spelar byggnadernas kvalitet in men också helheten påverkar värdet. Bedömningen av värdet måste enligt metoden ske mot bakgrund av den yttre miljön och blir på så sätt knutet till miljön på platsen. Hänsyn ska också tas till de allmänna miljöförutsättningarna i form av befintlig bebyggelse, topografi och liknande.

Vid Rensmyran utgörs en stor del av det arkitektoniska värdet av byggnaderna på platsen. De är uppförda med traditionell utformning typisk för torpamiljö i Uppland och efter utförd renovering håller de i dag hög kvalitet vilket höjer värdet. Vid Rensmyran är det flera byggnader som tillsammans bildar en helhet. I samspel med den traditionella utformningen av Rensmyran och byggnadernas placering ger det ett starkt arkitektoniskt värde. Den andra definitionen av värdet med avsikt på landskapsarkitektur, utgörs värdet vid Rensmyran av de olika inslagen i utemiljön på platsen, exempelvis plommondunge, fägata, träd i trädgården. Sammantaget med omgivande skog- och åkermark i det närliggande landskapet runt gården blir det arkitektoniska värdet högt.

5.3.2 Patina

Patina som begrepp är flytande och betraktas i detta sammanhang både som dokumentvärde och upplevelsevärde. Det är ett sätt att dokumentera spår av gångna tider samtidigt som det utgör en förmedlare av en upplevelse av tid och åldrande. Patina som upplevelsevärde vid Rensmyrans utgörs av de fruktträd som finns på platsen men det kan också sägas om byggnaderna. Värdet är kopplat till det miljöskapande värdet och förmedlar upplevelsen av åldrande och ger en historisk känsla till platsen.

5.3.3 Miljöskapande värde

Det miljöskapande värdet kan vara ett huvudkriterium för bevarande men är ofta förenat med andra kriterier, exempelvis arkitektoniska eller socialhistoriska.

Bebyggelsens miljöskapande värde spelar en väsentlig roll i bedömningen av kulturlandskapet och värdet är ofta kopplat till arkitektoniska, byggnadshistoriska eller socialhistoriska kriterier. I det här arbetet är det miljöskapande värdet också kopplat till det trädgårdshistoriska värdet. Förutsättningarna på platsen förändras över tid, byggnader och miljö på gården har formats under de villkor som funnits och de förändringar som skett bidrar till platsens värde. Bilvägen som leder fram till torpet slutar på gården där byggnaderna är placerade runt gårdstunet vilken utgör kärnan på platsen. Längs vägen till torpet finns mindre, glest placerade gårdar och bostadshus. Vid ankomsten till torpet möts man av husets gavelsida. Det är en karakteristisk torpamiljö vilket bidrar till att förstärka värdet. Även träden och trädgården är en viktig del i det miljöskapande värdet. Frukträderna och utformningen av trädgården på platsen bidrar till upplevelsen av en historisk miljö som hänger ihop med byggnaderna och som upplevs som en del av den gamla miljön. Många av växterna på platsen har spridit sig spontant vilket bidrar till att gränsen mellan den kultiverade växtligheten och intilliggande natur blir flytande. Skog, åker- och betesmark som präglar landskapet förstärker upplevelsen av det småskaliga jordbruket. Gärdesgården avgränsar betesmark och ger landskapet linjer och riktning vilket tillsammans förstärker värdet. Alla olika delar på platsen bidrar till att ge ett högt miljöskapande värde. Det miljöskapandevärdet är förenat med det arkitektoniska och det trädgårdshistoriska värdet. De olika inslagen på platsen bidrar till det miljöskapande värdet och stora förändringar beträffande utformning av landskap och utemiljö skulle kunna äventyra värdet. Det är då fråga om att någon av de olika delarna försvinner exempelvis träd eller gärdesgård. Beträffande skog, åker- och betesmark som präglar landskapet skulle en ändring mot mer storskaligt brukande, med exempelvis större åkerarealer eller stora avverkningsytor på skogsmarken, påverka landskapsbilden negativt.

5.3.4 Identitetsvärde

Identitetsvärde sammanfattar de egenskaper hos en miljö som ger människan en upplevelse av trygghet, samhörighet och identifikation med sin miljö. Värdet hör till stor del ihop med ett socialt värde där de kulturhistoriska aspekterna ligger i anknytning till byggnader och miljö samt de samband som finns med andra, mer renodlade kulturhistoriska eller estetiska egenskaper. I Rensmyrans torpamiljö är värdet kopplat till jordbruk och bondesamhälle och platsen utgör en representant för ett kulturhistoriskt landskap.

5.3.5 Kontinuitetsvärde

Kontinuiteten är kopplad till landskapsbilden i helhet och illustrerar den historiska framväxten och kontinuerliga förändringen i ett levande samhälle, värdet är även kopplat till miljövärdet. Soldattorpet dateras till 1680-tal. Gårdens läge i landskapet är historiskt knutet till platsen och förmedlar kulturhistoria i den agrara bygden samt är en länk mellan det traditionella brukandet av jorden och det moderna jordbruket. Soldaterna har avlöst varandra på torpet men deras livsbetingelser och livsmönster för soldatfamiljerna har varit detsamma. Den odling som förekommit vid torpet är traditionell jordbruksverksamhet för ett torp. Rensmyran ligger i ett jordbrukslandskap och på omgivande marker har åkerbruk fortgått och gör så idag, området fungerar också

som en del av ett rekreationsområde. Vidare i landskapet runt torpet har inga större förändringar skett.

5.4 Bearbetning Förstärkande – övergripande motiv

5.4.1 Kvalitet

Kvalitetsbegreppet omfattar flera olika egenskaper, från det rent hantverksmässiga utförandet till en närmast estetisk aspekt. Det kvalitetsbegrepp som visar sig i det folkliga traditionella byggandet förknippas ofta med jordnära kvalitetsbegrepp som hållbarhet, slitstyrka och funktionsduglighet. I allmogens byggnader visar det sig i utformning av detaljer och val av material. Det kvalitativa värdet består i de restaureringsåtgärder som utförts på byggnader och gårdesgården gjorda med gamla tekniker vilket har lyft hela området. Även utformning av trädgården har ett kvalitativt värde. Den är gjord i enlighet med de ideal som hushållningssällskapet vid den tiden förespråkade, med träd i rader, syrenberså och planteringar. Det är fråga om en gestaltning med en, för tiden, vanligt förekommande form. Större delen av växtmaterialet infördes i trädgården med tanke på dess funktion, att producera och ge god skörd. De upplevelsekvaliteter som finns i trädgården är till stor del de inslag som bidrar till det miljöskapande värdet. Frukträderna och utformningen av trädgården som bidrar till upplevelsen av en historisk miljö.

5.4.2 Autenticitet

Autenticitets-begreppet inbegriper flera faktorer, från objektivt konstaterbar äkthet och orördhet till en mer subjektiv upplevelse av äkthet och ålder. Begreppet innefattar både en helhetsbild och nyanser i de små detaljerna. Detta gör att begreppet nästan alltid är relativt. Förändringar anses ofta försvaga bevarandemotivet medan ett originals kick väger motivet tungt. Vid Rensmyran har det skett vissa förändringar men de påverkar inte autenticiteten som övergripande motiv negativt. Under soldattorpets 300-åriga historia har det skett förändringar på platsen, exempelvis trädgården från sent 1800-tal eller stallbyggnaden från 1920-talet som tillkommit på platsen. Dessa förändringar har gjorts för att förbättra levnadsvillkoren på torpet. Den senaste förändringen är gjord på 2000-talet då torpet blev större och ändrades exteriört. Arbetet gjordes med torpets ursprungliga arkitektur som utgångspunkt och torpet fick en utbyggnad, förändringarna har bidragit till att lyfta och utveckla platsen vilket gjort att autenticiteten stärks och detta levandegör platsen.

Landskapsbilden är historiskt likvärdig och det har varit möjligt att lokalisera viktiga element i landskapet som fornlämningar och gårdesgård. Skötseln på torpet har under senare delen av 1900-talet, varit bristfällig vilket bidragit till att platsen med byggnader och närliggande landskap behållit en traditionell eller ursprunglig form. I trädgården går det att utläsa vilka växter som funnits och var planteringar förekommit, exempelvis planteringarna från stugan till bersån. Delar av växligheten kan ha försvunnit men å andra sidan kan växtmaterial också ha bevarats. Några fruktträd har tagits ned men stubbar visar på trädens tidigare placering. Dessa olika faktorer, i både helhet och detalj, bidrar till att stärka autenticiteten.

5.4.3 Pedagogiskt värde

Pedagogiskt värde och tydlighet är egenskaper som kan förstärka de historiska grundmotiven beträffande byggnader eller miljö. En soldattorpsmiljö är en pedagogiskt viktig miljö då systemet med indelningsverk inte lever kvar i dag. Torparmiljön och trädgården vid Rensmyran i sitt nuvarande skick har ett pedagogiskt värde då den innehåller delar av tidigare växtlighet i form av träd, buskar och planteringar som visar hur trädgården sett ut och fungerat. Miljön ger en tydlig bild av hur landskapet varit viktigt som näring för både djur och människor då dagens jordbruk bedrivs i betydligt större skala än tidigare.

5.4.4 Representativitet

Byggnaderna vid Rensmyran är representativa med tanke på det byggnadssätt och de traditionella metoder som använts vid restaureringen. Torparmiljön representerar levnadssättet en soldat med familj hade, samt de förutsättningar soldattorparen hade under en tidsperiod i vår historia. Lokalt är torpet med dess trädgård och utemiljö en god representant för ett soldattorp i Uppland. Placeringen av torpstället i söderläge på en utmark är typisk och trädgården är representativ för sin tid vilket gör den till en tidstypisk trädgård i allmogemiljö.

5.5 Kulturhistorisk värdering

Den kulturhistoriska motivskrivningen och analysen av ambitionsnivån ska leda fram till en kulturhistorisk målsättning för hanteringen av byggnaden eller byggnadsmiljön. Den ger underlag för konkreta åtgärder vid skapande av lämpligt skydd, dokumentation och vård samt ekonomiskt stöd. De huvudmotiv som vid Rensmyran talar för ett bevarande är trädgårdshistoriskt värde och miljöskapande värde.

Trädgården har en välbevarad form och hamnar tidsmässigt i slutet av 1800- eller början av 1900-talet. Det är troligt att flertalet av de växter som finns i trädgården i dag härrör från tiden då trädgården växte fram. Trädgården innehåller olika delar som trädgårdshistoriskt är värdefulla och tillsammans ger ett högt värde. Gården med ekonomibyggnader och gårdesgård, tillsammans med träd och trädgård har ett högt miljöskapande värde. Beteshagar med hästar levandegör platsen i dag. Ytterligare grundmotiv som talar för ett bevarande är, i det här fallet, arkitekturhistoriskt värde. Byggnaderna har en traditionsenlig byggnadsstil och utformning samt har renoverats och återskapats med traditionella tekniker. Allmogens arkitektur råder där funktion av byggnader tillsammans med lokalt material och byggnadsstil styrt arkitekturen. De förstärkande och övergripande motiven för bevarandet på platsen är autenticitet och pedagogiskt värde. Platsen är väl bevarad, de delar på gården som har förnyats och förnygrats har på flera sätt bidragit till att stärka autenticiteten. Arbetet som utförts på platsen har gjorts med hänsyn till torpets ursprungliga karaktär. Det är pedagogiskt möjligt att bilda sig en uppfattning om den historiska torparmiljön.

5.5.1 Ambitionsnivå för bevarande

Motiven enligt värderingen redovisar varför en byggnad eller miljö bör bevaras, men inte hur starkt bevarandekravet skall hävdas. Den bedömningen ingår som ett självklart led i den samlade kulturhistoriska analysen. Soldattorpet Rensmyran med dess omgivningar är en intressant kulturmiljö. Den kulturhistoriska miljön ska ses som en positiv tillgång där det ska vara möjligt att leva och bo i torparmiljön. Den miljö som ska åtgärdas hamnar i tidsperioden sent 1800-tal, tidigt 1900-tal. Det är det skedet som med säkerhet kan återges, det är troligt att det tidigare inte funnits trädgård i annan utformning än den som i dag finns på platsen. Beträffande växtmaterial bör växter som arbetet visar har funnits på platsen återföras. I första hand träd och buskar men även perenna växter till blomsterrabatter. De åtgärder som utförts är en del i de insatser som behövs för att skydda den kulturhistoriska miljön. Åtgärderna som genomförts på platsen i form av restaureringar, ombyggnationer och skogsgallring är en del i aktiva insatser som bidragit till att lyfta och utveckla miljön. Även framtida förändringar bör göras i syfte med att värna den kulturhistoriska miljön och bör prövas mot helheten på platsen.

6. MÅLSÄTTNINGSDISKUSSION

6.1 Förhållningssätt

Inför arbetet fanns en vision om att återskapa en autentisk trädgård. Under arbetets gång har olika källor, begrepp och inventeringsfynd ställts mot varandra och mot de kulturhistoriska värdena. Olika förhållningssätt och funktion har utvärderats för att arbeta fram en målsättning och åtgärder för soldattorpet Rensmyran.

Rensmyran har genomgått en stor restaurering de senaste åren, byggnaderna har rätats upp och fått nya delar av väggar, golv och takbeläggning. I bostadshuset har murstocken murats om, köket renoverats och badrum har tillkommit i en ny utbyggnad av torpstugan. Beträffande utemiljön är gärdesgården återuppbyggd och på utmarken har Skogsstyrelsen utfört röjning, dessa åtgärder har lyft fram viktiga element i det närliggande landskapet. Åtgärderna har varit i form av punktinsatser som bidrar till att bilda en helhet, åtgärderna har stärkt området och framhäver kulturmiljön.

Den grundläggande ambitionen beträffande åtgärder för trädgården och utemiljön har varit att åstadkomma en restaurering men i vissa avseenden där källmaterialet inte är tillräckligt, måste åtgärderna resultera i en tidstypisk efterbildning. Detta främst beträffande växtmaterialet men även i fråga om den gräsyta som idag finns i trädgården. Delar av växtmaterialet saknas vilket gör det svårt att restaurera trädgården. Även om det finns belägg för att det funnits olika fruktträd så har det inte framkommit vilka exakta sorter som vuxit på platsen. Det som hittats är sorter som kan ha funnits i landet och som klarar klimatet i Uppland. Den arbetsinsats som krävs för att underhålla torparträdgården är relativt måttlig. De planteringar som finns är till ytan förhållandevis små, det är fråga om att inte låta oönskade växter ta över planteringar. Området i anslutning till Rensmyran fungerar i dag som rekreationsområde där färgatan på platsen övergår till en promenadväg vidare ut i landskapet. En restaurering av trädgård och utemiljö med beteshagarna vid magasin

och fägata ger inte bara en bättre rekreativmiljö för de som bor på platsen utan för samtliga som rör sig i området.

6.2 Generella mål och åtgärder

6.2.1 Struktur

Det som gett hela området för soldattorpet Rensmyran sin utformning är till största delen platsens topografi. Landskapets utformning, med fornlämningarna i stenig terräng, har gjort att torpstugan har sin traditionella placering. Trädgården är som följd till detta belägen söder om stugan. Bland de tidstypiska inslagen i trädgården är trädens placering i förhållande till varandra. Syrenbersåns placering i förhållande till torpstugan och gången mellan dem båda, som förstärks med planteringarna. Det är därför viktigt att bevara utformningen av platsen. Det som kan äventyra strukturen i trädgården är om de olika inslagen som gör trädgården tidstypisk försvinner. Till detta hör även placering av planteringar och av bärbuskar.

6.2.2 Vegetation

Åtgärder behövs också för att bevara och stärka befintligt växtmaterial. Växterna blir då mer konkurrens- och livskraftiga, vilket i sin tur gör att de kommer att finnas kvar på platsen längre tid än om de lämnas åt sitt öde. Kvaliteten på växterna i trädgården är blandad, perenner och buskar visar inga tecken på sjukdomar. Äppelträden har ett högt miljöskapande värde och bör därför bevaras och vårdas så långt det är möjligt. Det har tidigare funnits fler fruktträd i trädgården och plantering av nya fruktträd bidrar till att förstärka det miljöskapande värdet. I trädgården har fruktträd och bärbuskar planterats med tanke på dess produktion och avkastning som varit avsedd för husbehov. Det är den produktiva delen som varit trädgårdens huvudfunktion.

Det har inte framkommit hur skötseln i denna trädgård varit eller hur mycket växter som försvunnit, inte heller har det framkommit vilken utformning och typ av beskärning fruktträden i trädgården hade. Det är troligt att de haft en annan utformning än i dag. De växter som finns i trädgården i dag är det som inventeringen visar, bland annat fruktträd, bärbuskar och perenner. Genom att lyfta fram befintligt växtmaterial och komplettera med annat växtmaterial förstärks helhetsbilden på platsen. Det miljöskapande och det pedagogiska värdet stärks.

Det är troligt att olika växter försvunnit ur trädgården. Det kan vara fråga om mindre hårdiga sorter eller svagväxande sorter som har haft svårt att klara sig i konkurrensen med gräs och andra växter. Då det är troligt att växtmaterial försvunnit och det saknas växter i trädgården, ska växter åter planteras. I arbetet har det framkommit flertalet växtsorter men det har inte gett tillräcklig information om arter som funnits på platsen. Växtmaterialet som planteras hanteras enligt tidstypisk efterbildning.

Det som kan äventyra vegetationen i trädgården är i första hand brist på skötsel, så att oönskade växter tar över planteringar och kultiverade växter får ge vika för annan vegetation. Dålig kunskap om vikten av att behålla växter även om de kan anses oansenliga är också något att vara uppmärksam på. Beträffande vegetation på de andra områdena vid torpet, hagmarken och fornlämningsområdet är den största risken

igenväxning. Det är därför viktigt att hålla tillbaka uppkomsten av sly, då är bete ett utmärkt alternativ att föredra.

6.2.3 Relation till omgivningen

Soldattorpet Rensmyran ligger i det uppländska landskapet omslutet av åker- och betesmark. I dag bedrivs hästuppfödning i mindre skala vid torpet vilket gör att betesmark och delar av åkermark används till bete. Ett utökat bete skulle bidra till att återkoppla till en historisk landskapsbild. Någon kilometer från Rensmyran ligger naturskyddade Ekeby sjö, som är en fågelrik sjö. Ytterligare några kilometer bort ligger Ekeby by. Den gamla sockenvägen går nordost från Rensmyran via Kroksbo till Ekeby by. Rensmyran hamnar i direkt anslutning till detta större rekreationsområde. Vissa delar av den kringliggande miljön har visst natur- och kulturskydd som kan vara en bidragande faktor till att omgivande miljö kan förbli relativt skyddad. På andra delar av omgivande mark bedrivs småskaligt åkerbruk. För att torpstället på bästa sätt ska behålla sin position i landskapsbilden är det lämpligt att åker-, äng- och hagmark samt skogsmark i det närmaste landskapet har samma typ av skötsel som i dag. Det som skulle påverka torpstället negativt i sammanhanget är om den närliggande markanvändningen förändras radikalt, exempelvis i form av ökad skogsareal eller någon form av exploatering.

6.2.4 Kontinuitet och levandegörande

I arbetet med åtgärderna för trädgården har utformningen en betydande roll och där är trädens placering viktig. Träden är viktiga ur många aspekter, stubbar visar att och var de tidigare funnits. Det blir ett grundläggande inslag i samband med plantering då utformningen av platsen blir tydlig. Även övrig växtlighet är betydande för att åskådliggöra kontinuiteten på platsen. Planteringar med perenna blomsterväxter i trädgården tillsammans olika sorters fruktträd och bärbuskar ger en levande bild av trädgården. Den tid av arbetsinsats av skötsel som krävs för att hålla trädgården levande, blir på lång sikt relativt få timmar per vecka, sommartid. Övrig skötsel av trädgården består av enstaka åtgärder med exempelvis beskärning eller liknande.

6.2.5 Nya tillägg

De åtgärder som ska tillföras Rensmyran ska göras med hänsyn till kulturmiljön på platsen. Nya tillägg kopplar platsen till framtida bruk. Platsen kan eller kanske måste få nya inslag för att hållas levande och ha en fortsatt funktion, ett exempel på detta är bostadshusets utbyggnad. Nya tillägg behöver inte betyda stora omvälvningar utan kan vara mindre subtila inslag. Det viktiga är en medvetenhet om platsens kulturhistoriska värden; trädgårdshistoriskt- och miljöskapande värde samt det arkitekturhistoriska värdet, tillsammans med platsens autenticitet och pedagogiska värden. Det är också viktigt att vara medveten om detaljernas betydelse för platsen och att även ett förfall, exempelvis ett sjukdomsangripet träd har ett miljöskapande värde. Nya tillägg i den historiska torparträdgården kan ses som traditionsenlig förnyelse, de tillägg som flyttar in i trädgården har en koppling till soldattorpets tradition eller kan ha förekommit i trädgården.

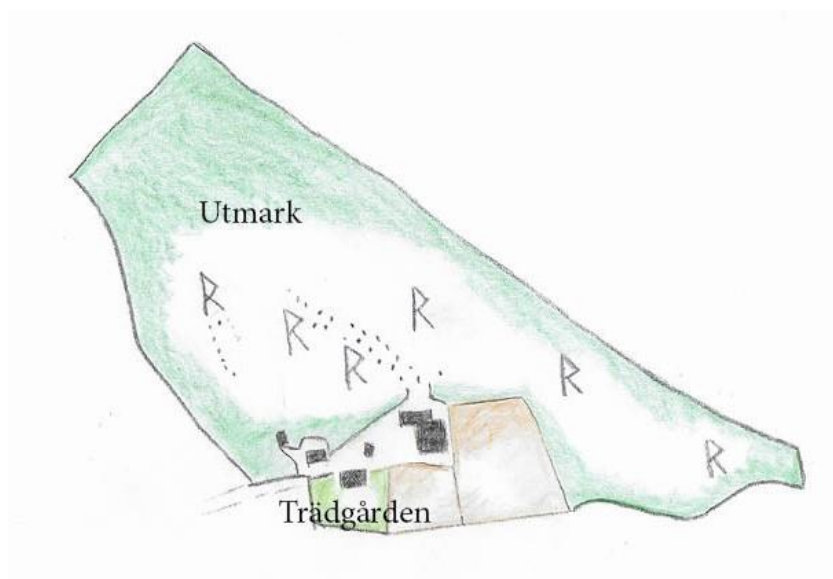
7 UNDERHÅLLSPLAN

De åtgärder som föreslås i den här underhållsplanen är specifikt knutna till platsen och direkt anpassade till Rensmyran. Förslagen är de som i dagsläget ses som mest lämpade för området samt anpassade till de förutsättningar som finns i dag, också beträffande tid och intresse.

7.1 Övergripande

Rensmyran kan härröras till sent 1600-tal och byggnaderna på platsen är i dag restaurerade och väl bevarade. Platsen och trädgården har ett formspråk med växtlighet som kan dateras till sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal. Trädgården innehåller olika inslag som bidrar till att ge en bild av trädgårdens utformning, exempelvis bersån och trädens placering. Rester av det ursprungliga växtmaterialet bestående av olika sorters buskar, perenner och lökväxter finns i trädgården. Trädgården kan kompletteras med växtmaterial som enligt källor förekommit i trädgården, de olika delarna i trädgården kan på så sätt stärkas och lyftas fram.

7.2 Utmarken

Figur 33. Utmarksområdet utgör en stor del av marken vid Rensmyran, som till största del används till bete (Underlag © Lantmäteriet, i2012/901, bearbetning; Marita Bergström).

- Utökat bete med andra djurslag. Låg prioritet.
Bete förekommer redan men åtgärden lyfter det pedagogiska värdet och visar på markens historiska funktion.

I dag är det hästar som utgör betesdjuren på utmarken. Området fungerar som hägnad betesmark vilket också varit den tidigare användningen enligt de historiska kartor som studerats. På kartorna, skogdelningskartan från 1746 samt en laga skifteskarta från 1854 (Bilaga 4) är skogsmarken beskriven på liknande sätt. Området norr om torpet med fornlämningar nämns på bägge kartorna som stenigt och backe. På skogdelningskartan från 1746, är marken stängslad som hagmark. Kartan visar både äng och åker omgärdad av stängsel, på åkrarna bedrivs tvåskifte. Laga skifteskartan 1854, beskriver samma område som *”Bergbunden skogsmark och ländig skogsmark”*. Här har åkermarken blivit mer utbredd och marken norr om torpet blivit mer stängslad det har tillkommit en fägata. Det går inte helt att utläsa av kartorna hur hårt betestrycket då varit. Under 1930–40 talen fanns vid torpet 6–7 kor, några kvigor och ett par kalvar, samt två hästar som betade på markerna. Det fanns även en gris och några höns på gården. En del av den mjölk som korna gav kärnades till smör som, tillsammans med de ägg som hönorna värpte, såldes i Brunna.²² Betesdjuren vid torpet var fler till antalet än i dag, vilket gör att området rimligtvis varit mer betat, det är därför sannolikt att antalet träd och buskar i betesområdet varit färre än idag.

Skogsstyrelsen gjorde 2010 en bedömning av betesmarken. Området klassades då som hållmark med skogsbete men hade för mycket skogskaraktär som gav för lite bete för att fungera som betesmark. Stora träd hade etablerat sig i fornlämningshögarna, detta har nu åtgärdats och på sikt är det möjligt att området åter ska fungera som betesmark.²³

7.2.1 Mål

Att bibehålla samt utöka bete med andra djurslag. Ett utöka betet på utmarken gör att betestrycket ökar och området återgår till att få ett mer historiskt utseende, med tanke på den djurhållning som på 1940-talet fanns på gården. Området får mindre buskvegetation än idag och mer betad markyta. Landskapsbilden återgår till ett historiskt landskap vilket ger ett pedagogiskt värde, synligt för allmänheten som rör sig i området. Ett utökat bete kopplar också till utmarkens historiska funktion. Bete är en viktig del när det gäller åtgärder för bevarande av naturbetesmarker, detta beroende på att bete bidrar till en ökad biologisk mångfald samt att den här typen av marker redan innehåller höga biologiska värden. Betning gör att markerna kan innehålla flera olika vegetationstyper och livsmiljöer för olika djur och växter (Jordbruksverket 2002). Fördelarna med utökat bete med olika djurslag är många. Till beteseffekterna hör själva avbetningen av växter men även tramp, slitage och fröspridning är till nytta. Många växter på den här typen av mark är gynnade eller till och med beroende av tramp för att underlätta etableringen (Jordbruksverket 2002). Naturbetesmarker gynnar den hävdberoende floran, när växterna slås eller betas av förändras den naturliga konkurrensen till förmån för de växtarter som är anpassade för att klara av betning. Många växtarter finns nästan bara i betesmarker just för att de är beroende av betning. Det är inte bara växter som vinner på betning, även djurlivet främjas. Insekter gynnas på ört-rika och solbelysta marker och många fjärilar är beroende av öppna gräsytor med stor artrikedom, vilket i sin tur leder till att fågellivet får lättillgänglig föda (Jordbruksverket 2002).

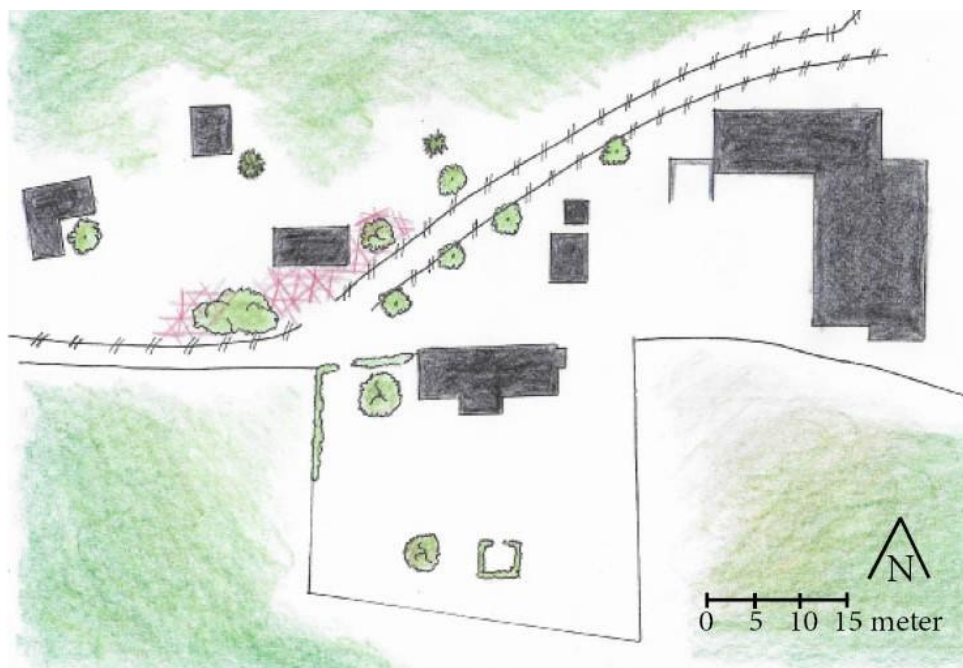
²² Asta Häll, besök vid Rensmyran 16 oktober 2010

²³ Arne Svensson Skogsstyrelsen, besök vid Rensmyran 24 maj 2011

7.2.2 Åtgärder

Utöka betet med andra djurslag. Olika betesdjur betar på olika sätt är det därför bra att dra nytta av de olika djurens betesmönster genom sambete eller växelvis betning (Jordbruksverket u.å.). Hästar är inte idisslare och kan därför ägna längre tid åt betning än andra betesdjur och betar gärna gräsvegetation med lågt näringsinnehåll och som inte smakar så gott för idisslande djur. Däremot orsakar hästar mest trampsador (Jordbruksverket 2002). De olika djurslagen äter olika växter vilket ger en mer öppen landskapsbild och gynnar hag-växter. Betande får uppskattar ris, buskar och träd men även blad av taggiga och torniga växter som hallon, slån och nypon. Detta kan göra att betesmarken kan få ett förvuxet utseende, trots att det är väl avbetat närmare marken. Nötkreatur är mest förtjust i gräs och ägnar normalt liten tid åt lövbete (Jordbruksverket 2002, s.11). En väl skött betesmark har även högt rekreations och skönhetsvärde (Jordbruksverket 2002, s.4).

7.3 Magasinsområdet

Figur 34. Åtgärdsområdet markerat (Skiss; Marita Bergström).

- Dungen med plommon åtgärdas. Hög prioritet.
Den har ett miljöskapande och trädgårdshistoriskt värde.
- Utökat bete med andra djurslag. Låg prioritet.
Bete förekommer redan men åtgärden lyfter det pedagogiska värdet.

Området är en stenig beteshage med berg - i - dagen som i söder avgränsas av gärdesgården. Dungen med plommon som växer här är av blandad kvalitet. Flera av träden har grönt bladverk på äldre grenar medan andra har intorkade grenar. Några av träden är torra och döda men här finns också en stark undervegetation av rotskott. Förutom dungen växer också ett yngre äppelträd. Här finns också inhemska träd och buskar, markvegetationen består av ett örtskikt.

Förutom magasinsbyggnaden som är belägen strax bakom dungen, finns även en jordkällare. Här finns också en gäststuga, byggnaden har tidigare fungerat som fårhus eller hönsbushus. Hästarna vid torpet betar runt byggnaderna och här har också vedbacken sin plats. Marken har enligt de studerade kartorna tidigare varit hägnad betesmark och fungerar i dag också som sådan. Även här kan det antas att marken varit mer betad än i dag.

7.3.1 Mål

Föryngringen av dungen med plommon, den har ett miljöskapande värde och ger ett vackert intryck. Utöka betet med flera djurslag. Betet bidrar till att området visuellt förändras och återgår till en starkare karaktär av beteshage, med detta förstärks den historiska landskapsbilden i form av betad hagmark. Bete närmast byggnaderna kan förekomma men det är då lämpligt att skydda äppelträdet bredvid magasinet och dungen från betesskador. Buskage och buskvegetation minskas vilket medför att örtskiktet förändras till mer varierad växtlighet.

7.3.2 Åtgärder

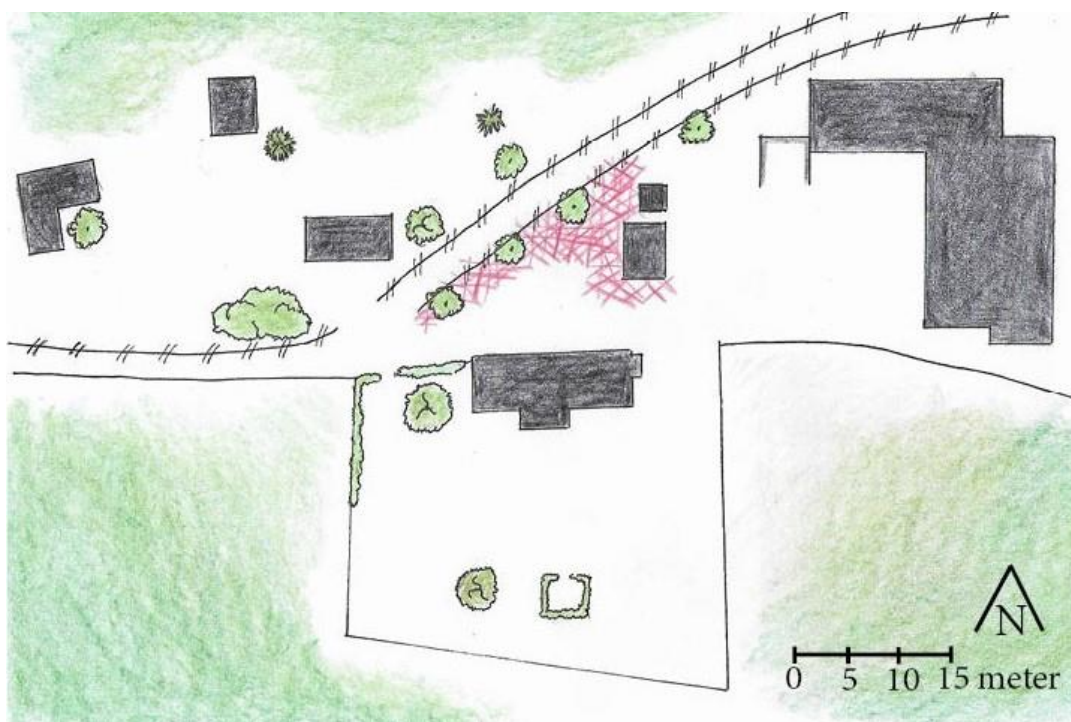
Dungen med plommon åtgärdas. Några av träden är döda, dessa tas bort och några av de nya skotten får bilda nya träd för att föryngringen av dungen, här gör det sig bäst med buskträd eller lågstammiga träd vilket ger en fin karaktär till området. Gallra fram några individer som bildar buskträd, ett lämpligt avstånd mellan träden är två till tre meter, detta ger att antal på 15–20 träd. Undervegetationen går igenom med röjsåg en till två gånger per år.²⁴ I tillägg är det lämpligt att framöver hålla efter nya rotskott och vid behov låta något skott få komma upp och bilda ett nytt träd, på så sätt blir det en kontinuerlig föryngring av beståndet.

Äppelträdet intill magasinet glesas ur med beskärningsåtgärder. En beskärning under JAS-perioden, juli-augusti-september, är att föredra. Beskärning under denna period ger ingen växtstimulans vare sig under eftersommaren eller påföljande vår och sommar. Man har också fördelen av att direkt se effekten av varje gren som tas bort. Behövs ytterligare ljus i kronan tar man bara bort ytterligare en eller flera grenar. Även beskärningssåren läker snabbt och bra, den gynnsamma temperaturen under sommaren gynnar cellaktivitet och därmed också sårhäkning. (Sveriges Lantbruksuniversitet 2007).

I dag betar hästarna runt byggnaderna och fortsatt bete är bra för området men bete av hästar kan medföra en risk för gnagskador på lövträd. Dungen och det äppelträd som finns i hagmarken bör skyddas mot betesskador vilket görs enklast med att lägga större nedfallna grenar eller liknande som skydd vid trädet (Jordbruksverket 2002).

²⁴ Tomas Lagerström Sveriges Lantbruksuniversitet, mail 18 oktober 2011

7.4 Vid fähuset

Figur 35. Åtgärdsområdet markerat (Skiss; Marita Bergström).

- Befintliga planteringar åtgärdas, där också gärdesgården rensas. Medel prioritet. Ett led i den löpande skötseln av ytorna för att lyfta det miljöskapande- och pedagogiska värdet.

Fähuset är placerat norr om stugan i anslutning till gårdstunet vilket fungerar som arbetsområde och stallbacke. Intill fähuset finns en grusad yta som används till parkering. Här finns inslag och växtlighet som utgör ett miljöskapande värde. Vid fähusets södra vägg finns en avgränsad plantering som vid inventeringen innehöll solrosor. Norr om fähuset finns gärdesgården som, i den södra delen av fägatan, angränsar mot fähuset och tunet, längs fägatan finns större träd av björk på rad. Bland träden finns både naturligt förekommande och nyplanterade domesticerade växter. De nyplanterade växterna är bland annat syren, korallkornell och havtorn, samt vintergröna. Det finns även en påbörjad kant av natursten. Ytan är blandad med naturligt förekommande träd, dessa är spontat spridda arter av en, rönn och björk. Tillsammans med dessa finns en mindre yta med mer etablerade växter, dessa är bland annat taklök och silverarv, även ett stort bestånd av vårtörel har etablerats. Bland dem växer gräs, brännässlor och andra örter.

7.4.1 Mål

Växterna längs fägatan norr om fähuset ges plats att etableras. De nyplanterade växterna som växer vid de första björkarna längs fägatan ges fortsatt goda förutsättningar. Det är en fin blandning av olika växter, vilket inte hindrar att en del av de naturligt förekommande växterna får vara kvar. Gärdesgården bör hållas rensad från sly och annan växtlighet som kan göra skada. Den påbörjade kanten av natursten färdigställs. Den plantering vid fähuset som vid inventeringen innehöll solrosor kan även i fortsättningen innehålla säsongsblommor.

7.4.2 Åtgärder

Befintliga planteringar rensas och hålls efter så att önskad växtlighet inte etablerar sig och konkurrerar ut den växtlighet som finns. Gärdesgården rensas frekvent från sly och annan växtlighet som kan skada konstruktionen, detta för att bibehålla det miljöskapande- och pedagogiska värdet.

7.5 Trädgården

Figur 36. Trädgården i sensommarskrud där en busig häst på rymmen skuttar runt (Foto; Marita Bergström).

7.5.1 Trädgården som helhet

Trädgården som helhet har ett miljöskapande och ett trädgårdshistoriskt värde, där växterna i trädgården är av betydelse. Trädgården omgärdas idag av ett enkelt staket gjort av grova plankor. Längs staketet på den västra sidan om stugan växer klasespirea som häckväxt. Häcken följer staketet i sydlig riktning några meter och växer frodigt. Asta Häll berättar att det bland annat har funnits vinteräpplen som sparades för husbehov och en av stubbarna i den västra delen av trädgården efter ett päronträd. Det fanns tidigare också ett äppelträd av sorten Åkerö. De bärbuskar som funnits runt torpet är hallon, svarta vinbär och krusbär. Rensmyran har periodvis fungerat som sommarbostad vilket kan vara till fördel för trädgården. Ofta kan fler växter finnas kvar till skillnad om huset varit bebott hela tiden, då växter kan ha tagits bort och man kan ha planterat in växter som man upplevt passa i den gamla miljön.²⁵ Trädgården i söderslutning, omgärdad av staket har olika spridda inslag bestående av blomsterplanteringar, bärbuskar, grusgången och syrenbersån. Bersån och gången med planteringarna är tillsammans med fruktträden viktiga inslag i trädgården. Fruktträden är också betydande som en miljöskapande faktor. Några nyponrosor som ger intryck av att vara självsådda finns också, samt ett stort bestånd av höstgullris som växer längs den södra delen av staketet.

²⁵ Henrik Morin Programmet för Odlad Mångfald, mail 30 juni 2012

7.5.2 Mål

Utformningen av trädgården bör eftersträva den ursprungliga formen i trädgården där fruktträdens placering är viktig. Äppelträden i trädgården behålls och fler fruktträd bör planteras för att stärka och visuellt visa formen. Kompletterande växtlighet bör planteras i olika delar av trädgården för att förstärka helheten av trädgård och ge en tydlig visuell upplevelse av en historisk trädgård. De arter som arbetet visat funnits på platsen bör på nytt planteras och vissa delar av trädgården kompletteras med tidstypisk efterbildning. Växterna som väljs här är i första hand sorter som finns och har funnits, i andra hand arter som på olika sätt kan kopplas till miljön.

Här är det bra att skilja på sorter och arter. Enligt Nationalencyklopedin (2019) är *art*, benämningen på en gruppindelning som har en karakteristisk uppsättning egenskaper. Medan *sort* är en form av en art som förekommer i odling och som fått särskilt sortnamn.

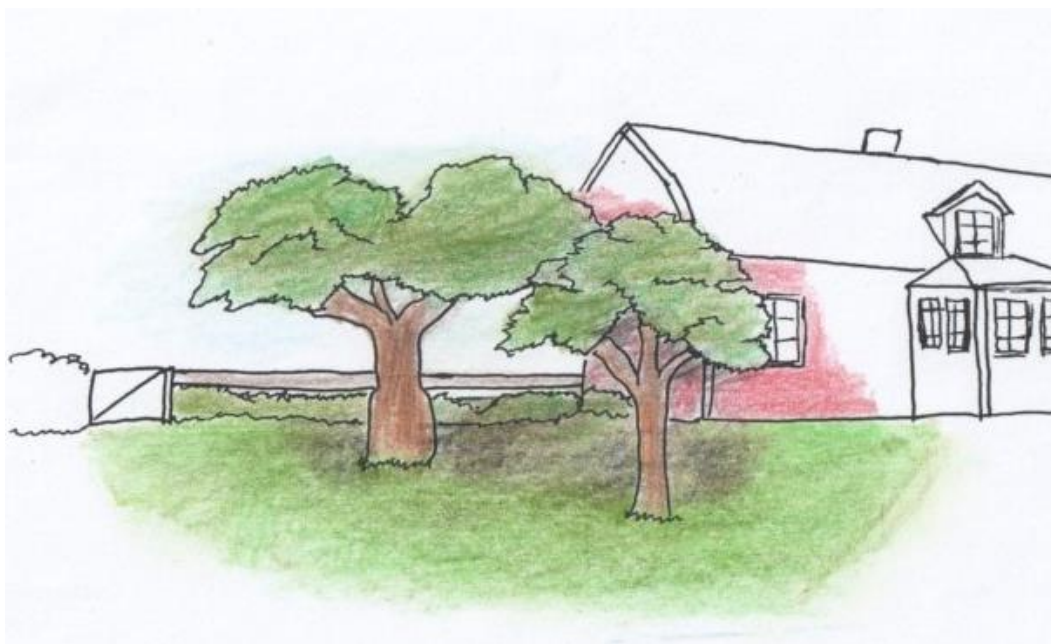
7.5.3 Åtgärder

- Fruktträd planteras. Hög prioritet.
Viktigt för det miljöskapande och trädgårdshistoriska värdet samt för att tydliggöra utformningen av trädgården.
- Perennplanteringarna vid gången åtgärdas. Hög prioritet.
Åtgärderna lyfter det miljöskapande och trädgårdshistoriska värdet.
- Övriga perennplanteringar åtgärdas. Hög prioritet.
Viktigt för det miljöskapande och trädgårdshistoriska värdet.
- Bärbuskar. Medel prioritet.
Åtgärder som stärker växtmaterialet. Utöka planteringen med bärbuskar mellan stugan och bersån till en sammanhängande rad.
- Entréyta och gräsyta åtgärdas. Låg prioritet.
Ytorna har en praktisk och estetisk funktion.

7.5.3.1 Fruktträd

Fruktträden i trädgården har ett miljöskapande- och trädgårdshistoriskt värde. De befintliga träden i trädgården bevaras men viss beskärning bör göras, det är då frågan om en varsam gallring av gamla träd. Träden behöver en utglesning av kronan, då är även här en beskärning under JAS-perioden, juli-augusti-september, att föredra. Gamla fruktträd behöver inte alltid hanteras som ett produktionsträd, det är fullt möjligt att hantera träden som prydnadsträd. Att sköta ett fruktträd som ett stort vackert blomsterträd är ett bra alternativ som inte kräver så stora årliga insatser (Sveriges Lantbruksuniversitet 2007). Fruktträden hade troligtvis en annan form och ett annat uttryck som fungerade som produktionsträd än som miljöskapande blomsterträd.

Åtgärderna och skötseln beträffande de befintliga träden blir en tidstypisk efterbildning och bör ses som en förändring över tid och som stärker det miljöskapande värdet. Nya fruktträd ska planteras i trädgården på de platser där det tidigare vuxit fruktträd. De arter som planteras är de som i arbetet framkommit tidigare vuxit på platsen, dessa är äpple, päron och körsbär. Val av de sorter som föreslås sker genom en kombination av sorter som rekommenderats enligt växtlista i skriften; *Hem i Sverige* (Hoff 1940) samt muntliga källor och böcker, men som idag finns som härdiga och motståndskraftiga sorter. Det växtmaterial för fruktträd som föreslås är namnsorter som påträffas i hela landet och utgör en tidstypisk efterbildning. De namnsorter som påträffats har undersökts beträffande egenskaper och passande sorter har sedan jämförts med det utbud som finns i dag. För att få ett framtida hållbart växtmaterial är det lämpligt att välja certifieringen E-planta, som erbjuder de sorter som föreslås. En E-planta ska vara art- och sortäkta, det vill säga; plantan ska svara mot botaniska beskrivningar. Dessutom skall den vara väl specificerad så att man som växtanvändare kan få klara besked om dess klimatanpassning, härdighet, höjd och bredd och liknande. E-systemet etablerades 1990 som ett samlat begrepp för växtmaterial utvecklat i Sverige (Sveriges Lantbruksuniversitet 2008). De sorter som föreslås till trädgården finns sammanställda i växtlista (Bilaga 6).

Figur 37. Nyplanterat äppelträd i trädgården, till vänster i bild; befintligt äppelträd. (Illustration; Marita Bergström).

På två ställen i trädgården behöver annan växtlighet rensas bort för att ge plats åt nya fruktträd. Längs staketet i den västra delen av trädgården finns en stubbe efter ett päronträd som är gömd bland den klasespirea som växer här. För att ge det nya päronträdet plats att etableras behöver en del av buskarna rensas bort. I den södra delen av trädgården finns stubben kvar efter ett körsbärsträd, kring den har Höstgullriset tagit plats. För att ge plats åt ett nytt körsbärsträd bör ytan rensas från en

del av det gullris som växer där och jämnas till. Det är ändå inget hinder att en del av gullriset får finnas kvar längs staketet, det blir ett trevligt inslag i trädgården. I trädgården finns också några nyponrosor som ger intryck av att vara självsådda finns, dessa tas bort då de inte hör hemma där med tanke på dess placering.

7.5.3.2 Jord och trädgropar

Åtgärder med att plantera nya fruktträd görs på de ställen där det tidigare funnits träd. För att skapa de bästa förutsättningarna för etablering av de nya träden är det viktigt med rätt bearbetning av trädgropar. Det är vanligt att plantering av äpple och päronträd på samma plats ofta misslyckas, detta beror på det som kallas för jordtrötthet. Vad som är orsak till jordtrötthet vet man inte riktigt. Näringsbrist, giftiga ämnen, skadegörare som nematoder, svampar och bakterier var för sig eller i kombination kan vara orsak till detta fenomen. Ett sätt att motverka jordtrötthet är att blanda in kompost i den befintliga jorden (Sveriges Lantbruksuniversitet 1996). Blanda den gamla jorden med kompost i förhållandet 1:1 (Sveriges Lantbruksuniversitet 2000). Vid plantering ska planteringsgropen vara så stor att rötterna ryms i utbrett tillstånd. Till krukodlade växter och växter med rotklump skall gropen gott och väl rymma rotklumpen. Luckra upp planteringsgropens botten och sidor med en grep. Blanda den uppgrävda jorden med kompostjord och väl brunnen gödsel och lägg blandningen i gropen (Sveriges Lantbruksuniversitet 1996).

Vid plantering av växter på platsen finns några saker att ta hänsyn till. Krukodlade lövfällande träd, dit äpplen och päron räknas, kan planteras under större delen av året, detta gäller även buskar och perenner. Undvik att plantera i juli månad med tanke på det varma vädret och att då är skotttillväxten som störst. Växter med rotklump kan planteras på våren eller sensommaren. Vid behov kan man förbättra den befintliga jorden genom att blanda in exempelvis kompost, torv eller väl brunnen gödsel (Sveriges Lantbruksuniversitet 1996). Vid plantering i Rensmyran-trädgården är det lämpligt att använda brunnen hästgödsel med tanke på de hästar som finns på platsen. Vid all plantering, men framförallt då det gäller perenner, ska planteringsjorden vara fri från fleråriga rotagräs. Konkurrensen från både rotagräs och ettåriga ogräs inverkar negativt på växtens etablering, tillväxt och utveckling samt förtar prydnadsvärdet (Sveriges Lantbruksuniversitet 1996).

7.5.3.3 Bärbuskar

De bärbuskar som vid inventeringen fanns runt torpet var vinbär och krusbär. Den skötsel som bärbuskarna behöver är att gräset runt om klipps och stora ogräs i buskarna plockas bort, liksom vissnade grenar.²⁶ Ett alternativ för äldre bärbuskar som en längre tid lämnats åt sitt öde är att sprida ut föryngringsbeskärningen på två eller tre år. Då tar man bort 25–30 % av buskens gamla grenar per år. Gödsla jorden i samband med föryngringsbeskärningen (Blomqvist L. 2007, s. 95). Det är lämpligt att vid beskärning jordförbättra med brunnen hästgödsel.

Det är också lämpligt att utöka planteringen med bärbuskarna som är placerade mellan stugan och bersån, detta kan göras med att från befintliga bärbuskar göra avläggare.

²⁶ Inger Hjalmarsson Programmet för Odlad Mångfald, mail 11 juli 2012

Avläggare är då en gren från busken läggs mot marken så att den får kontakt med jorden och där utvecklas nya rötter och grenen kan sedan kapas till en ny planta (Sveriges Lantbruksuniversitet 1998). Asta minns att det växte en hallonhäck vid köksfönstret, där växer i dag humle. Humle var inget som fanns då Asta var barn, men den kan ändå få ha kvar sin plats i trädgården då det historiskt kan ha funnits humle för husbehov.

Figur 38. Perennplanteringen längs gången till vänster i bild är kompletterad med fler växter. Till höger i bild visas bärbuskar, krusbär och vinbär, i utökad plantering (Illustration; Marita Bergström).

7.5.4 Syrenbersån

Syrenbersån har som form och detalj i trädgården högt värde. Det är svårt att bedöma ålder på syrenplantorna, äldre exemplar av växter kan anses ha ett högre värde, men ålder är i princip omöjligt att ange därför bör bersån hanteras varsamt. Syrenbersån har fått en förnygringsbeskränning vilket är en vanlig och enkel åtgärd. Stora bestånd av grova syrener och schersminer är i allmänhet rejält gamla men exakt datering är svårt utan dokumentation. De kan ha varit nedsågade flera gånger under åren och de äldsta delarna av stubbarna har ruttnat bort efter hand vilket gör det svårt att kolla årsringar.²⁷ Sittytan i bersån har rensats och grusytan har åtgärdats.

²⁷ Henrik Morin Programmet för Odlad Mångfald, mail 30 juni 2012

7.5.4.1 Mål

Målet är att syrenbersån ska skötas och bevaras för kommande år. Bersån utgör ett viktigt inslag i trädgården och har ett trädgårdshistoriskt värde då bersån som inslag daterar sig till slutet av 1800-talet. Den bidrar också till det miljöskapande värdet med tanke på dess placering och som del i utformningen av trädgården. Kopplat till bersån är gången med dess planteringar, som går från bersån mot torpstugan.

7.5.4.2 Åtgärder

Bersån klipps och hålls i en höjd av 1,5–2 meter, som är det traditionella höjdmåttet på en berså. Den ska också föryngringsbeskäras vid behov, samt rensas från ogräs och växter av annat slag som konkurrerar med syrenen, grusytan ska också den hållas ogräsfri.

Figur 39. Berså, gång och plantering utan åtgärder (Illustration; Marita Bergström).

Figur 40. Berså, gång och plantering efter utförda åtgärder (Illustration; Marita Bergström).

7.5.5 Gången och andra hårda ytor

Gången förbinder bersån med stugan och är i dag bevuxen med gräs, men då det gjordes en enklare undersökning anades grusbeläggning under gräsytan. Gången är ett viktigt inslag i trädgården, dels som förbindelse dels för att planteringarna intill och gången kompletterar varandra vilket bidrar till ett helhetsintryck och ger riktning i trädgården.

7.5.5.1 Mål

Gången till bersån rensas och beläggs med grus. Historiskt har markbeläggning i berså och på gångar i trädgården, varit samma typ av beläggning och det bör eftersträvas här. Gången bör åtgärdas så att den sträcker sig från bersån till verandadörren. Även en yta vid stugans dörr bör få samma typ av markbeläggning.

7.5.5.2 Åtgärder

Befintligt gräs och jord tas bort. Det har gjorts en enklare undersökning som visade att det kan finnas en grusbeläggning under gräsytan. Beroende på hur underlaget är, då grästorvorna rensats bort finns olika möjligheter till åtgärder. För att kunna se hur gångarna är uppbyggda bör man prov-gräva på några ställen. Skulle det vara så att det

finns packat grus, sten och finare material under i lager räcker det med att förbättra det översta lagret. Det är vanligt att det endast finns ett tunt gruslager direkt på matjorden, då är det mest lämpligt att bygga en ny gångväg (Illminge, s.207). Sittytan i bersån har åtgärdats men för att få samma markmaterial som det är på gången till bersån, är det lämpligt att föra på ytterligare ett lager grus.

7.5.5.3 Entréytan

Stugan har på den östra sidan fått en ny entré i samband med utbyggnaden 2006, markytan är där gräsbevuxen. I det material som studerats är detta historiskt, en typisk markyta vid stugans dörr. För att få en mer fungerande och praktisk yta är det även här möjligt att åtgärda ytan framför stugdörren på samma sätt som gången mellan stugan och bersån i trädgården.

7.5.6 Blomsterplanteringar

I trädgården finns blomsterplanteringar intill stugans vägg och längs den gång som förbinder stugan och syrenbersån. Planteringarna har ett miljöskapande värde och de växter som finns har ett trädgårdshistoriskt värde. De perenna växterna i blomsterplanteringarna växer i konkurrens med gräs och annan växtlighet. Några av växterna trivs och växer frodigt medan andra kämpar i konkurrensen.

7.5.6.1 Mål

De planteringar som finns behålls och rensas från oönskad växtlighet, samt ges en tydlig form och kompletteras med lämpligt växtmaterial. Kompletteringen av växter resulterar i en tidstypisk efterbildning. Som utgångspunkt för åtgärder beträffande växtmaterialet tas hänsyn till Asta Hälls muntliga utsago. Under arbetets gång har det inte framkommit speciella namnsorter på de perenna växterna så de kompletteringar som ska göras sker utifrån de arter som nämnts. Det är också möjligt att hitta växtmaterial genom att höra sig för bland grannar och växtintresserade i trakten.

7.5.6.2 Åtgärder

Planteringarna rensas varsamt från oönskad växtlighet och gräs för att ge flera av de befintliga växterna som idag växer i blomsterplanteringarna bättre förutsättningar. De växter som riskerar att dominera i delar av planteringarna hålls tillbaka.

Åtgärder för jordförbättring tillämpas. För att förbättra jordens egenskaper på sikt, är det bästa sättet att regelbundet tillföra organiskt material. Genom att tillföra naturliga ämnen som kompostjord och naturgödsel blir det fart på mikroorganismerna i jorden som tillsammans med daggmaskarna bryter ner det organiska materialet (Hansson & Hansson 2007, s. 48). I de delar av planteringarna där ogräs dominerar, bör jorden grävas igenom till ca 50 cm djup. Allt flerårigt ogräs måste bort med rötterna. Jorden förbättras med väl brunnen gödsel, lagom mängd är ca 2-3kg/m². När jorden är på plats bör bädden jämnas av och undvik att trampa i rabatten. Perenner med tjocka kraftiga rötter eller med ett djupt förgrenat rotsystem är mer långlivade än andra, dessa vill helst stå kvar på samma ställe i många år. Daglilja och pion hör till den typen av perenner. När befintliga perenner vuxit till sig, är det möjligt att dela dessa så att man får flera friskare plantor. Fördelen med delning är att de nya plantorna blir identiska med ursprungsplantan, plantan som delas bör ha ett väl förgrenat rotsystem (Illminge C.

2002, s. 107–136). För att undvika att någon eller några perenner tar överhand i planteringen är det viktigt att årligen se över planteringarna och reglera tillväxten. Detta görs genom att hos vissa växter gräva bort växtdelar och hos andra stimulera genom gödsling och vattning (Sveriges Lantbruksuniversitet 2004). De säsongsblommor som Asta nämner fanns i trädgården, penséer och gladiolus kan komplettera de perenna växterna i blomsterplanteringarna.

7.5.7 Stugans västra vägg

Såpnejlika har tagit över ett större område men här växer också daglilja, krollilja, akleja samt bergklint i konkurrens med gräs, hundkäx och brännässlor.

7.5.7.1 Mål

Målet för stugans västra vägg är att framhäva och stärka växtmaterialet som finns i planteringen. Det skapar goda förutsättningar för växterna i syfte att återskapa och restaurera planteringen. Här finns tillräckligt med växter vilket gör att planteringen inte behöver kompletteras utan åtgärden blir en restaurering.

Figur 41 & 42. Planteringen längs västra väggen som åtgärdad (Illustration; Marita Bergström).

7.5.7.2 Åtgärder

Rensa bort de brännässlor och gräs som tagit plats i planteringen. Gallra varsamt bland de perenna växter som finns för att minska konkurrensen och för att gynna etablering och tillväxt. Såpnejlika bör hållas tillbaka så att den inte konkurrerar ut övriga växter i planteringen. Akleja som förekommer kan föröka sig med självsådda fröplantor (Månsson & Johansson 1994, s. 90). Fröplantorna bör uppmärksammas så att de inte rensas bort. Bergklint kan förökas genom delning eller med frön, den kan även självså sig (Månsson & Johansson 1994, s. 110). Även här rensas oönskad växtlighet runt växten bort. Daglilja är en tålig växt som ofta kan hittas i trädgårdar som inte sköts på länge och plantorna har slutat blomma, men om ogräs rensas bort och de får gödning kan de börja blomma igen inom några säsonger (Oskarsson L. 2008, s.75). Växten kan förökas genom delning tidigt på våren efter blomningen (Wallenquist I. 2007, s. 20). Krollilja är en lökväxt, rensa jorden varsamt så att lökarna inte rensas bort. Växten kan

förökas med sidolökar (Wallenquist I. 2007, s. 44). Den kan odlas i nästan vilken jord som helst, bara den är väl-dränerad och inte för torr men den trivs extra bra i mullrik jord (Månsson & Johansson 2000, s. 137).

7.5.8 Stugans södra vägg

De växter som finns här är lupin och såpnejlika som har sin plats på vänster sida om glasverandan, till höger om verandan växer humle och revfingerört.

7.5.8.1 Mål

Enligt vad som framkommit i arbetet är det troligt att det tidigare inte funnits en blomsterplantering längs den södra väggen. Det är ändå passande att de växter som finns får vara kvar då de bidrar till ett miljöskapande värde.

7.5.8.2 Åtgärder

Rensa bort brännässlor och håll efter gräs till vänster om verandan, där lupin och såpnejlika växer. Vid den humle som växer på platsen trivs också växten revfingerört, det är en uthållig växt som betraktas som ogräs och bör rensas bort från platsen.²⁸ Humle trivs i djup bearbetad, näringsrik trädgårdsjord (Wallenquist I. 2007, s. 27).

7.5.9 Planteringarna längs gången

Planteringarna längs gången binder samman stuga och berså och har historiskt varit ett viktigt inslag i trädgården. De bidrar också till ett formmässigt uttryck. Planteringarna kompletterar gången och förstärker upplevelsen av helhet med gång, planteringar och berså vilket bidrar till att lyfta hela trädgården. Planteringarna är i vissa delar gles på växter, där har gräs tagit över. De perenna växter som finns är praktlysing, som till stor del dominerar, samt pion och lupin. Här finns också krollilja och daglilja, växterna konkurrerar med gräs och andra växter om utrymmet.

7.5.9.1 Mål

Återskapa planteringarna längs gången vilket innebär att visst nytt växtmaterial tillförs. Återplantering görs av de arter av växter som i arbetet framkommit tidigare funnits på platsen, vilket gör åtgärderna till en tidstypisk efterbildning. Det är viktigt att planeringarna behålls och får adekvat skötsel.

7.5.9.2 Åtgärder

Rensa varsamt bort de växter som inte hör hemma i planteringen. De avsnitt i planteringen där gräs tagit över helt måste åtgärdas genom att gräset tas bort helt och jorden rensas från rötter. Planteringarna jordförbättras samt formas till raka planteringar som återskapas till planteringsyta. Vid den daglilja som växer här rensas ogräs bort så att växten får mer plats att etablera sig, jordförbättrande åtgärder kommer att ge fina blommande plantor. Rensa varsamt vid de krolliljor som finns. Krollilja kan förökas med sidolökar eller med lökfjäll. Lökfjällen sticks ned i sandblandad jord i lådor. Vid varje lökfjäll bildas en eller flera smålökar som planteras ut när de blivit så stora att de lätt kan hanteras (Wallenquist I. 2007, s. 44). Även lupinerna behöver få lite bättre förutsättningar för tillväxt. Lupiner kan förökas genom frösådd eller med sticklingar (Wallenquist I. 2007, s. 48). Praktlysing trivs i mullrik fuktighetshållande jord och gärna

²⁸ Tomas Lagerström Sveriges Lantbruksuniversitet, mail 18 oktober 2011

i full sol (Wallenquist I. 2007, s. 64). I planteringen växer den frodigt, en del av lysingen rensas bort för att ge plats åt de andra växterna i planteringen. Framförallt där den konkurrerar med pionerna om utrymmet behövs de tas bort för att gynna pionernas tillväxt. Rensa varsamt runt pionerna och jordförbättra. Pioner kan förökas genom delning av jordstammen, det ska då finnas skottknoppar, så kallade ögon på delen som tas från plantan. Bästa tiden för detta anses vara i september, de delade plantorna ska snarast sättas på växtplatsen och det kan ta några år innan plantan åter blommar (Wallenquist I. 2007, s. 59). I trädgården växte det tidigare pioner som var vita med rosa kant.²⁹ En sort som passar på den beskrivningen, både utseendemässigt och i tid är namnsorten '*Festiva Maxima*' som är lämplig att planteras på nytt (Bergqvist G. Uå). Pioner vill växa i djup näringsrik, fuktighetshållande och väl-dränerad jord. Plantering bör göras på hösten och växten planteras grunt med rotklumpen högst 5 cm under markytan (Månsson & Johansson 1994, s. 165). Löjtnantshjärta är också en växt som tidigare funnits vid torpet³⁰ och som bör få komma tillbaka. Växten trivs i lätt humus- och näringsrik, fuktighetshållande men väl-dränerad jord och planteras vid höst eller vår (Månsson & Johansson 1994, s. 120).

7.5.10 Gräsyta

Gräsytan i trädgården används som rekreationsyta. Ytan är bitvis lite ojämn och på sina ställen växer gräset i tuvor, i gräsytan växer också andra naturligt förekommande växter och örter. Det är troligt att gräsytan i den omfattning som finns idag, är ett senare tillägg och bör ses som en historisk förändring och en anpassning till dagens funktion.

7.5.10.1 Mål

Ytan har fortsatt användning till rekreation. Det har troligtvis inte funnits en perfekt gräsmatta av villatyp i trädgården, vilket gör att det inte är nödvändigt att försöka skapa en sådan. Att gräsytan idag har inslag av andra växter behöver inte vara negativt. Med en varierad artrikedom i gräsmattan ges en mer tålig gräsyta exempelvis vid torka då en gräsmatta med bara gräs är relativt torkkänsligt (Sveriges Lantbruksuniversitet 2007).

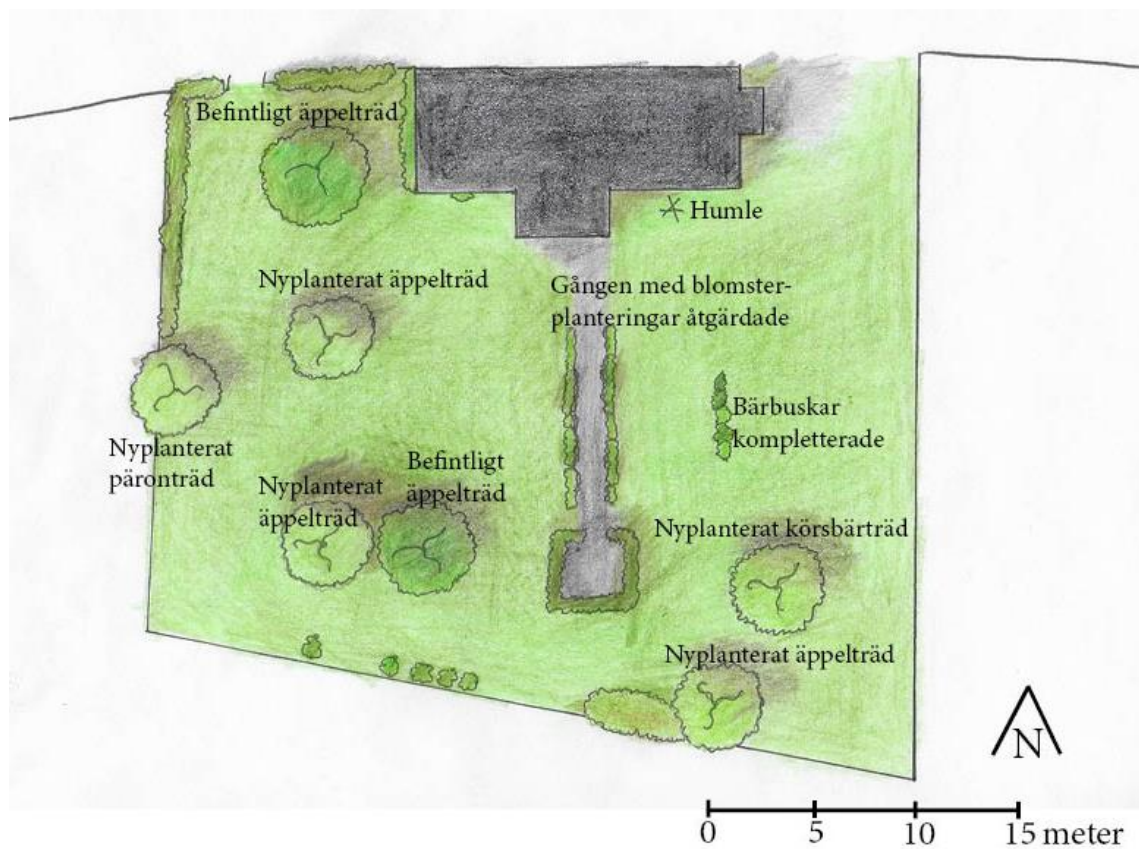
7.5.10.2 Åtgärder

Stora ojämnheter fylls igen med jord och vid behov sås nytt gräs på dessa delar. Bästa tiden för sådd är sensommaren, då det är bättre klimat för fröet så det gror lättare (Sveriges Lantbruksuniversitet 1998). Gräsmattan bör klippas frekvent, en lämplig klipphöjd för gräset är 4–5 cm. Gräset utvecklar då ett djupare rotsystem och påverkas mindre av torka och andra påfrestningar. Ett djupt rotsystem minskar också risken för läckage av näring. Klipper man bort för mycket störs tillväxten i de delar som ska producera energi, då minskar gräsets förmåga att konkurrera med mossor och annat ogräs. Gräsklippet är näringsrikt och det är bäst för gräset att låta gräsklippet ligga kvar, då frigörs näring som återbördas till gräset (Sveriges Lantbruksuniversitet 1998).

²⁹ Asta Häll, besök vid Rensmyran 16 oktober 2010

³⁰ Asta Häll, besök vid Rensmyran 16 oktober 2010

Illustrationsplan åtgärder

Figur 43. Trädgården åtgärdad, med träd planterade, blomsterplanteringar och en rad med bärbuskar kompletterade (Skiss; Marita Bergström).

8 AVSLUTANDE REFLEKTION OCH DISKUSSION

Sammanställningen av arbetet och de undersökningar som genomförts i syfte att ta fram ett för praktiken användbart resultat har inneburit några olika infallsvinklar och olika arbetssätt. Följande är en högst personlig reflektion över delar som använts samt några funderingar som uppkommit under arbetets gång.

En reflektion som kom tidigt i arbetet är synen på torpmiljöer och äldre trädgårdar i allmänhet samt olika förhållningsätt till dessa miljöer. Ett synsätt är att se kulturmiljön som en museal miljö, i ett försök att bevara allt i ursprungligt skick som man gjort vid båtsmanstorpet Larsbo. En annan aspekt är då okunskap gör att miljön fördärvas. Träd sågas ned och jord schaktas bort, med växter och kulturmiljö i ett svep utan att ta hänsyn till kulturhistoriska värden. Så ett tredje förhållningsätt där man vill bevara, men saknar kunskap och där det kan vara svårt att finna referenser och säkra källor. Resultatet kan då bli väldigt varierat.

I det här arbetet gjordes en avvägning mellan en historisk plats och ett nutida brukande. Platsen är belägen i ett kulturlandskap och det fanns ett önskemål om att återskapa trädgården. För utmark- och magasinområdet innebär åtgärdsförslaget en strävan efter en historisk skötsel. Den historiska skötseln av dessa områden bestod till största del av bete och detta föreslås nu i syfte att återskapa en karaktär med betad mark. I trädgården blir åtgärderna till största del en tidstypisk efterbildning.

8.1 Reflektioner om metoder

Arbetet har inneburit tillämpning av olika metoder inom olika områden.

Historiska kartor har studerats. En fördel med att arbeta med kartor är att de visar, förutom en tydlig bild av byggnaders placering, förändringar över tid på platsen. De visar markanvändning i form av utökad åkermark, förändringar av betesmark, skogsmark och liknande. Däremot kan detaljeringsgraden på historiska kartor variera, några kan vara väldigt detaljrika medan andra mer övergripande.

Intervjuer som kvalitativ metod har i arbetet med Rensmyran gett viktig information om utformning och växtlighet. De olika informanterna har haft olika upplevelser av platsen och har under samtalen, lämnat både skilda uppgifter och bekräftat varandras utsagor.

Inventeringsarbetet utfördes med valda delar av två liknande inventeringsmetoder, POM (POM – programmet för odlad mångfald, u.å.) och *Syrener i ruiner* (Sköld J. & Svensson C. 2009). Fördelen med att använda två olika metoder och tillämpa valda delar, är att de kompletterar varandra. I det här arbetet blev det ett sätt att kunna söka både unikt växtmaterial och undersöka platsens användning genom växternas placering. Risken med att ta delar av olika metoder är att det blir ett splittrat arbetssätt.

I arbetet gjordes också en kulturhistorisk värdering. En kulturhistorisk värdering är ett redskap för att belysa och bedöma de olika inslagens kulturhistoriska värden. Det bidrar till att ge kunskap och en ökad medvetenhet för platsen, samt att se den i ett större sammanhang. En kulturhistorisk värdering kan också bidra till att se värden i en plats som kan ge intryck av att spelat ut sin roll samt att ge en ny infallsvinkel till vad som är bevarandevärt. Resultatet från det här arbetet visar att trädgårdens kulturhistoriska

huvudmotiv är det miljöskapande- och det trädgårdshistoriska värdet. De förstärkande och övergripande motiven för bevarandet på platsen är autenticitet och pedagogiskt värde.

Värderingsmetoden som användes i arbetet; *Kulturhistorisk värdering för bebyggelse* (Unnerbäck A. 2002) är en metod som ger ett strukturerat arbetssätt, men metoden omarbetades för att bättre passa utemiljö. Att inom ramen för arbetet med vårdprogram och underhållsplan också bedriva metodutveckling är tidskrävande. Omarbetningen är lite krånglig och medför en svårighet att renodla vissa av de olika kategorierna. Det medför en risk att vissa av de olika kategorierna blir flytande, vilket kan påverka bedömningen.

Efter att värderingen i det här arbetet nästan var färdig påträffades andra metoder som kan vara mer lämpade för kommande arbeten. Stockholms stadsmuseum har i ett projekt för metodutveckling tittat närmare på hur en metod för bedömningar av parker och grönområden kan tillämpas. År 2011 kom; *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling*, sammanställd av Klara Johansson (Johansson 2011). Johanssons metod tar upp samlade delvärden med inriktning på utemiljö av olika slag, exempelvis markanvändning med bland annat parkarkitektur som delområde. Metoden tar också upp hur utemiljöer varit en del i samhällshistoria och fokus på platsers funktion med tanke på olika traditioner. Den typen av vinkling ger ett mer detaljerat fokus och kan belysa tydliga värden av olika anläggningar. Även Maria Flinck bok; *Historiska Trädgårdar, Att bevara ett förändligt kulturarv* (Flinck M. 2013) tar upp värderingsmetod och metoders anpassning till trädgårdar, vilket i kommande arbeten är ett mer användbart och effektivt arbetssätt, då det kan ge ett mer tydligt resultat beträffande värdering av platsen.

Det blir lättare att göra en analys och värdering av platsen med en redan färdig metod framtagen för utemiljö, till skillnad från att ha omarbetat Unnerbäck's metod. Metodutveckling är ett eget ämne som kan få mer uppmärksamhet i ett annat arbete, då befintliga metoder kan behöva justeras och utvecklas.

8.2 Läget, bebyggelse och vegetation

Torp på utmarker har i arbetet, visat sig vara typiskt och allmänt förekommande. Även trädgårdens placering, söder om stugan visar sig vara en vanlig placering. Utformningen av trädgården hamnar i skiftet 18–1900 – talen och är också den tidstypisk.

I jämförelse, har granntorpet Nyborg, en trädgård från samma tidsperiod, en liknande placering i väderstreck och träden har en liknande placering i trädgården. Att trädgården fått sitt läge söder om stugan var en praktisk lösning. I trädgården bildades goda förutsättningar för odling och det var möjligt att skydda växtligheten från djur och eventuella betesskador. Frukträd, bärbuskar och blomsterplanteringar skulle inte ätas upp, varken av gårdens eller eventuella vilda djur. I trädgården har växterna en medveten placering trots att det vid inventeringen visar sig att det inte alltid varit fråga om en placering enligt exakta mått.

Vegetationen i anslutning till magasinet och fähuset har anpassats efter topografin och det är troligt att det i vissa delar skett utan en tydlig tanke. Träd och större buskar har

spontat hamnat på olika platser och har fått bli stora där det passat. På utmarken betas vegetationen och landskapsbilden präglas av detta, historiskt har påverkan av bete varit mer tydlig då betestrycket varit större än i dag. I anslutning till fähus och stall har marken påverkan av tramp vilket också historiskt har varit större, fler djur gör mer tramp-påverkan.

Dungen med plommon är en rest av extensiv fruktodling och den har en medveten placering. Fram till mitten av 1800-talet var extensiv fruktodling dominerande och odlingen förekom i stenig terräng. Dungen växer på en yta som inte användes till annat och det är ett tåligt växtslag som kan växa på en, lätt otillgänglig plats och ge frukt. Den är ett exempel på ett inslag som utan kunskap, möjligen inte skulle ses som värdefullt och därmed gå förlorat.

8.3 Trädgård och växtmaterial

Rensmyrans trädgård består av olika inslag som återspeglar trädgårdens historia, men också trädgårdshistoria generellt, då mycket av det som påträffats och utformningen av trädgården är vanligt förekommande.

Det är till största del växtmaterial av olika slag som finns bevarat i trädgården. Generellt visar det sig att de, till storleken, stora och de mest tåliga växterna finns kvar, så ser det ut i jämförelseträdgårdarna vid Nyborg och Larsbo också. Träd och rester av träd är det som många gånger kan förväntas att finnas i en trädgård, då de kan vara bland det sista som försvinner. Träd kan få hög ålder och i de fall där träd sågats ned påträffas stubbar, att dessa finns kvar beror troligen på att det är ganska besvärligt att ta bort dem och att det tar ganska lång tid för stubbar att naturligt försvinna genom nedbrytning. Trots att flera träd lämnat stubbar i trädgården går det vid första anblicken inte att se mönstret av trädens placering. Några av stubbarna är gömda av annan växtlighet och det är först då de uppmärksammas som mönstret blir tydligt. Tre träd har vuxit på rad, parallellt med gången och planteringarna. Två träd har placerats i vinkel mot dessa och två andra träd står lite på sidan om. Även om raderna som träden varit placerade i inte är exakta så finns det ändå en viss symmetri i placeringen. I de intervjuer och samtal som genomförts med bröderna Engvall och Asta Häll nämns *”trädet fram på gården”* ett äppelträd av sorten Åkerö. Det är lite osäkert vart trädets exakta placering varit. Det ger funderingar om hur trädets placering påverkat upplevelsen av platsen och gårdsytan. Hur tydlig avgränsningen varit mellan arbetsytan på gårdstunet och trädgårdens yta. Om det över huvud taget funnits någon avgränsning, verklig eller upplevd, mellan de olika ytorna, tun och trädgård.

Andra växter som kan förväntas finnas i trädgården är växter som trivs på platsen och som inte utsätts för stor konkurrens av andra växter. Här påträffas olika örtartade växter och buskar. Olika faktorer påverkar möjligheterna att påträffa olika sorters växtmaterial. Konkurrenskraftigt och hårdigt material är möjligt att hitta, då mindre hårdiga växter kan ha dukat under. Även tidigare handhavande och förhållningssätt är faktorer som påverkar möjligheten till fynd. Mekanisk och mänsklig åverkan kan ha gjort att växter försvunnit från trädgården, även klimat och ofrivilligt bete är orsaker till att växter försvinner.

Det finns rester av blomsterplanteringarna mellan bersån och stugan. Tuvorna av praktlysing som finns kvar bidrar till att visa formen på planteringarna. De bildar ruggar som växer i två rader med en gräsbevuxen yta mellan dessa. Det är gluggar i de båda raderna som ger intryck av att det fattas växter. Att växterna här finns kvar i utformningen kan bero på att trädgården under en period fungerat som sommarbostad vilket möjligen medfört att trädgården bevarat sin form.

Den gräsbevuxna gången i kombination med placeringen av växterna i rader, visar en linjär riktning mellan stuga och berså, vilket blir mer tydligt då de åtgärdas. Intill gången, parallellt med blomsterplanteringarna växer bärbuskar i en rad. Även här, på samma sätt som i blomsterplanteringarna ger det intryck av att fattas växter. Då raden av buskar blir komplett bidrar den till att förstärka den linjära riktningen mellan stuga och berså. Bersån ligger som en liten grön oas i den södra delen av trädgården, på behörigt avstånd från stugan och är den enda ordnade sittplatsen i trädgården. Planteringen vid den västra väggen innehåller så mycket växtmaterial så den behöver inte kompletteras.

Det är möjligt att i ett annat arbete mer ingående att studera hur trädgårdar på lokal nivå varit utformade och förekomsten av olika växter och växtslag.

8.4 Underhållsplanen

Utgångspunkten för de föreslagna åtgärderna är det resultat som framkommit från inventeringen av platsen, samt det material som påträffats i olika källor både muntliga och skriftliga. Därför blir åtgärderna som föreslås direkt anpassade till trädgården vid soldattorpet Rensmyran. Det är möjligt att det kan finnas andra källor som senare kan komma att bidra till mer kunskap om platsen.

I det inledande arbetet var ambitionen att hela trädgården skulle restaureras. För att arbeta fram ett förslag med åtgärder begrundas de olika begreppen; rekonstruktion, restaurering och tidstypisk efterbildning. Detta för att göra en avvägning i vilket som ger de mest passande åtgärderna i syftet att lyfta den kulturhistoriska miljön och på sikt förmedla en upplevelse av historisk trädgård och plats.

Studierna kring växtmaterialet gav för lite information för att kunna kopplas till begreppet restaurering och blir därför en tidstypisk efterbildning. Åtgärderna nyskapar en tidstypisk trädgård, då växtlighet tillhör det som kan vara svårt att återskapa utan tydlig dokumentation. Även om växtmaterialet blir en tidstypisk efterbildning, enligt vad som framkommit i arbetet. Så blir utformningen av trädgården det som närmast kan benämnas en restaurering.

I det skick som trädgården i dag befinner sig i, är det inledningsvis relativt stora, åtgärder som krävs. Det är fråga om borttagning av stubbar, plantering av flera träd samt åtgärder av blomsterrabatter, men det är den typ av åtgärder som återkommer sällan. Att i trädgården plantera nya träd är en viktig åtgärd för det miljöskapande och trädgårdshistoriska värdet. Det ger resultat på sikt, med mer volym och mer tydlig struktur i trädgården.

Träden i trädgården kan med tiden behöva beskärningsskötsel. Det är svårt att ge instruktioner om beskärning av träden kopplat till en viss, tidigare form, utan tillgång till historiskt källmaterial från just den här trädgården. Den skötseln blir därmed en förändring över tid. En förändring över tid kan också innebära att beskärning av träd inte ses som en nödvändighet utan endast sker med tanke på trädets hälsa. Frukträd kan också få en annan användning då behovet av att ha ett träd som producerar frukt minskar, vilket kan påverka utseendet. Förändring över tid är också något som till viss del sker självmant, då exempelvis funktionen av markytor förändras.

Att leva i en trädgård med ett föränderligt material kräver skötsel. En historisk trädgård behöver ingen komplicerad skötsel utan det är fråga om samma typ av omvårdnad som vilken trädgård som helst. Däremot är det viktigt att vara medveten om syftet med olika åtgärder, att det som utförs i trädgården har en plan, att den vård och skötsel som utförs görs med en tanke på den historiska trädgården och målet med att bibehålla den.

Det är kontinuiteten i skötseln som är skillnaden mellan de olika områdena i trädgården. Trädgårdens gräsyta behöver mer frekvent skötsel medan de nya fruktträden underhålls mer sällan. De olika planteringarna i trädgården med buskar och perenna växter behöver återkommande skötsel men olika ofta. Det gäller även för växtligheten i anslutning till fägata och utmarksområdet som underhålls mer sällan.

I anslutning till utmarken har gårdesgården rekonstruerats och på utmarken har åtgärder i form av träd- och slyröjning utförts. Åtgärden med att utöka betet kan också ses som en form av restaurering, där djuren är de som återskapar landskapsbilden och bidrar till den historiska upplevelsen. Vid fähuset och längs fägatan där det finns naturligt förekommande växter, fungerar det med längre skötselintervall. Några av åtgärderna, som att rensa sly, är sådana som utförs vid behov vilket kan ge ett intervall på något eller några år.

Vid genomförandet av åtgärderna som föreslås i det här arbetet, kan det vara bra för framtida bruk, att dokumentera vad som genomförts och på vilket sätt arbetet utförts. Även små förändringar som kan anses triviala vid utförandet kan vid annat tillfälle, av någon annan, ses som värdefullt. Det är ganska troligt att många av åtgärderna som utförts skett vid flera olika tillfällen, att trädgården vuxit fram över tid. Att varje handling inte setts som viktigt att dokumentera på samma sätt som vardagliga sysslor inte dokumenterats. Över tid förändras synen på det som anses viktigt, det kan vara fråga om ett par decennier lik-väl som hundra år, det är en fråga om intresse och bedömning.

Det här arbetet kan vara av intresse och till nytta för alla som på något sätt ska utföra någon typ av åtgärder i liknande miljöer, både yrkesverksamma och privatpersoner. De åtgärder som föreslås i underhållsplanen är anpassade till Rensmyran och arbetet bör ses som en fallstudie, men de metoder och arbetssätt som använts kan tillämpas i andra historiska trädgårdar.

Generellt kan sägas om åtgärder i historiska trädgårdar, att stora strukturer ger tydliga resultat. I många projekt är tid och ekonomi faktorer som påverkar arbetsgången. Om

det är så att arbetet behöver prioriteras, välj i första hand större åtgärder. Stora åtgärder ger mer synliga resultat snabbt, än exempelvis återplantering av perenna växter som är ett ganska tidskrävande och kostsamt arbete. Vid Rensmyran är åtgärderna med röjning av utmarken och rekonstruktionen av fägatan något som ger tydlig struktur i landskapet och tillför mycket på platsen. En stor insats som lyfter den kulturhistoriska miljön och stärker det miljöskapande värdet.

I andra hand prioriteras mindre strukturer i trädgården. Plantering av fruktträd, skötsel av bersån och åtgärder med bärbuskar ger märkbar struktur. På samma sätt ger exempelvis återskapandet av grusgången, mellan bersån och stugan också en tydlig riktning i trädgården.

I tredje hand prioriteras arbete med perennplanteringar och sommarblommor. Det arbete som utförs på detaljnivå är det som tillför minst karaktär på platsen som helhet och som kräver mest tid. I trädgården vid Rensmyran föreslås att blomsterplanteringen vid den västra väggen rensas på gräs och brännässlor. Att rensa bort brännässlor som vuxit ihop med såpnejlika är en arbetskrävande, återkommande insats. Det kräver regelbunden rensning, att ständigt plocka bort de brännässlor som kommer upp ur jorden flera gånger per säsong, för att på sikt få bort dem ur planteringen. Ett alternativ som kan passa en torpsträdgård där det inte ges möjlighet till regelbunden skötsel, är att gräva bort hela planteringen. Därefter avgränsa planteringen med en rotspärr och lägga dit ny ogräsfri jord, för att sedan plantera nya plantor av de växter som finns där och dokumentera åtgärderna. När det är fråga om en tidstypisk efterbildning och det går att hitta växter av samma art är det ett mindre arbetskrävande alternativ. Återskapande och skötsel av en historisk trädgård ska vara något lustfullt som också ska kunna anpassas efter olika förutsättningar i livet.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Adolfsson Maria & Äijä Karin (2001) *Kulturminnen i odlingslandskapet*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Anderberg A. (2011) <http://linnaeus.nrm.se/flora/di/euphorbia/eupho/euphcyp.html> [2012-1-7]
- Andréasson Anna (2007) *Trädgårdshistoria för inventerare* (CBM:s skriftserie 19) Lund: Centrum för biologisk mångfald.
- Berg Gösta & Svensson Sigfrid (1969) *Svensk bondekultur*. Stockholm: Bonniers.
- Berglund Karin (2000) *Längtans blommor: om gammaldags trädgårdsväxter*. Stockholm: Prisma.
- Berglund Kristina (2011) *Soldattorp i Uppland: soldatfamiljernas hus och levnadsvillkor*. Uppsala: Upplandsmuseet.
- Bergqvist Gullevis (U.å.) <http://www.nordiskamuseet.se/artiklar/pioner> [2015-03-18]
- Berkesand Peter (2013) <http://www.ep.liu.se/databases/soldatregister/search.sv.aspx> [2015-4-20]
- Blomqvist Leif (2007) *Trädgårdens bär*. Lepplax, Finland: Blomqvists plantskola.
- Carlberg Birgitta (1988) *Gömda växter i glömda trädgårdar*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Cserhalmi Niklas (1997) *Fårad mark*. Lund: Sveriges hembygdsförbund.
- Dellbeck Johan (2005) *Dnr: 434-11593-04*. Uppsala: Länsstyrelsen Uppsala län.
- Dunér Sten & Dunér Katarina (2001) *Den Gyllene Trädgården: Trädgårdskonstens idé och kulturhistoria från Adam till Örtagård*. Stockholm: Prisma.
- Ericsson Lars (1995) *Svenska Knektar: Indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred*. Lund: Historiska media.
- Flinck Maria (1994) *Tusen år i trädgården: från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm: Tiden.
- Flinck Maria (1999) *Bondens trädgård*. Hammarlund Larsson Cecilia (red.) *Fataburen* 1999, Leva med naturen, nordiska museet årsbok, Nordiska museets förlag 1999, 119–122.
- Flinck Maria (1999) *Bondens trädgård*. Hammarlund Larsson Cecilia (red.) *Fataburen* 1999: Leva med naturen, nordiska museet årsbok. Stockholm: Nordiska museets förlag. ss. 113–130.
- Flinck Maria (2013) *Historiska Trädgårdar: Att bevara ett förändligt kulturarv, 2013*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

GN/FMR (U.å.) <http://www.lansmuseum.a.se/faktabanken/hustyper-och-planlosningar/> [2011-10-21]

Hansson Björn & Hansson Marie (2007) *Perenner: inspiration, skötsel, lexikon*. Stockholm: Prisma.

Hellspong Mats & Löfgren Orvar (1974) *Land och stad*. Lund: Liber Läromedel.

Helmfrid Staffan (1995) torp. Nationalencyklopedin (1989-1996). Höganäs: Bra Böcker. bd. 18, s. 345.

Hoff Sigurd (1940) *Lantgårdens trädgårdsproblem*. Hem i Sverige, (3), ss. 281-283.

Holme Idar Magne & Solvang Brent Krohn (1997) *Forskningsmetodik, om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.

Holmstedt Karl Bertil (2001) *Norra Roslagens Båtmanskompani i Österlövsta 1682-1901*. Tierp: Nordens Folkhögskola.

Ilminge Christina (2002) *Bevara och sköt gammal trädgård*. Stockholm: Prisma.

Johansson Klara (2011). *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden: en metodutveckling*. Stockholm: Stockholms stadsmuseum.

Jordbruksverket (1994) *Naturbetesmarker: Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet*. [broschyr]

Jordbruksverket (2002) *Naturbetesmarker* [broschyr]

Jordbruksverket (u.å.) *Restaurering av betesmarker och ängar* [broschyr]

Karlsson Lars-Erik (1992) *Torp och backstugor i Rasbo*. Uppsala: Rasbo Hembygdsgille.

Kumm Elfred (1949) *Indelt soldat och rotebonde*. Stockholm: LT.

Kvale Steinar & Brinkman Svend (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Martinsson Karin & Ryman Svengunnar (2008) *Blomboken: Bilder ur Olof Rudbecks stora botaniska verk*. Stockholm: Prisma.

Månsson Lena & Johansson Bertil K (1994) *Perenner i din trädgård: till nytta och fägring*. Västerås: ICA Förlaget AB.

Månsson Lena & Johansson Bertil K (2000) *Lökar och knölar: som blommor från vår till höst*. Västerås: ICA Förlaget AB.

Nationalencyklopedin (2019). Art. <http://www.ne.se/art> [2019-03-16]

Nationalencyklopedin (2019). Sort. <http://www.ne.se/sort> [2019-03-18]

Nilsson Anton (1989) *Våra päron- plommon- och körsbärssorter*. Stockholm: Karlebo.

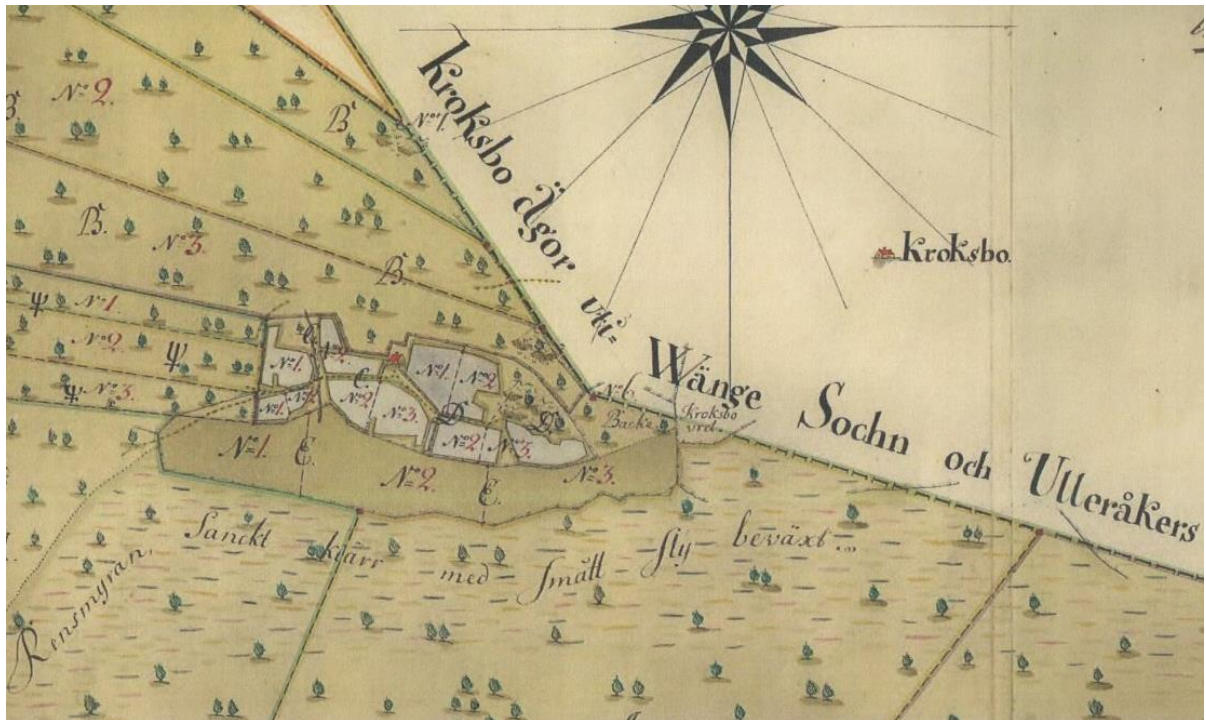
- Näslund Görel Kristina & af Sandeberg Ingrid (2002) *100 älskade äpplen*. Sollentuna: Kärnhuset.
- Näslund Görel Kristina & af Sandeberg Ingrid (2010) *Svenska äpplen*. Sollentuna: Kärnhuset.
- Oskarsson Linnéa (2008) *Att inventera perenner: en handledning* (CBM:s skriftserie 21) Lund: CBM
- Pettersson Agnetha (2003) *Dnr 1174/2003* Uppsala: Upplandsmuseet.
- POM – programmet för biologisk mångfald (u.å.) [broschyr]
- POM (2002) <http://www.pom.info/inventering.htm> [2012-2-20]
- POM (2006) http://www.pom.info/veckansvaxt/2006/v25_06.htm [2012-2-20]
- Programmet för Odlad Mångfald (2005) *Att inventera kulturväxter: en handledning* [broschyr]
- Sköld Josefina & Svensson Christina (2009) *Syrenen i ruinen: En metod att inventera torpen och torparnas växter*. Västerås: Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen.
- Sporröng Ulf (1997) *Odlingslandskapet före 1750*. Larsson Bengt M. P (red.) *Agrarhistoria*. Stockholm: LTs' förlag. ss. 25–43.
- Sveriges Lantbruksuniversitet (1996) *Fakta fritid, nr 53* [faktablad]
- Sveriges Lantbruksuniversitet (1998) *Fakta fritid, nr 10* [faktablad]
- Sveriges Lantbruksuniversitet (1998) *Fakta fritid, nr 62* [faktablad]
- Sveriges Lantbruksuniversitet (2000) *Fakta fritid, nr 17* [faktablad]
- Sveriges Lantbruksuniversitet (2003) *Fakta fritid, nr 56* [faktablad]
- Sveriges Lantbruksuniversitet (2007) *Fakta fritid, nr 124* [faktablad]
- Sveriges Lantbruksuniversitet (2007) *Fakta fritid, nr 130* [faktablad]
- Sveriges Lantbruksuniversitet (2008) *Fakta fritid, nr 31* [faktablad]
- Thorsén Edvin (1949) *Uppländskt torparliv*. Stockholm: Nordiska museet.
- Tollin Clas (1991) *Ättebackar och ödegården: De äldre lantmäterikartorna i kulturmiljövård*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Unnerbäck Axel (2002) *Kulturrehistorisk värdering av bebyggelse*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Upplandsmuseet (2004) *Böndernas Uppland: odlingslandskapet genom tiderna* [broschyr]

Wallenquist Inga (2007) *Våra torpväxter och hur vi odlar dem*. Stockholm: Prisma.

Wilke Åsa (2006) *Villaträdgårdens historia: ett 150-årigt perspektiv*. Stockholm: Prisma.

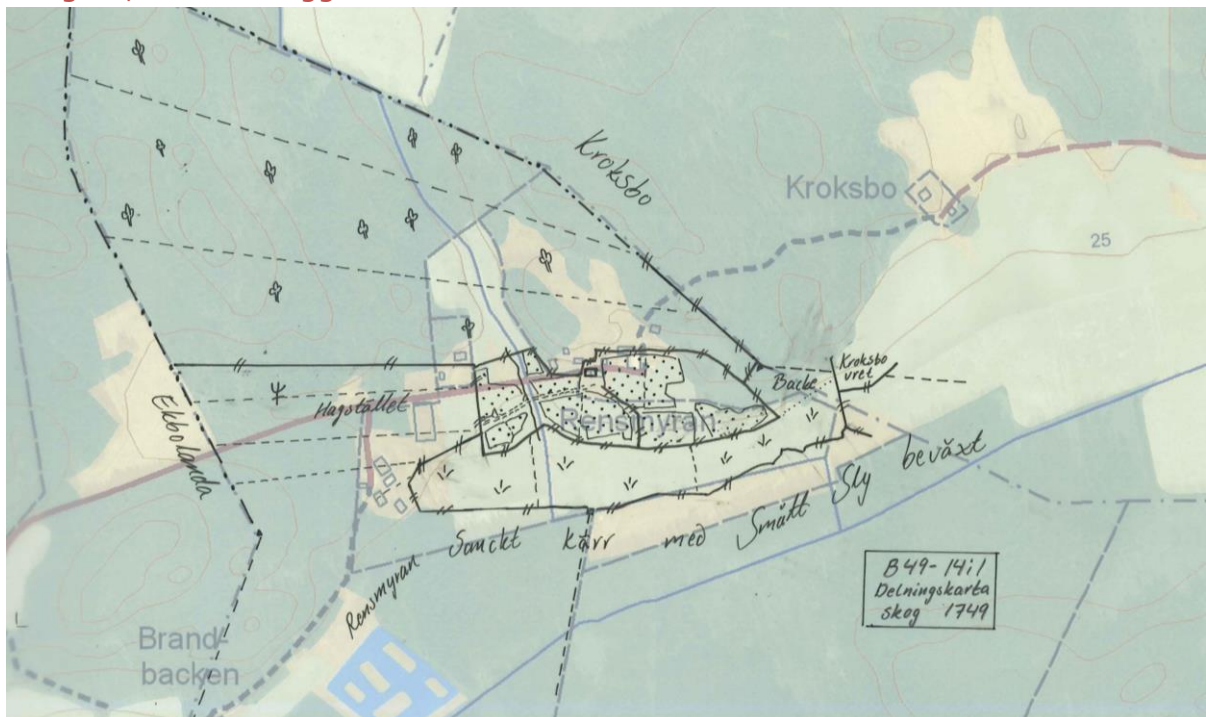
BILAGOR

Bilaga 1, Skogsdelningskarta 1746

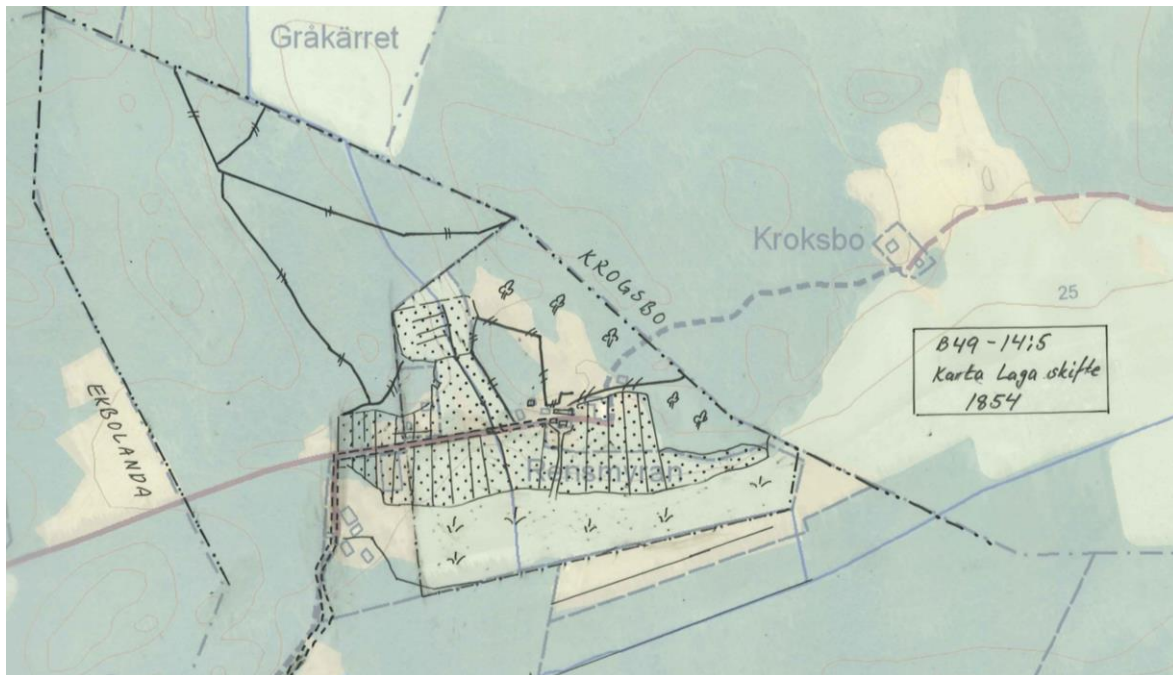
(© Lantmäteriet, i2012/901).

Bilaga 2, Kartöverlägg 1746

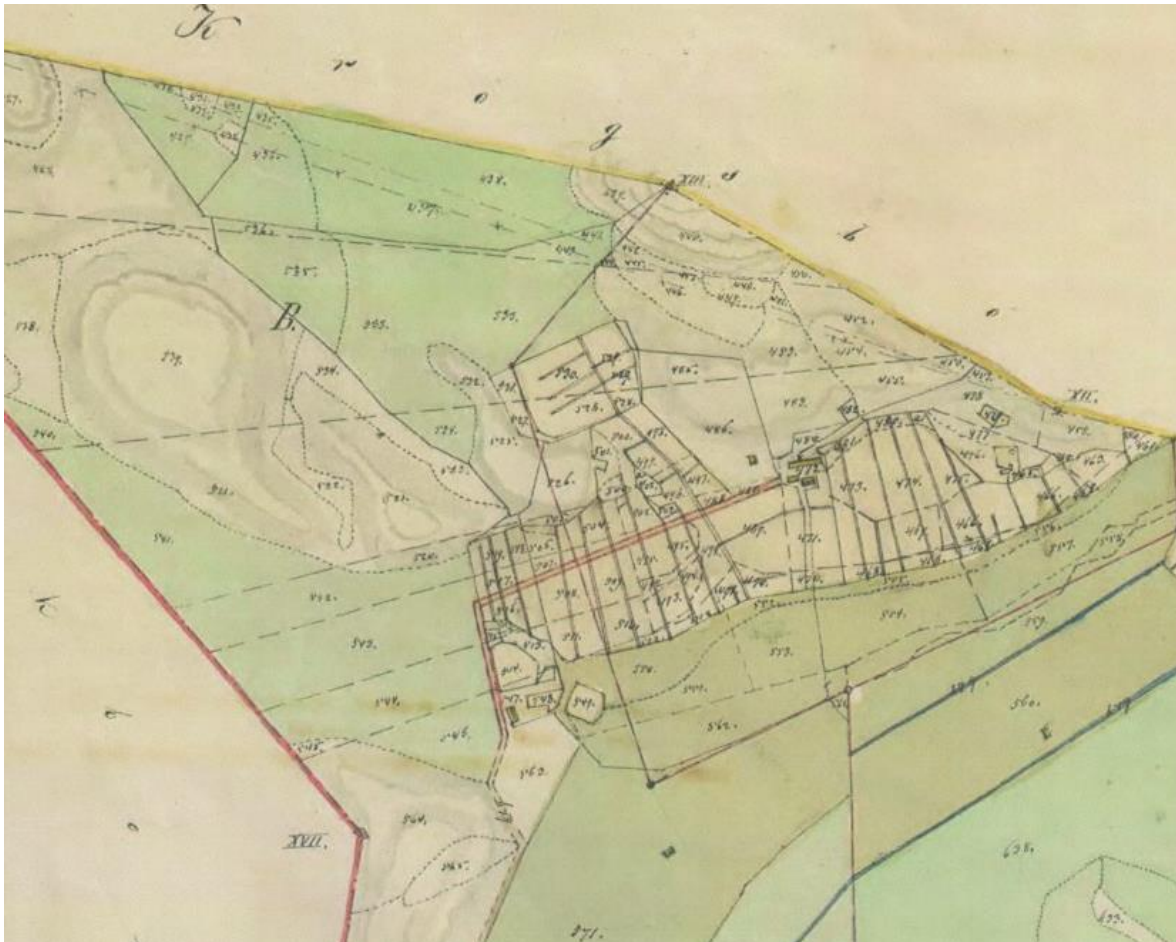
(Underlag © Lantmäteriet, i2012/901, bearbetning; Marita Bergström).

Bilaga 3, Kartöverlägg 1854

(Underlag © Lantmäteriet, i2012/901, bearbetning; Marita Bergström).

Bilaga 4, Skifteskarta 1854

(© Lantmäteriet, i2012/901).

Bilaga 5, Inventerade växter

Träd		Plats	Ålder/tid platsen	Funktion	Spontan/planterat
Björk	<i>Betula pendula</i>	Magasinsområdet Vid Fähuset	Inhemsk art som historiskt funnits på platsen.	Skogs, naturväxt Prydnad, skugga samt skydd mot vind och snö	Troligt att de från början spontant placerat sig där men därefter sparats och fått vuxit sig stora.
Gran	<i>Picea abies</i>	Magasinsområdet	Inhemsk art som historiskt funnits på platsen.	Skogs, naturväxt	Spontan
Hägg	<i>Prunus padus</i>	Trädgården	Inhemsk art	Skogs, naturväxt	Spontan
Plommon	<i>Prunus domestica</i>	Magasinsområdet	Möjligt att de funnits på platsen från tidigt 1800- tal. ev. tidigare	Konsumtion	Planterat
Rönn	<i>Sorbus aucuparia</i>	Vid Fähuset	Inhemsk art som historiskt funnits på platsen.	Skogs, naturväxt	Spontan
Tall	<i>Pinus sylvestris</i>	Magasinsområdet	Inhemsk art som historiskt funnits på platsen.	Skogs, naturväxt	Spontan
Äpple	<i>Malus domestica</i>	Magasinsområdet Trädgården	15 år 100 år	Konsumtion	Planterat

Buskar		Plats	Ålder/tid på platsen	Funktion	Spontan/planterat
En	<i>Juniperus communis</i>	Magasinsområdet	Inhemsk art som historiskt funnits på platsen.	Skogs, naturväxt	Spontan
Havtorn	<i>Hippophae ramnoides</i>	Vid Fähuset	Ungefär 5 år	Prydnad och konsumtion	Planterad
Klase - spirea	<i>Spiraea x billardii</i>	Trädgården; vid västra staketet och norra staketet.	Arten har funnits i landet sedan 1800-talet. Osäker ålder på platsen	Häckväxt, prydnad	Planterad
Korall-kornell	<i>Cornus alba 'Sibirica'</i>	Vid Fähuset	Ungefär 5 år	Prydnad	Planterad
Krusbär	<i>Ribes uva crista</i>	Trädgården.	På platsen sedan trädgården anlades, sekelskiftet 18-1900.	Konsumtion	Planterad
Röda vinbär	<i>Ribes rubrum</i>	Trädgården.	På platsen sedan trädgården anlades, sekelskiftet 18-1900.	Konsumtion	Planterad
Svarta vinbär	<i>Ribes nigrum</i>	Trädgården; Södra staketet.	På platsen sedan trädgården anlades, sekelskiftet 18-1900.	Konsumtion	Planterad
Syren	<i>Syringa vulgaris</i>	Vid Fähuset Trädgården som berså.	Vid Fähuset; ungefär 5 år. I trädgården; sedan den anlades, sekelskiftet 18-1900.	Prydnad, skugga	Planterad

Perenner		Plats	Ålder/tid platsen	Funktion	Spontan/planterat
Akleja	<i>Aquilegia vulgaris</i>	Trädgården; Västra väggen	I landet sedan medeltiden	Prydnad	Planterad därefter spontan spridning
Bergklint	<i>Centaurea montana</i>	Trädgården; Västra väggen	Sent 1800-tal	Prydnad	Planterad
Gul daglilja	<i>Hemerocallis liliosphodelus</i>	Trädgården; Västra väggen, Gången		Prydnad	Planterad
Höstgullris	<i>Solidago x hybrida</i>	Trädgården; Södra staketet	I landet sedan 1790. Vanlig sedan 1920-talet.	Prydnad	Planterad därefter spontan spridning
Lupin	<i>Lupinus polyphyllus</i>	Trädgården; Södra väggen, Gången		Prydnad	Planterad
Pion	<i>Paeonia festiva</i>	Trädgården; Gången		Prydnad	Planterad
Praktlysing	<i>Lysimachia punctata</i>	Trädgården; Gången	I landet sedan mitten av 1800-talet. Vanlig 1950-talet	Prydnad	Planterad därefter spontan spridning
Silverarv	<i>Cerastium tomentosum</i>	Vid Fähuset		Prydnad	Planterad
Såpnejlika	<i>Saponaria officinalis</i>	Trädgården; Västra väggen	Förekommit sedan 1600-talet	Prydnad	Planterad därefter spontan spridning
Taklök	<i>Sempervivum tectorum</i>	Vid Fähuset	Inhemsk art.	Prydnad	Planterad därefter spontan spridning
Vinter- gröna	<i>Vinca minor</i>	Vid Fähuset	Vanlig slutet 1800-talet	Prydnad	Planterad
Vårtörel	<i>Euphorbia cyparissias</i>	Vid Fähuset	Sedan 1800-talet	Prydnad	Planterad

Klättrande växter		Plats	Ålder/tid på platsen	Funktion	Spontan/planterat
Humle	<i>Humulus lupulus</i>	Trädgården; Södra väggen,	Ungefär 5 år	Prydnad	Planterad
Lökväxter		Plats	Ålder/tid på platsen	Funktion	Spontan/planterat
Krollilja	<i>Lilium martagon</i>	Trädgården; Västra väggen, Gången	I landet sedan 1700-talet	Prydnad	Planterad och spontansådd.
Annueler		Plats	Ålder/tid på platsen	Funktion	Spontan/planterat
Solros	<i>Helianthus annuus</i>	Vid Fähuset, vid den södra gaveln.	Ettårig	Prydnad	Planterad

Övriga växter		Plats	Ålder/tid på platsen	Funktion	Spontan/planterat
Brännässla	<i>Urtica dioica</i>	Magasinsområdet Vid Fähuset	Inhemsk art	Naturligt förekommande.	Spontan
Hundkåx	<i>Anthriscus sylvestris</i>	Magasinsområdet	Inhemsk art.	Naturligt förekommande.	Spontan
Maskros	<i>Taraxacum sect.</i>	Trädgården	Inhemsk art	Naturligt förekommande.	Spontan
Ormbunke	<i>Pteridophyta</i>	Magasinsområdet	Inhemsk art	Naturligt förekommande.	Spontan
Revfinger- ört	<i>Potentilla reptans</i>	Trädgården; Södra väggen	Inhemsk art	Naturligt förekommande.	Spontan
Stensöta	<i>Polypodium vulgare L</i>	Magasinsområdet	Inhemsk art	Naturligt förekommande.	Spontan
Tistel	<i>Cirsium</i>	Trädgården	Inhemsk art	Naturligt förekommande.	Spontan
Vitplister	<i>Lamium album</i>	Vid fähuset	Inhemsk art	Naturligt förekommande.	Spontan
Nyponros	<i>Rosa dumalis</i>	Magasinsområdet Vid Fähuset Trädgården	Inhemsk art	Naturligt förekommande.	Spontan

Bilaga 6, Växt-val till Rensmyran

Namnsorterna är hämtade från *Hem i Sverige. Nr 3, 1940*, dess egenskaper är hämtade från; *100 älskade äpplen*. Jämförelsen är gjord för att hitta de sorter som historiskt använts i trädgårdar och är användbara efter dagens förhållanden.

Cox Pomona

Det är ett medelstort träd som ger frukt tidigt. Fruksättningen är ofta så rik att man måste gallra karten och frukten sitter fast bra på grenen. Blomningen är något sen med bleka knoppar som följs av rundade vita kronblad med blekrosa utsida. Trädet ger ett mycket smakligt och väldoftande ätäpple, passar även till must och matlagning. Frukten kan plockas i början av oktober och får eftermogna till november (Näslund & af Sandeberg 2010, s.92)

Filippa

Det är en frisk sort som står emot sjukdomar bra. Trädet har tunna långa grenar. Frukterna kommer längst ut på grenarna vilket innebär att grenarna måste kortas det tredje året. För övrigt ett svagväxande träd som sedan ska beskäras försiktigt. Äpplet har ovanligt stark och god doft, fruktköttet är vitt med både en söt och syrlig smak. Det är ett användbart ätäpple som också passar till must och matlagning. Trädet tappar lätt frukt som kan plockas i slutet av september, och kan lagras till februari eller längre. (Näslund & af Sandeberg 2002, s.340)

Gyllenkroks Astrakan

Trädet uppmärksammades på 1850-talet vid Fogelviks gård i Tyrserums socken i Småland. Det växer långsamt, först upprätt och får sedan en bredare krona. Det är en frisk sort men kan vissa år drabbas av fruktmögel. Ett äpple att njutas direkt från grenen men kan i omoget skick användas i köket. Mognar från mitten på augusti. Zon 2–4. (Näslund & af Sandeberg 2002, s.100)

Oranie

Trädet växer till ett vackert, medelstort träd med smal krona och har trubbiga och fina grenvinklar. Ett anspråkslöst, hårdigt äppelträd som bär tidigt och står bra emot skorv och många andra sjukdomar när det odlas i det här området. Det behöver bra beskärning för att ge frukterna tillräckligt med sol för att utveckla optimal arom men också för att förebygga angrepp av fruktmögel. Trädet vill stå varmt och soligt, helst med vindskydd eftersom frukten sitter löst på grenen och vill gärna falla av när det mognat. Detta innebär att man får skörda efter hand som skalet skiftar från grönt till gult och solsidan pryds av en svagt orange ton. Mognaden sker i slutet av september efter en medeltidig blomning. Den får röda knoppar som övergår i rosa ballonger och därefter stora vita kronblad med rosa utsida (Näslund & af Sandeberg 2010, s.340)

Sävestaholm

Som ungt träd har det ett upprätt växtsätt med raka spensliga grenar, när trädet börjar bära frukt breddas kronan. I Mellansverige är det en lättodlad sort som står bra mot kräfta och andra sjukdomar. Blomningen sker relativt tidigt med blekrosa knoppar som följs av stora blommor med lätt kupiga, övervägande vita kronblad. Det är ett fint äpple

med suverän smak men som har en kort hållbarhet, köttet tappar snart sin fasthet och blir mjöligt men anses som ett användbart äpple (Näslund & af Sandeberg 2010, s. 446)

Åkerö

Har ett upprätt växtsätt och kräver beslutsam beskärning för att nå en litet bredare form. Det tar lång tid innan trädet bär frukt, över 10 år. Trädet kan få fruktträdskräfta. Blomningen är medeltidig med blekrosa knoppar som följs av blommor med smala, båtliknande, vita kronblad. Frukten mognar slutet av november (Näslund & af Sandeberg 2010, s.500) Åkerö är ett träd som enligt flera källor funnits på platsen, därför kan det vara trevligt att plantera ett sådant igen.

Dessa sorter av äpple är de som tidsmässigt passar i trädgården och uppfyller krav på att fungera i dagens klimat. Träden är friska och har goda förutsättningar att kunna ge glädje i många år framåt. Vilka av äppelträden som väljs är en smaksak, i det här fallet finns några olika bra sorter för ägaren att välja på.

Päron

Göteborgs diamantpäron

Trädet växer bra och bildar stora, brett pyramidala till runda kronor. Det angrips sällan av sjukdomar och anses hårdigt. Bär frukt vid ca 8 års ålder. Frukten är medelstor och har bred, konisk form och mognar i mitten eller slutet av september. Den plockas strax före mognad och kan då hålla sig ett par veckor, om den får sitta kvar på träden tills den mognar blir den mjölig men är i rätt stadium en god bords- och hushållsfrukt (Nilsson 1989 s.100)

Körsbär

Klarbär stora

En svagväxande sort där träden inte blir höga men får en vid krona. En hårdig sort med sen blomning. Frukten får en rund form och klarröd färg med gulvitt fruktkött. En bra hushållsfrukt (Nilsson 1989 s.346)

Skuggmorell

Trädet växer kraftigt de första åren men bildar små träd som anses mycket hårdiga. Blomningen är sen och frukten blir medelstor, rund, avlångt rundad med en mörkt rödbrun färg. Fruktköttet är fint löst och mörkrött till färgen. Frukten är lämplig för hushållsändamål. (Nilsson 1989 s.356)